

ABELGÜR

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi
Yıl: 2022, Sayı: 6, ISSN: 2149-5491, e-ISSN: 2822-2504

Coğrafya

Sanat Tarihi

Sosyoloji

Felsefe

Edebiyat

Arkeoloji

Tarih

İnkılab Bilimi

Psikoloji
Antropoloji

BELGÜ

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
İNSANİ BİLİMLER VE EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl: 2022 / Sayı: 6 / YILDA İKİ KEZ YAYIMLANAN ULUSAL
HAKEMLİ DERGİ

**Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dekanlığı adına
İmtiyaz Sahibi:**

Musa DUMAN

EDİTÖR KURULU:

Baş Editör (Sorumlu Yazı İşleri Müdürü):

Erman KAÇAR

Editör Yardımcıları:

Abdullah KÜÇÜK

İlkiz UZUNKAYA

Serpil AHMETKOCAOĞLU

Mizanpaj Editörleri:

Abdullah KÜÇÜK

Serpil AHMETKOCAOĞLU

İngilizce Dil Editörleri:

Abdurrezak Emre KAYA

Zennure ELGÜN GÜNDÜZ

Kapak ve Logo Tasarımı:

Sami PATACI

ISSN: 2149-5491

e-ISSN: 2822-2504

**BELGÜ Dergisi, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi'nin
resmi yayın organıdır.**

Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

**BELGÜ Dergisi, 2022 yılı 6. sayısından itibaren 2822-2504 e-ISSN numarasıyla
açık erişimli bir elektronik dergiye dönüştürülmüştür.**

**Bu dergide yayımlanan makalelerin içeriği tamamen yazarların
sorumluluğundadır.**

Yazışma Adresi: Ardahan Üniversitesi Yenisey Kampüsü,

İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi- Çamlıçatak Mevki,

75000 Merkez, Ardahan- Türkiye.

E-posta: belgu@ardahan.edu.tr

Web: <http://dergipark.gov.tr/belgu>

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ali SELÇUK (Erciyes Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Anar SALKIMBAY (El-Farabi Üniversitesi, Kazakistan)
Prof. Dr. Ayabek BAİNİYAZOV (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Celal TÜRER (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ceval KAYA (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Çağdaş DEMREN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ebülfez AMANOĞLU GULİYEV (Milli Bilimler Akademisi, Nahçıvan/Azerbaycan)
Prof. Dr. Hamdi BRAVO (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Hüseyin TÜRK (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Musa DUMAN (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa YILDIZ (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa ŞENEL (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Rysbek ALİMOV (Gutenberg Üniversitesi, Almanya)
Prof. Dr. Şapagat JALMAHANOV (Karagandı Tıp Üniversitesi, Kazakistan)
Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Fatih ŞAYHAN (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. İzzat MATYAKUBOV (Eğitim Enstitüsü, Özbekistan)
Doç. Dr. Maya ÇOÇKİNA (Gorno-Altay Devlet Üniversitesi, Altay Cumhuriyeti)
Doç. Dr. Nafisa ABDULLAYEVA (Eğitim Enstitüsü, Özbekistan)
Doç. Dr. Ömer Faik ANLI (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Sami PATACI (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Sergey ZAHARİYA (Komrat Devlet Üniversitesi, Gagauz Yeri/Moldova)
Doç. Dr. Serkan KÜKRER (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Taalaybek ABDİEV (Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Dr. Alla PAPTSOVA (Komrat Devlet Üniversitesi, Gagauz Yeri/Moldova)
Dr. Margaret HAMPSON (Saint Andrews Üniversitesi, İskoçya)
Dr. Panos ELIOPOULOS (Ioannina Üniversitesi, Yunanistan)
Kıdemli Araştırmacı Nadezhda TYDYKOVA (Surazakov Altayistik Bilimsel Araştırma Enstitüsü, Altay Cumhuriyeti)

BU SAYININ ALAN EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Ayabek BAİNİYAZOV (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Makbule SARIKAYA (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Nihal ÇALIŞKAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Serkan KÜKRER (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZEREN (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Serkan BALCI (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Duygu ALTINOLUK (Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Türkiye)

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

LEHÇELER ARASI AKTARMALARDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR (KAZAK DÜRLİGÜV DESTANI ÖRNEĞİNDE)

Ayabek BAYNİYAZOV

Sayfa: 1-20

Araştırma Makalesi

KORHAN YAYLASINDA (IĞDIR) YAYLACILIK FAALİYETLERİ VE TURİZM POTANSİYELİ

Sevda KABAN & Tolga KORKUSUZ

Sayfa: 21-34

Araştırma Makalesi

MANAS DESTANI'NDA KALMUKÇA İFADELER

Raşit ÇÖLOĞLU

Sayfa: 35-43

Araştırma Makalesi

ARDAHAN KÜTÜPHANELERİ: TARİHSEL BAKIŞ VE NİCELİKSEL BİR DEĞERLENDİRME

Özlem ŞENYURT & Sümeyye AKÇA

Sayfa: 44-59

Araştırma Makalesi

**ÖLÇÜNLÜ KAZAK TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARI
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Necati ÜNLÜCAN

Sayfa: 60-75

Araştırma Makalesi

ULUSLARARASI GÖÇ VE AFGAN GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

Kutay ÜSTÜN & Berivan VARGÜN

Sayfa: 76-86

Araştırma Makalesi

**KAZAK ŞAİRİ MEŞHUR JÜSİP KÖPEYULI'NIN ESERLERİNDE
ALLAHUTAALA'NIN GÜZEL İSİMLERİ**

Moldir İLGİSHEVA

Sayfa: 87-93

LEHÇELER ARASI AKTARMALARDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR (KAZAK DÜRLİGÜV DESTANI ÖRNEĞİNDE)

Problems Encountered in Translations Between Related Languages (On the Example of The Kazakh Epos Dürliğüv)

Ayabek BAYNİYAZOV*

ÖZET

Aynı kökten gelen halklar arasında edebî metinleri aktarma çalışmaları, kültürel birlik ve beraberliği sağlamanın yanı sıra, lehçeler arası dil birliğini güçlendirmenin de bir yoludur. Lehçeler arası aktarma da, bir sanat işi olduğundan okuyucu, aktarmacıdan aktarma dışında, hedef dilde yeni bir edebî eseri ortaya koymasını beklemektedir. Günümüzde Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda kaynak dildeki metnin transkripsiyonu ile birlikte hedef dilde birebir aktarma öne çıkmaktadır. Makalede, özellikle ses ve şekil benzerliklerine dayanarak yapılan aktarmalardaki yanlışlıklar ve sözcüğün, sözcük gruplarının, kalıplaşmış deyimlerin tam karşılığını bulamama gibi meseleler Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan "Dürliğüv" destanı örneğinde incelenecektir. Ayrıca dile getirilen hususları göz ardı ederek yayımlanan metinlerin ileride kaynak olarak bilimsel ortamda kullanıldığında getireceği sonuçlar ve bunları önlemenin yolları üzerinde de durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazak edebiyatı, Kazak destanları, Türkiye Türkçesi, lehçeler arası aktarma, Dürliğüv destanı

ABSTRACT

Research on the way of translating literary texts between peoples that have related languages and a common origin contributes to the strengthening of cultural unity and their commonality, and also emphasizes the linguistic community between the Turkic languages. Since translation between Turkic languages is a work of art, the reader expects the translator to create a new literary work in the target language besides the translation. Today, word-for-word translation into a specific language comes to the fore with transcription of text from the source language with the help of quotations from a specific Turkic language into modern Turkish. The article contains such questions and inaccuracies that arise during translation, based solely on the similarity of sound and form, as well as translation errors that ignore the possibility of plural meanings of common words in Turkic languages. Moreover, the problems of the lack of an exact word for translation and perception and translation of each word of the phrases separately, and not the whole phrase, will be solved on the basis of examples of the epic "Dürliğüv" translated from Turkish into Kazakh. In addition, inaccurate translations of the published texts will be used as a source in the scientific community in the future, and solutions to prevent inaccurate translation methods will be indicated to prevent inaccurate translations of these situations.

Keywords: Kazakh literature, Kazakh epos, Turkish, translation between Turkic languages, the epic Dürliğüv

* Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi, ayabekbainiyazov@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9603-1332

Geliş/Received: 01/04/2022

Kabul/Accepted: 19/04/2022

Baynıyazov, A. (2022). "Lehçeler Arası Aktarmalarda Karşılaşılan Sorunlar (Kazak Dürliğüv Destanı Örneğinde)", *BELGÜ*, Sayı 6, ss. 1-20.

Giriş

Bu çalışmanın konusu lehçeler arası aktarmalarda yapılan yanlışlıklar ve bunların neden olabileceği yanlış anlamalardan doğacak olan olumsuz sonuçlardır. Bu konuda bir model olması bakımından Kazakça *Dürliğüv* destanını ele aldık. Söz konusu destanın aktarılmasında karşılaştığımız bazı yanlış anlamalar bizim bu çalışmayı yapmamıza neden olmuştur. Bildiğimiz gibi özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesine çok miktarda aktarma yapılmaya başlanmıştır. Bu aktarmaların amacı Türk toplulukları arasındaki entegrasyonu artırmak ve özellikle Türk dünyası arasında ortak bir miras oluşturmaktır. Bu çaba içerisinde en önemli rol ise yazılı ve sözlü ürünlerin karşılıklı aktarılmasına aittir. Aktarılan metinler ile hem dilsel unsurlar ödünçlenmekte hem de bir Türk topluluğundaki değerler diğerine tanıtılmaktadır. Bu durumda metinlerin doğru ve eksiksiz olarak aktarılması gereklidir. Herhangi bir yanlış aktarım, telafisi mümkün olmayacak olumsuzluklara neden olabilir. Bu çalışmanın amacı ileride oluşabilecek bu yanlış anlamaları ortadan kaldırmak, bundan sonra yapılacak olan aktarmalara dönük modeller oluşturmak ve bu konuda dikkat edilmesi gereken hususları ortaya koymaktır.

Çeviri veya aktarma faaliyetleri emek ve birikim ister. Özellikle hem kaynak dilde hem de hedef dilde tam bir yetkinlik gerekir. Bu nedenle aktarma veya çeviri yapacak olan kişinin çeviri eleştirisi ve çeviri sosyolojisi konusunda yeterli bilgi birikimine de sahip olması gerekir. Metin aktarmaları sadece bir dil aktarımı olayı değil, aynı zamanda kaynak dilin ve/veya yazarın ve içinde bulunduğu toplumun değerlerinin büyük oranda başka bir kültüre aktarımıdır. Aktarıcı/çevirmen kendi ana dilini ve kültürünü iyi bildiği kadar, kaynak dili ve kaynak kültürü de ileri seviyede bilmelidir. Aksi halde yapılan aktarmalarda hatalar ortaya çıkar ve hata çok küçük bile olsa tüm metin bundan olumsuz etkilenebilir.

Bizim burada yapmaya çalıştığımız şey, yapılan aktarmalardaki yanlışlık avına çıkmak değildir elbette. Türk lehçelerinden yapılmış olan aktarmaları çok önemseydiğimiz ve bu konuda çaba sarf eden aktarıcıların haklarını teslim ettiğimizi burada belirtmek isteriz. İş varsa hata da vardır. Hata yapmak istemeyen iş yapmaz. Yüzlerce sayfadan oluşan bir metinde birkaç tane hata varsa, bu elbette tüm bir metni olumsuz hale getirmez. Bizim üzerinde durduğumuz aktarmalar da böyledir. Çok değerli ve emek ürünü olduğuna inandığımız aktarmalardaki bazı önemli hataları ortaya koyarak eleştirmekten, metnin daha doğru bir şekilde anlaşılmasından başka bir niyetimiz yoktur.

Eleştirinin amacı olumsuz olanı aramak değildir. Olumsuz yargı da değildir. Eleştiri bir gözlem, bir yorum olarak, başka bir gözün yapılan işle ilgili düşüncesini belirtmesi olarak anlaşılabilir. Eleştirinin yapılışındaki amacın, düzeltme, daha iyi hale getirme olması önemlidir. Eleştiri, özelde bilimsel bir eleştiri, hiçbir zaman yıkıcı olmamalıdır. Eleştirinin amacını düzeltme olarak gördüğümüzde, eleştirinin işlevi de buna bağlı olarak, daha iyiyi aramaya yardımcı olmak olmalıdır. (Tosun, 2013, s. 31)

Dürliğüv destanı üzerinde yapılmış olan aktarma ile ilgili değerlendirmelere geçmeden önce, çeviri/aktarma ile ilgili yapılan tanımlara bakmakta fayda vardır. Çeviri, Özcan Başkan'ın ifadesiyle; "Bir dildeki belli bir parçada, yani *dilce'*de bulunan anlamın, başka bir dildeki belli bir *dilce'*de yeniden kurulmasını sağlayacak biçimde girilen dilsel bir aktarma işlemidir. Her çeviride iki dil söz konusudur: Kendisinden aktarma yapılan *kaynak-dil* ve kendisine aktarma yapılan *erek-dil (hedef dil)*'dir." (Başkan, 1978, s. 27).

Ferhat Karabulut'a göre; "Çeviri veya aktarma en güzel tanımıyla bir dilsel malzemenin kaynak kültürden, erek kültüre (hedef kültüre) dil odaklı taşınmasıdır. Başka bir şekilde söylersek, çeviri, bir dilde üretilmiş bir yazılı veya sözlü ürünün, başka bir dile dönüştürülmesi olayıdır." (Karabulut, 2017, s. 501).

Mehman Musaoğlu ise, Türk yazı dillerine ait çeşitli yazılı metinlerin yazı dilleri arası ve dönemler arası aktarımının daha çok çeviri olmayıp sadece bir aktarma olduğunu söylemiştir (Musaoğlu, 2003, s. 1).

Çeviriyi toplumsal boyutu ile ilk defa ortaya koyan kişi E. A. Nida olmuştur denebilir. “Nida çevirinin (bu çalışmada aktarma ç.n.) salt dilsel değil, kültürel ve toplumsal bir süreç olduğunu ve çevirinin yapılmasında ve eleştirisinde çevirinin yapıldığı kültür ve toplumun dikkate alınması gerektiğini kuramsal olarak vurgulamıştır.” (Arı, 2014, s. 13).

Bu durumda çeviri veya aktarma hedef (erek) kültürün değerlerine uygun olarak planlanan veya gerçekleştirilen bir süreç olarak görülmüş olur. Yani burada esas hedef kültürün üyeleridir ve bu üyelerde oluşacak algı ve yargılardır. “Even-Zohar’ın geliştirdiği *Çoğuldizge Kuramı* çeviriyi bir kültür sistemi içinde, o toplumu dönüştürebilmek için yerleşmeye çalışan bir toplumsal fenomen olarak gözlemler.” (Arı, 2014, s. 13). Arı’ya göre çeviri ya amaçladığı noktaya ulaşarak hedef toplumun kültür sisteminde bir etkiye veya önemli bir değişime neden olacaktır ya da bu hedefine ulaşmadan etkisiz kalacak ve unutulacaktır. Esasında çeviri veya aktarma yapan kişinin bu ikinci gerçekle karşılaşması hedef ve verdiği emek açısından bakılınca istenmeyen bir durumdur. Çeviri yapan kişinin elbette birinci hedefi okunmak, anlaşılma ve etkili olmaktır. Yaptığı çeviri/aktarma işe yaramazsa veya yanlış bir etkiye sahip olursa çevirmen bir daha bu işe kalkışmayabilir.

Bedrettin Cömert de aktarma/çeviri işleminin bir bakıma dil bilme işi olmak yanında kaynak metne ait ortamlarda yaşama, kültürü yakından tanıma ön koşullarına da gereksinim duyulduğunu ileri sürer. Ona göre de nitelikli çevirinin ön koşulu, sadece dili iyi bilmek değildir, bunun yanı sıra çeviricinin o dilin kültürünü de iyi bilmesi gerekir (Cömert, 1978, s. 19). Çeviri sosyolojisi konusunda en önemli isimlerden biri olan Bourdieu, “alan” kuramı adını verdiği bir çeviri kuramı geliştirmiştir. Çevirinin bir bütün olarak değerlendirildiği alan kuramı:

Çevirinin bir toplumsal alan olarak kendi işleyişi, ilişkileri, toplumdaki yeri, konumu, önemi, toplumsal ilişkileri, iletişimsel işlevi, çevirmenin ve çevirinin gücü, çevirmenin ve çevirinin toplumsal statüsü, güç ilişkilerindeki yeri ve pazar payına kadar birçok değişkeni açıklamakla şimdiye kadar görülmemiş bir toplumsal pratiği gündeme getirmiştir. (Arı, 2014, s. 15)

Aktarmada/çeviride dilsel olarak bakıldığında sözcüklerin veya sözcük gruplarının doğru aktarılmasının yanında paragrafı oluşturan aktarılmış cümlelerin de iletmek istenilen mesajı bütünlük içerisinde verebilmesi önemlidir. Özcan Başkan, bu konuyla ilgili şöyle demiştir; Tümtümüne-çeviri: tümcenin anlamını, elden geldiğince dolgun ve eksiksiz biçimde aktarma sonunda ortaya çıkan türdür ve gerçek çeviri de budur (Başkan, 1978, s. 27).

Berke Vardar ise çeviride çeviri yapanın sezgi gücünün önemini şöyle belirtmiştir;

çünkü çağdaş anlayışa göre çeviri son çözümlemede, bilime dayalı bir sanattır. Ayrılıklara karşın ve ayrılıklar içinde diller arası eş değerlik sağlamak, kaynak dildeki bildiriye anlam ve işlev açısından olduğu gibi deyiş bakımından da en yakın ve en doğal biçimler aracılığıyla erek dile aktarmak ancak bu gerçeğin bilincine varılmasıyla olanaklı duruma gelir. (Vardar, 1978, s. 71)

Lehçeler arası aktarma da kaynak dilin taşıdığı kültürü, dil şekilleri bağlamında birebir aktarma yolu ile hedef dile kazandıran ve yeni bir ürün, yeni bir eser ortaya koyan bir çalışmadır. Bu yüzden mütercimden, tercüme edilecek eserin başka bir lehçeye çevrilmesi dışında, hedef dilde yeni bir edebî eseri ortaya koyması beklenilmektedir.

Bazen aktarmadaki yanlışlıklar denetim uygulamaları mekanizmasının yetersizliğinden de kaynaklanabilir. Hedef dile kazandırılacak metnin çeviri işlemlerinin tümü gerçekleştiikten sonra, alıcının/okuyucunun eline geçmeden önce yargıcı kişi/denetimcinin süzgecinden de geçerek değerlendirilmelidir. Bu denetleme mekanizması bile doğru çalışıldığında bu eksiklik ve yanlışlıklar önlenbilir. Burada nitelikli aktarmanın ortaya konulmasındaki aktarıncının rolü ile ilgili Mehmet Kara'nın şu sözleri önem arz etmektedir; "Aktarıcı, aktarma yapacağı iki lehçenin gramer yapılarını bütün yönleriyle bilmek durumundadır. Ses, şekil, köken, anlam ve cümle bilgisini karşılıklı olarak yeterli seviyede bilmeyen aktarıncılar; sıkıntı yaşayabilirler." (Kara, 2009, s. 1061).

Ferhat Karabulut, özellikle Türk dünyasından yapılan aktarmalarda bazı eksikliklerin ve yanlışlıkların ortaya çıkmasını, çeviri eleştirisi ve çeviri sosyolojisi konusundaki yetersizliğe bağlar;

Türk dünyası edebî ürünlerinin aktarılması ile ilgili çeviri eleştirisi ve çeviri sosyolojisi merkezli çalışmalar hala yetersizdir ve yeni çalışmalar mutlaka yapılmalıdır. Sosyoloji, eğitimbilimi, psikoloji, politikbilim veya felsefe kökenli olup Türk dünyası aktarma faaliyetleri üzerine çalışma yapan araştırmacıların neredeyse yokluğu büyük bir eksiklik olarak ortadadır. Eleştirisi yapılmayan veya sosyolojisi oluşmamış çeviri/aktarma faaliyetleri dağınık, yetersiz, sistemsiz, neticesiz ve tesirsiz kalacaktır (Karabulut, 2017, s. 499).

Günümüzde Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesine (bundan sonra TT.) yapılan aktarmalarda kaynak dildeki metnin transkripsiyonu ile birlikte hedef dilde birebir aktarma öne çıkmaktadır. Aynı zamanda bu birebir aktarmalarda görülen yanlışlıklar da lehçeler arası aktarma sorunlarını gündemde tutmaktadır. Oysa bu sorunların çözüm yollarını dile getiren pek çok çalışma mevcuttur. Karabulut, makalesinde, kuramsal düzeyde özellikle Mehman Musaoğlu'nun ve Mustafa Uğurlu'nun bu konuya özel bir önem verdiğinin altını çizmiştir (Karabulut, 2017, s. 499). Buna rağmen üzülen söylemeliyiz ki, TT.'ye Kazak edebiyatından yapılan kimi aktarmalarda görülen yanlışlıklar uzmanlık alanımızla ilgili olması nedeniyle tarafımızca gözlemlenmiştir.

Çalışmamızda, Türk Dil Kurumu tarafından 2013 yılında yayımlanan ve Hatice Emel Şirin tarafından Kazak Türkçesinden (bundan sonra KzT.) TT.'ye aktarılan *Kazak Destanları IX: Dürliğüve, Karışaş Kız, Makpal-Segiz Destanı* adlı eserde yer alan destanlardan sadece *Dürliğüve* (Zor Zaman) destanının aktarımında tespit ettiğimiz yanlışlıklar yedi başlık altında ele alınmıştır.* KzT.'de *Dürliğüve* sözcüğünün "korkudan, felaketten, kargaşadan vb. telaşa düşme, ürperme, paniğe kapılma" (Koç, 2019, s. 135) gibi anlamları vardır. *Dürliğüve* destanı da Rus Çar'ı II. Nikola'nın 1916 yılında Türkistan'dan asker alma fermanına karşı halkın isyanını dile getiren tarihî bir destandır. Zamanında halkın başından geçen bu zor günler halk ozanlarımız Kenen Äzirbayev'in *Kırgızbay, Äli Batır*, E. Kandekov'un *Äli Batır*, K. Savranbayev'in *Uzak Batır, Alban Ayaklanması* v.b. destanlarına konu olmuştur (Orda, 2016, s. 21). Birçok Kazak şair ve yazar, bu sıkıntılı süreci, Sovyetler Birliği döneminde de Kazakistan'ın bağımsızlığından sonraki yıllarda da yazmaya devam etmiştir. Ayrıca bu konu bilim çevrelerinin de dikkatlerini çekmiş ve bugüne kadar pek çok uluslararası düzeyde bilimsel etkinlikler düzenlenmiş ve yayınlar yapılmıştır (Avesbayeva, 2016).

Destanlar, aynı kökten gelen boyların, halkların, toplumların kültürel entegrasyonunda önemli bir yere sahip ortak değerlerdendir. Fikret Türkmen'in ifadesiyle;

* Çalışma boyunca yukarıda sözü edilen eserden yapılan alıntılar "(Dürliğüve, s. sayfa numarası)" şeklinde belirtilecektir.

Destanlar, sadece birer öykü ve övünme anlatıları değil, bir toplumun sanat ve edebiyat hazinelerinin sergilendiği müzelerdir. Destani eserler, yalnızca tarihte yaşamış veya yaşadığına inanılan kahramanların yaptıkları işler, gösterdikleri başarılar, fethettikleri ülkeler ve kazandıkları zaferlerden bahsetmezler... Türk boylarının yaşadığı acılar, sıkıntılar ve sevinçler de geniş ölçüde yer almıştır (Türkmen, 2013, s. 7).

Bu doğrultuda Türkiye’de resmi ve tüzel kurumlarca Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası Türk dünyası destanlarını Türkiye Türkçesine aktarma ve yayımlama çalışmaları Uluslararası seviyede projelendirilmiş ve bu proje kapsamında Türk dünyasında ortak destanlarımızla birlikte farklı dönemlere ait destanlarımız da aktarılmaya başlanmıştır. *Dürliğüve* destanı da bunlardan biridir.

Dürliğüve destanında, Rus Çarı’nın 1. Dünya savaşı sırasında Ulu Jüzi Kazaklarından gençleri cephe arkası ağır işlerde çalıştırmak için asker temininde yaşanan usulsüzlükler, halkın Rus birliklerine karşı kahramanca mücadeleleri, yenilgiye uğrayıp perişan duruma düşmeleri ve canlarını kurtarmak uğruna Çin’e kaçıklarında yaşadıkları sıkıntılar bütün gerçekleriyle anlatmıştır. İnsanların yoğun şekilde yaşadığı ve doğası güzel Jetisu’dan (Yedisu) o dönemde 300 bin kadar insan yurdunu bırakıp göç etmek zorunda kalmıştır. Onlardan 250 bine yakını Kazak Türkleri, 50 binden fazlası Kırgız Türkleriymiş (Dütbayeva, 2020).

Destanda adı geçen kahramanlar halk tarafından çok iyi bilinen şahıslardır. Tarihçilere göre, 1916 halk ayaklanması Kazakistan’ın tüm bölgesine yayılmıştır. Ayaklanmayı Jetisu vilayetinde J. Mämbetov, U. Savrıqov, S. Qanayev, Q. Şormanov, Q. Qudaybergenov, T. Bokin, B. Aşekeev; Torğay vilayetinde Ä. Janbosinov, A. İmanov, Ä. Jangeldin; Aqmola vilayetinde Ä. Maykötov; Bökey bozkırında S. Meñdeşev; Aqtöbe vilayetinde B. Almanov; Sırdarya vilayetinde T. Rısqulov; Oral Vilayetinde Ä. Äytiyev gibi isimler yönetmiştir (Orda, 2016, s. 21). Bu ayaklanmalar içerisinde Torğay ve Jetisu bölgelerinde yer alanlar hakkında bugüne kadar pek çok eser yazılmıştır. Jetisu Vilayetinde yer alan en büyük milli kurtuluş hareketlerinden akla ilk gelen *Karqara* millî kurtuluş hareketidir.

Kazakların ünlü yazarı M. Avezov’un 1928 yılında yayınladığı *Qiyılı Zaman* (Zor Zaman) adlı tarihi uzun hikâyesine destanda geçen 1916 ayaklanması konu olmuştur. (Alpartegi, 2016) Bu uzun hikâye, yayımlanır yayımlanmaz yasaklanmış ve ancak 44 yıl sonra Kırgız Türklerinin ünlü yazarı Cengiz Aytmatov’un önsözüyle 1972 yılında *Noviy Mir* (Yeni Dünya) dergisinde tekrar yayımlanabilmiştir. Eser, ilk defa Almatı’da 1997’de Kazak şairi, dramaturg Nurlan Orazalin tarafından dramatize edilerek Muhtar Avezov adını taşıyan tiyatrodan sahnelenmiştir (Orazalin, 2016).

Yukarıda görüldüğü üzere bu trajik olay, tarihi büyük öneme sahiptir. Söz konusu olayın Kazak edebiyatındaki yansıması olan *Dürliğüve* destanının TT.’e aktarılmasında görülen yanlışlıklar hedef dilde destanın yanlış anlaşılmasına, olayları birbirine bağlamada kaynak metin ile hedef metin arasında kopukluk yaşanmasına neden olmuştur.

Çalışmamızda, Türkçeye aktarılan eserden aldığımız örneklerin önüne HD: (= Hedef Dil), ana kaynak olan Kazakça transkripsiyon metninin önüne KD: (= Kaynak Dil) işaretleri ve olması gereken doğru aktarımının önüne “Doğrusu” sözcüğü yazılmıştır. Yanlış bulduğumuz öğeler italik olarak verilmiştir. Metnin sonunda, *Dürliğüve* sözcüğü ile eser adı verilmiştir.

Sözcük, Sözcük Grubu Bağlamında Yapılan Yanlışlıklar

Türk Dünyasının kültürel değerlerini tanımanın yolu, manevi kültürü oluşturan edebî metinleri kaynak dilden hedef dile doğru ve anlaşılır bir dille aktarmaktan geçer. Aktarmalarda alıntı sözcüklerin anlamları doğru aktarılmadıkça, kaynak dildeki malzemenin hedef dilde anlaşılması güçlük oluşturabilir. KzT. ve TT. Türk dilinin birer lehçesi olsa da bu lehçelerin söz varlığı

aynı niteliklere ve özelliklere sahip değildir. Burada “her ne kadar kültürel açıdan birbirine çok yakın olan bu lehçelerin sözcükleri benzer görülse de derinlemesine incelendiğinde kültürel farklılıklardan kaynaklanan bir takım anlamsal değişiklikler göze çarpmaktadır.” (Kulamshaeva, 2016, s. 89).

Çarlık Rusya’sının Kazak bozkırına gelmesiyle, Kazak Türklerinin hayatına birçok terim Rusçadan girmiş ve sözlü edebiyata yansımıştır. Örneğin, Çarlık Rusya’sı zamanındaki idari taksimat ve belli bir bölgeyi yöneten kişi anlamındaki *volost* sözcüğü Kazaklar arasında *bolıs* şeklinde (Koç, 2019, s. 92); sancak ve sancak beyi anlamındaki “*uyez, uyezd*” sözcüğü *oyaz* şeklinde (Koç, 2019, s. 450); polis amiri veya komiser anlamındaki “*pristav*” sözcüğü ise *pristop* şeklinde vb. (Väliy, 2011, 12. cilt, s. 395) söylenmiştir. O dönemlerde, Rusça sözcükler, kulaktan kulağa geçtiğinden, genelde halkın söyleyiş tarzına göre telaffuz edilmiştir.

İncelediğimiz metinlerde, KzT.’de farklı anlamlara sahip “*bolıs*”, “*oyaz*” ve “*pristav*” gibi sözcüklerin karşılığı *yönetici, idareci, başkan* olarak verilmiştir. Aşağıdaki aktarmada, kaynak dildeki “*bolıs*”, “*oyaz*” ve “*pristav*” gibi ayrı ayrı görevi olan kişiler tek bir *yönetici* kelimesiyle ifade edilmiştir.

HD: O gece Çar’ın tarafını tutan Rakımbay, Soltankululu, Şonjıbay gibi *yöneticiler* emirname için gerekli olanları ayrıntılı olarak yazıp elçi ile gönderdi (Dürliğüv, s. 23).

KD: Sol tüni patşanı jaқтаған Raқımbay Soltankululu, Şonjıbay siyaqtı *bolıstar oyaz* ben *pristopka* istin jaғdayın tolıq jazıp, elşi jansız jiberdi (Dürliğüv, s. 22).

Doğrusu: O gece Çar’ın sözcülüğünü yapan Rakımbay Soltankululu ve Şonjıbay gibi *eyalet valisi, sancak beyi* ve *polis amirine* işin durumunu ayrıntılı olarak yazıp, muhbir gönderdi.

Aşağıdaki diğer bir örnekte de *pristav* sözcüğü *yönetici, başkan* olarak aktarılmıştır. Oysa “*pristav*, Çarlık Rusya’sının Türkistan coğrafyasında sürdürdüğü baskı politikasını uygulayan ve ilçe merkezlerinde yaşayan polis amiridir. Bu yüzden *pristav* bir yönetici, başkan olmaktan ziyade, halka zulüm ve işkence uygulayan, polisleri yöneten bir memurdur.” (Bayniyazov, 2020, s. 15).

HD: Pazar günleri *Jarkent’in başkanı* Karkara Jarmentkesi’ndeydi (Dürliğüv, s. 13).

KD: Bazar kezinde *Jarkent oyazının pristopı* Qarqara jarmentkesinde turuvşı edi (Dürliğüv, s. 12).

Doğrusu: Pazar kurulduğunda *Jarkent sancağının polis amiri* Karkara panayırında olup biteni gözetlemekle görevliydi.

Aşağıdaki aktarmada, yanlış aktarmanın dışında satırlar arasında anlam çelişkisi de görülmüştür. Aktarmanın birinci satırındaki, *Yönetici emrini sertçe verdi* ifadesi anlam olarak kaynak dildeki *Jarlıqtı pristop-ka qattı berdi* ifadesiyle örtüşmemektedir. Buradaki *pristop* sözcüğüne gelen ek *-ka* yönelme durumunda olup, emir ona yöneltilmiştir. *Pristop* emir verici değil, emri yerine getiricidir.

Kaynak metindeki polis amirine bu iş uğrunda ölmenin ne kadar onurlu olduğunu anlatan *Solardıñ armanıñ joq jolında ölseñ* ifadesi hedef dile şöyle aktarılmıştır: *Onlar istemezler yolunda ölseñ de*. Hâlbuki kaynak dilde geçen *armanı joq* ifadesi bir deyimdir. Anlamı “Bundan daha iyi bir hayalin, arzun olamaz, hiç pişman olmazsın” demektir (Väliy, 2011, 1. cilt, s. 293). Aktarmada bunun bir deyim olduğu ve şahsa göre çekimlendiği (*meniñ armanum joq, seniñ armanıñ joq* örneklerinde olduğu gibi) dikkate alınmamıştır.

HD: *Yönetici* emrini sertçe verdi,

Onlar istemezler yolunda ölseñ de (Dürliğüv, s. 25).

KD: Jarlıqtı *pristopka* qattı berdi,

Solardın armanın joq jolında ölsen (Dürliğüv, s. 24).

Doğrusu: Emri, *polis amirine* sertçe verdi,

Onlarla savaşarak ölürsen pişman olmazsın.

Aşağıdaki cümlede, daha önce *yönetici* olarak aktarılan *pristav* sözcüğü, *idareci* olarak aktarılmıştır. Burada da *pristav* sözcüğünün kökü “*pristopka*” gibi algılanarak yönelme durumu ekinin işlevi görmezlikten gelinmiştir.

HD: *İdareciydi* o zaman,

Yardımcısı Kasımbay idi (Dürliğüv, s. 23).

KD: *Pristopka* sol kezde,

Şabarman edi Qasımbay (Dürliğüv, s. 22).

Doğrusu: *Polis amirinin* o sırada,

Ulağı idi Kasımbay.

Aşağıdaki hedef metinde, *oyaz* ile *pristav* sözcükleri tek kişi gibi aktarılmış ve askerlere doğrudan emir veren sancak beyi olarak anlaşılmıştır. Oysa kaynak metinde, sancak beyi direkt askerlere değil, polis amirine emir vermiştir.

HD: *Oyaz'ın emri*: Askere gidecekler, bugünden itibaren gitsinler (Dürliğüv, s. 29).

KD: *Oyaz pristopka*: Soldatqa baratındar бүгіннен қалмай жүрсін (Dürliğüv, s. 28).

Doğrusu: *Sancak beyi, polis amirine*: Askere gidecekler bugünden tezi yok hareket etsin.

İncelediğimiz metinde, *oyaz* sözcüğü KzT.'de bazen bir vilayet, bazen de o vilayetin yöneticisi anlamında kullanıldığı dikkate alınmamıştır. Aşağıdaki hedef cümlede, tüccarlar, malları çeşitli vilayetlerden değil, sadece büyük şehirlerden getirirler gibi anlaşılmıştır.

HD: Tüccarlar Taşkent, *Andican, Şımkent, Kapal, Taldıkorğan, Birjibal'dan* hayvan alıp gidiyorlardı (Dürliğüv, s. 13).

KD: Tovar alıp kelüvşi köpester *Taşkent, Andican, Şımkent, Kapal, Taldıkorğan, Birjibal oyazdarınan* mal alıp ketetin (Dürliğüv, s. 12).

Doğrusu: Mal alıp getiren tüccarlar *Taşkent, Andican, Şımkent, Kapal, Taldıkorğan, Birjibal vilayetlerinden* hayvan alıp götürüyorlardı.

Aşağıdaki hedef metinde de “*oyaz*” sözcüğü özel isim olarak da aktarılmıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi KzT.'de “*oyaz*” sözcüğü hem sancak hem de sancak beyi anlamında da kullanılan bir genel isimdir.

HD: Hiç saklamadan *Oyaz'a* söyledi (Dürliğüv, s. 23).

KD: *Oyazğa* ayttı jasırmay (Dürliğüv, s. 22).

Doğrusu: *Sancak Beyi'ne* açıkça söyledi.

HD: *Askeriyle Oyaz* kaçtıktan sonra (Dürliğüv, s. 37).

KD: Qaşqan son *soldatımen oyaz* zamğap (Dürliğüv, s. 36).

Doğrusu: *Sancak beyi ile askerleri* aniden kaçtıktan sonra.

KzT.'de “*jansız*” sözcüğü, *muhibir, ajan, ispiyoncu* demektir (Koç, 2019, s. 169). İncelediğimiz kaynak metinde, bu sözcük “*elşi cansız*”, “*cansız*” şeklinde geçmiştir. Aşağıdaki hedef metinde ise, *muhibir* yerine, *elçi* olarak aktarılmıştır.

HD: O gece Çar'ın tarafını tutan Rakımbay, Soltankululu, Şonjıbay gibi yöneticiler emirname için gerekli olanları ayrıntılı olarak yazıp *elçi ile gönderdi*. Elçi, Kasımbay adlı bir askerdi (Dürliğüv, s. 23).

KD: Sol tüni patşanı jaқтаған Raqımbay Soltanqululu, Şonjıbay siyaqtı bolıstar oyaz ben pristopka istin jağdayın tolıq jazıp, *elşi jansız jiberdi*. Jansızdın atı Qasımbay degen jasavıl edi (Dürliğüv, s. 22).

Doğrusu: O gece Çar taraftarı Raqımbay Soltanqululu ve Şonjıbay gibi eyalet yöneticileri, sancak beyi ve polis amirine olup bitenleri tam olarak yazıp *muhbir gönderdi*. Muhbir, Qasımbay adında bir askerdi.

Muhbirin yaptığı gizli işleri anlatan aşağıdaki dörtlükte, *katılmamak, ayrı gitmek, ayrılmak* anlamındaki “qosılmav” sözcüğü, hedef dile *unutulmak* şeklinde aktarılarak vurgulanan sözcüğümüz asıl anlatılmak istenilen anlamdan uzaklaşmıştır.

HD: Gündüzleri derdini paylaşıyor,

Geceleri ise *unutuluyordu*.

Halkın gizli sırrını,

Hiç saklamadan Oyaz'a söyledi (Dürliğüv, s. 23).

KD: Kündiz tilek birge bop,

Keşke keter *qosılmay*,

Halıqtın sın astırtın,

Oyazğa ayttı jasırmay (Dürliğüv, s. 22).

Doğrusu:

Gündüzleri halkla beraber olup,

Akşamları onlardan *ayrılırdı*,

Halkın gizli sırrını,

Sancak beyine açıkça söylerdi.

Aktarmada, kaynak dildeki kimi sözcüklerin bilinenden başka anlamları ve kullanım şekilleri olduğu dikkate alınmadığında, aktarmacı yanılığa düşebilir. Kaynak metinde geçen “qoy-” fiili örneğinde bunu net görebiliriz. Çünkü KzT.'de “qoy-” *koymak* fiilinin *koymak, bırakmak* gibi anlamlarının dışında *defnetmek, gömmek* anlamları da vardır (Koç, 2019, s. 338). Kaynak metinde “koymak” sözcüğü *beslemek* değil, *gömmek* bağlamında kullanılmıştır.

HD: Kısmet olan yerde toprak,

Hazırdı *halkı beslemeye* (Dürliğüv, s. 39).

KD: Buyırğan jerde topıraq,

Uyğardı *halıq qoyuğa* (Dürliğüv, s. 38).

Doğrusu:

Onlara nasip olan toprağa,

Halk, onları orada *gömmeyi uygun gördü*.

Metin-ötesi kültür bağlamı ile ilgili bilgilerin önemi üzerine Akşit Göktürk şöyle demiştir; “metnin içinde yaratıldığı kültür bağlamı anlaşılmadan, dile getirmeyi amaçladığı yaratı dünya da anlaşılabilir.” (Göktürk, 1978, s. 63). Söz gelişi, herhangi bir eseri aktarırken, kaynak metinde geçen olayların detayları, hatta olayların sosyal boyutu iyi araştırılmadan hedef metnin doğru anlaşılması

güçtür. Aşağıdaki kaynak metinde, yenilgiye uğrayan halk, Çin'e doğru kaçtığında geride bıraktığı ve geçimini sağladığı mallarıyla ilgili duygularını tasvir etmiştir. Hedef dilde ifade edildiği gibi, burada "ahurların koyunlarla doldurması" değil, tam tersine halkın koyunlarla dolu ahırları, organlarla bağlı kısırakları ve bütün varını yoğunu geride bırakıp, içleri kan ağlayarak yurdundan gittiklerine vurgu yapılmıştır. Oysa, metindeki *ahurlar dolusu koyun* ifadesi göçebe hayat süren halklar için varlığın, zenginliğin, yaşamın simgesidir.

HD: Güçlü kısırak bağlayan,

Ahırları koyun doldurdu (Dürliğüv, s. 49).

KD: Jeliler biye baylağan,

Qoran tolğan qoy qaldı (Dürliğüv, s. 48).

Doğrusu: Geride organlarla bağlı kısıraklar,

Ve ahırlar dolusu koyun kaldı.

Aşağıdaki kaynak metinden, vatanından ve tüm malından olan halkın derdi artık sadece çoluk çocuğunu geçindirme, hayatta kalabilme uğruna mücadele etmek olduğu anlaşılmıştır. Oysa hedef metinde ifade edildiği gibi, halkın gençleri *evlendirmekle değil*, müşkül duruma düşmelerinden dolayı çaresizlik içinde dilendikleri dile getirilmiştir.

HD: Dilenip, sürünen,

Oğlamı kızı evlendirmeye (Dürliğüv, s. 49).

KD: Qayır surap, tentirep,

Asırav üşin ul-qızdı (Dürliğüv, s. 48).

Doğrusu: Her yerde dilenerek dolaşıp,

Çoluk çocuğunu geçindirmeye çalıştı.

Halk, o zor zamanda, kendini geçindirmek bir yana karın tokluğu için çalışmıştır. Bu durumu dile getiren aşağıdaki kaynak metinde "üy-işimen" sözcüğü *ev içinde değil, ailece, aile fertleriyle birlikte* anlamında kullanılmıştır. KzT.'de "tütün" sözcüğünün de *duman* dışında *aile, aile ocağı, yuva; yaşam* gibi mecazi anlamları da vardır (Vëliy, 2011, 14. cilt, s. 528).

HD: Tüccarlara tütün için kul oldu,

Gizlice ev içinde hayvanını güttü (Dürliğüv, s. 49).

KD: Köpesterge tütüngen malay bolıp,

Jabilıp üy-işimen malın baqtı (Dürliğüv, s. 48).

Doğrusu: Geçinmek için tüccarlara hizmetçi olup,

Ailece onların hayvanlarına baktılar.

Aşağıdaki KzT. metninde yer alan Rusça "kulak" sözcüğünün *yumruk* anlamının dışında sonradan gelişen *zengin köylü* anlamı da vardır (Vëliy, 2011, 10. cilt, s. 370). "Kulak", sosyal bir sınıfa verilen addır. Sovyetler Birliği'nin kuruluş dönemindeki eserlerde sıkça geçen "kulak" sözcüğü altında bahsedilen kişiler, Sovyetler'in sınıf düşmanı olarak gördüğü, zengin sınıf temsilcilerinden olan *zengin köylüler veya köy ağalarıydı*. Bu sözcük, hedef metinde *hain* olarak aktarılmıştır. Hedef metni KzT.'nden bağımsız, TT.'nin kendi içerisinde düşündüğümüzde de bir anlam bütünlüğü oluşturmadığı görülmüştür.

HD: Geçmişte yaptıklarına karşılık,

Hainlerin içinde vurulanlar da var (Dürliğüv, s. 61).

KD: Burınğı özi istegen qılmısına,

İşinde *qulaqtardın* atılğan bar (Dürliğüv, s. 60).

Doğrusu: Geçmişte zengin oldukları için suçlu gösterilip,

Köy ağalarından da kurşuna dizilenler vardı.

İncelediğimiz metinde, kaynak metin ile hedef metin arasındaki anlam uyumsuzluğunun meydana gelmesindeki başlıca nedenlerden biri, kaynak metnin doğduğu sosyal ortam sonucunda meydana gelmiş “kulak” gibi sözcük birliklerinin anlam yönünden doğru aktarılmamasından kaynaklanmıştır.

HD: Fakirlerden önderler hazırlandı,

Zengin ile *hainden* kurtaran (Dürliğüv, s. 61).

KD: Jarlıdan başşı saylap ap,

Bay men *qulaq* bos qalğan (Dürliğüv, s. 60).

Doğrusu: Yoksuldan yönetici tayin edip,

Zengin ile *köy ağalarını* etkisiz hale getirmiştir.

İster Çarlık Rusya’sı ister Sovyetler Birliği döneminde “Sibirya” sözcüğü sürgünün, uzak yerlere sürülmenin imgesi olmuştur. Aşağıdaki “Sibirya” sözcüğünün geçtiği, kahramanın kötü kaderini, talihsizliğini anlatan kaynak metinde de önemle vurgulanması gereken sözcüklerden *sürülerek*, *sürgün edilip* anlamındaki “aydalıp” sözcüğü, *dolaşıp* olarak aktarılmıştır. Böylece metinde sözcüğün vurguladığı Sibirya’ya sürülme anlamı ortadan kalkmıştır. Kaynak metindeki diğer, *yüz yüze görüşmek*, *buluşmak*, *uğramak* anlamındaki “joliq-” fiili de hedef dile *rastlamak* diye aktarılarak asıl anlamından uzaklaşmıştır.

HD: Almatı’dan Kökşenev adlı tüccarın yanında fakir bir işçi olarak on beş yıl Sibirya’yı *dolaşıp geldim*. Gelirken yolda Duvlat’ta Bekbolat’a *rastladım*, evindeydi (Dürliğüv, s. 15).

KD: Qazirgi kelisim Almatıdan Kökşenev bayda malay bolıp jürip on bes jil Sibir *aydalıp* sodan qayıp kele jatıp Duvlatta Bekbolatqa *joliqtım*, üyinde boldı (Dürliğüv, s. 14).

Doğrusu: Bu gelişimde, Almatı’da Kökşenev adlı zengin kölesiyken on beş yıl Sibirya’ya *sürülüp*, oradan dönerken de Duvlat boyundan Bekbolat’aⁱⁱ *uğradım*, evindeydi.

Aşağıda incelediğimiz kaynak cümlede, kökeni Rusçada olan alıntı sözcüklerden *sürük* (*чпок-сüre*) sözcüğü, hedef metinde, *sürülmek* şeklinde aktarılmıştır.

HD: On beş yıldır *sürülmedikleri* yer kalmamış (Dürliğüv, s. 17).

KD: On beş jil *sürükpenen* jer avdarğan (Dürliğüv, s. 16).

Doğrusu: On beş yıl *süreyle* sürgün edilmiş.

Aşağıdaki kaynak metinde geçen yalancı eş değer “qarsılıq” karşı *koyma*, “iste” *yapmak* sözcükleri hedef dile aynen aktarılarak okuyucuyu yanılgıya düşürmüştür.

HD: “*Karşılık istersin*” diyerek sürgün etmiştir (Dürliğüv, s. 17).

KD: “*Qarsılıq isteysin*” dep bay aydatқан (Dürliğüv, s. 16).

Doğrusu: (Zengin olan adam) “*Bana karşı geliyorsun*” diyerek onu sürgün etmiştir.

Deyim Bağlamında Yapılan Yanlışlıklar

Dili bilmek sözcüklerin çevirisini bilmekle bitmiyor. Aktarmada, karşılaştığımız en büyük güçlük nelerdir? sorusuna yirmiye yakın çeviri eserini arkasında bırakmış, sanat ve edebiyat çalışmalarıyla tanınmış Suut Kemal Yetkin şöyle cevap vermiştir: “Çeviri yaparken karşılaştığım en büyük güçlük, çevirdiğim dilde geçen atasözleri ile halk deyimlerinin karşılıklarını araştırmak olmuştur.” (Yetkin, 1978, s. 178). Bu görüş, genelde aktarmalarda yapılan yanlışlıkların başında deyimlerin geldiğine dair bir işarettir. Aktarmacı, kaynak dildeki deyimleri doğru çözmeye eğilmelidir. Çünkü deyim, bir halkın geçmişinden gelen kültürel, toplumsal, dilsel kodlamaları üzerinde taşıyan özgün söz öbekleridir.

Aşağıdaki kaynak cümlede, “kün körüv” deyimi, *geçinmek, yaşamak, hayat sürmek*, “şama” sözcüğü ise zamanla ilgili *değil, güç, kuvvet; imkân* anlamlarında söylenmiştir.

HD: Kendi de *gün görür zamanı gelince* (Dürliğüv, s. 15).

KD: Özi de *künün körer şamasınşa* (Dürliğüv s. 14).

Doğrusu: Herkes *kendince geçinir gider* veya Herkes *kendi yağında kavrulur*.

Aşağıdaki kaynak metinde, halkın düştüğü ağır şartları görüp yeniden gayretlenen gençlerin hareketleri “can atmak, sabır edememek” anlamında kullanılan “janı qumar” *can atan, canı çok isteyen, ihtirash* deyimi ile (Vëliy, 2011, 5. cilt, s. 719) ifade edilmiştir. Hedef dile bu deyim *hemen hayır* şeklinde aktarılmıştır.

HD: Halkın hâlini görüp duramadılar,

Yiğitler “savaş” derse *hemen hayır* (Dürliğüv, s. 57).

KD: Halıqtın halın körip tura almadı,

Erlerdin “soğıs” dese *janı qumar* (Dürliğüv, s. 56).

Doğrusu: Halkın durumunu görüp dayanamadılar,

“Savaş” dendiğinde yiğitler *can atar*.

Aşağıdaki kaynak metinde, *çoğunluğa, kalabalığa karşı gelmek* anlamında kullanılan “köpke topıraq şaşuv” deyimi (Vëliy, 2011, 8. cilt, s. 320) hedef dile *kalabalığa toprak dağıttılar* olarak aktarılmıştır.

HD: Askerlerin silahı artıkça arttı,

Dağıttılar da yetişmedi *kalabalığa toprak* (Dürliğüv, s. 35).

KD: Quralı soldattardın basım kep tur,

Şaşqanmen jetkizer me *köpke topıraq* (Dürliğüv, s. 34).

Doğrusu: Askerlerin silahı üstün olsa da,

(Mermileri yağmur gibi yağdırsa da) *kalabalıkla baş edemezler*.

Aşağıdaki kaynak dilde geçen “qızılmay boluv” deyiminin KzT. sözlüğünde iki anlamı vardır. “1. Boş yere yorulmak, zahmet çekmek, takatsiz kalmak; 2. Yağlanmak, aşırı derecede semirmek (Vëliy, 2011, 10. cilt, s. 370). Hedef dile bu deyim, *kızıl yağ* olarak birebir aktarılmıştır. Bunun yanı sıra “semiz, besili, etli butlu, bakımlı” anlamındaki “jaldı” sözcüğü de tamamen farklı anlamdaki *bütün* sözcüğüyle karşılanmıştır.

HD: Karkara’ya yeniden asker doldu,

Ezildi, kızıl yağ gibi bütün atlar (Dürliğüv, s. 37).

KD: Qarqarağa qaytadan toldı soldat,

Ezildi kızıl may bop barlıq jaldı at (Dürliğüv, s. 36).

Doğrusu: Karkara'ya yeniden doldu asker,

Boş yere yorulup ezildi bütün besili atlar.

Bilindiği gibi, KzT.'de *at* sözcüğü *sesteş* bir sözcüktür. Destanda geçen *at* sözcüğünün *sesteş* sözcük olduğunun bilinmeyişinden kaynaklanan bir yanlışlık ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki kaynak dildeki *at qoyuv* deyimi, kişilerin adıyla ilgili değil, üzerine binilen atla ilgili söylenmiştir. Bu deyim KzT.'de iki anlamı vardır. 1. Bir yöne doğru dörtlünelere gitmek. 2. Nara atarak saldırmak, hücum etmek (Vəliy, 2011, 2. cilt, s. 72).

HD: Şimdi durup *şehre ad verelim* (Dürliğüv, s. 31).

KD: Endi ertelep *qalağa at qoyalıq* (Dürliğüv, s. 30).

Doğrusu: Artık sabah erkenden *şehre doğru at sürelim*.

İncelediğimiz metinde, *Rayımbek Batır*ⁱⁱⁱ adı sık sık geçmektedir. Aşağıdaki kaynak metinde, ayaklanmaya katılan yiğitlerin "Rayımbek, Rayımbek" diye nara atarak, bahadır ecdatlarının adını haykırarak şehre doğru saldırıya geçtiklerinden bahsedilmiştir.

HD: *Şehre Rayımbek adı verildi* (Dürliğüv, s. 35).

KD: *Qalağa at qoyadı "Rayımbek" dep* (Dürliğüv, s. 34).

Doğrusu: *Şehre "Rayımbek, Rayımbek" diye nara atarak saldırıp*.

Aşağıdaki kaynak dilde *Allah yarattığının rızkını da verir* anlamında kullanılan "tiri etkendi qurı etpev" deyimi (Vəliy, 14. cilt, s. 631) geçmiştir. Bu deyim hedef dile tamamen farklı anlamda aktarılmıştır.

HD: *Yaratan, kurutmaz* diyen Allah (Dürliğüv, s. 17).

KD: *Tiri etken – qurı etpes* degen alla (Dürliğüv, s. 16).

Doğrusu: Allah, *yarattığı kulu rızksız bırakmaz*.

Aşağıdaki kaynak metinde geçen, *nazını, kahrını çekmek* anlamındaki "erkeligin köterüv" deyimi (Vəliy, 2011, 8. cilt, s. 380), hedef dile *özgürlüğü yükseltin* olarak aktarılmıştır.

HD: *Yükseltin özgürlüğü* güzel milletim (Dürliğüv, s. 17).

KD: *Kötergen erkelikti* qayran elim (Dürliğüv, s. 16).

Doğrusu: *Nazımı, kahrımı çeken* halkım.

Aşağıdaki kaynak dilde geçen *gururlanmak, kibirlenmek, kendisini üstün görmek* anlamındaki "demine nan pisüv" deyimi (Vəliy, 2011, 4. cilt, s. 615), hedef dile *ekmek yedik zamanında* şeklinde yanlış aktarılmıştır.

HD: *Her zaman bey olan,*

Ekmek yedik zamanında

Jamenke, Uzaq, Dikanbay

İşimi yoluna koyun (Dürliğüv, s. 19).

KD: *Aşeyinde bek bolğan,*

Nan pisirgen demine

Jamenke, Uzaq, Diqanbay

İsimdi keltir jönine (Dürliğüv, s. 18).

Doğrusu:

Kendilerini bey bilen ve,

Başkalarından üstün gören

Jamenke, Uzaq, Dikanbay,^{iv}

Halka yardımcı olun.

Aşağıdaki kaynak dildeki diğer bir deyim, *atın binilmeye hazır hale geldiğini* bildiren “*bavırınan jarav*” (Vəliy, 2011, 3. cilt, s. 135) deyimidir. Hedef dile buradaki “*jara-*” eylemi *yaralamak* şeklinde çevrilmiştir.

HD: Bağlı atı görür, *bağrından yaralanmış* (Dürliğüv, s. 43).

KD: Baylavlı attı köredi, *bavırınan jarağan* (Dürliğüv, s. 42).

Doğrusu: Bağlı atı gördü, *binilmeye hazır*.

Aşağıdaki KzT. ait cümlede, iki deyim mevcuttur. Birincisi, *çaresini, yolunu bulmak* anlamındaki “*aqıl tabuv*” deyimidir (Vəliy, 2011, 1. cilt, s. 293). İkincisi, “*esten tanuv*” deyimidir. Bu deyim de KzT. sözlüğünde üç anlamı vardır. 1. Şuurunu, bilincini kaybetmek. 2. Sevinç, korku, üzüntüden vb. ne yapacağını bilememek, şaşkına dönmek. 3. Sendelemek, şaşırarak, aptallaşmak (Vəliy, 2011, 5. cilt, s. 389). Cümlede, kötü haberi duyan kalabalığın ne yapacaklarını bilemeyip şaşırıp kaldıklarından bahsedilmiştir.

HD: *Ancak pek çoğu aklını kaybetti* (Dürliğüv, s. 45).

KD: *Aqıl tappay köpşilik esten tandı* (Dürliğüv, s. 44).

Doğrusu: *Çaresiz kalabalık şaşırıp kaldı*.

Aşağıdaki kaynak dilde iki deyim geçmiştir. Birincisi, *kendi payına düşenden bir şey alamamak, paysız kalmak* anlamındaki “*qur qaluv*” (Vəliy, 2011, 10. cilt, s. 370) deyimidir. İkincisi de *başkalarına yaptığı kötülüğün kendi başına gelmesi* anlamındaki “*basına keluv*” deyimidir (Vəliy, 2011, 3. cilt, s. 25). Aynı deyimler, hedef dile, *nasibini almak yerine bir şeyi kalmadı; başa gelen yerine zengine gelen* şeklinde farklı çevrilmiştir.

HD: Hiç kimsenin *bir şeyi kalmadı*,

Zengine gelen yarardan (Dürliğüv, s. 45).

KD: *Eşkim qurı qalğan joq*,

Basqa kelgen zalaldan (Dürliğüv, s. 44).

Doğrusu: Herkes *nasibini aldı*,

Başta gelen felaketten (zarardan).

Bazı Söylemlerin veya Sözcük Öğelerinin Eksik Aktarıldığı Cümleler

Aktarmacının görevi, kaynak metindeki anlatılmak istenilen düşüncüyü hedef dile eksiksiz yansıtmaktır. Bu da metindeki sözcük veya sözcük gruplarını atlamadan aktarıldığında sağlanır. Aksi halde metnin aslı ile aktarma arasında farklılığın ve bilgi kaybının ortaya çıkmasına neden olabilir. Bilgi yitimini azaltmak aktarmacının başlıca amacıdır. Destan aktarmasında karşılaşılan önemli sorunlardan biri de kaynak dildeki kimi söylemlerin, kimi öğelerin eksik aktarılmasıdır bilgi yitimine uğramasıdır. Bunu Berke Vardar şöyle tanımlamaktadır; “Bir gönderge (gösterilen nesne, varlık, vb.) ya da dış gerçeği aktaran ve bir düzgü (kod) içinde belli bir biçime bürünerek yer alan her şeyi kapsayan “bilgi”nin yitimine uğraması demek, kaynak dildeki düzgü uyarınca oluşturulan bildiriye kimi öğelerin tümüyle ya da bir bölümüyle erek (hedef) dilde oluşturulan bildiriye yerleştirilememesi demektir.” (Vardar, 1978, s. 67).

Aşağıdaki kaynak metinde, gençleri askere, cephe arkası ağır işlere alım sırasında yaşanan yolsuzluklar ve bu faaliyetlerin ne şekilde gerçekleştiği açıkça beyan edilmiştir. Fakat hedef metinde, zenginler ile kadıların kendi çocuklarının yaşlarını gizlediği ve değiştirerek yazılmasını sağladığı olgusu çevrilmemiştir.

HD: Bu arada zenginler oğullarını, idarecilere rüşvet vererek fakir çocukların yerlerine yazdırmaya başladılar (Dürliğüv, s. 13).

KD: Bul arada qolı jetken baylar men biyler balalarının jastarın ne asırıp, ne tömendetip jasırıp, pristop, bolıstarğa para berip kedey balalarının ornına jazdıra bastadı (Dürliğüv, s. 12).

Doğrusu: Bu arada imkânı olan zenginler ile kadılar çocuklarının yaşlarını büyük veya küçük gösterip, polis amiri ile bölge yöneticilerine rüşvet vererek yerlerine fakir çocuklarını yazdırmaya başladılar.

Aşağıdaki kaynak metinde, Jetisuv'daki Karkara halk ayaklanmasının önemli isimlerinden ve halkın ayaklanmasında önderlik eden Uzak Savırıkulı'nın^v adının ilk defa geçtiği "O tepeye halk toplanarak, Alban boyundan Savırıkulı Uzak önayak olup danışmaya başladı" cümlesi hedef metne aktarılmamıştır. Oysa, Uzak Savırıkulı'nın adı, incelediğimiz destanın başından sonuna kadar geçmektedir. Bunun yanı sıra hedef metindeki Herkesin evladı bu emirle alınıyordu. Millet boş yere sıkıntıya düştü, şaşırıp kaldı cümleleri kaynak metindeki düşünceyi tam olarak yansıtamamıştır. Millet boş yere sıkıntıya düşmemiştir. Halk, evlatlarının yaşı değiştirilip askere yazdırıldığından, sözlerini dinleyenlerin olmamasından yakınıp isyan etmiştir.

HD: Halk, Karkara jermenkesi'ne her gün grup grup gelip gidiyordu. Herkesin evladı bu emirle alınıyordu. Millet boş yere sıkıntıya düştü, şaşırıp kaldı. O devirde Karkara ovasında tek başına yükselen bir tepe vardı. "Nasıl bir akıl, fikir sahipleri" diyerek bu boyun içine elçiler gönderiliyordu. Almatı'ya bağlı Duvlat, Sarıüysin, Şapıraştı boyları, Jarkent'e bağlı Suvan boyu, Birjibal vilayetine bağlı Kırgız'a akıl sorarak çabucak gelmeleri, elçilere emredildi (Dürliğüv, s. 13).

KD: Halıq Qarqara jarmenkesine künde top top bolıp şubırındığa uşıradı. Jumısı bari da, joğı da, sebebi arkımnın balasının jası soldatqa, jumısqa tura kelgen. El es tappay beker sandaluvoğa kirdi. Sol kezde Qarqaranın jazığında jeke şıqqan jalğız töbe bar edi. Sol töbege halıq jinalıp, Alban ruvıman Savırıkulı Uzaq degen bastap kenesüvge kiristi. "Qanday aqıl jasap jatır eken" dep mına ruvdın işine elşiler jiberüvdi uyğardı. Almatı oyazına qarastı Duvlat, Sarı Üysin, Şapıraştı, Jarkent oyazına qatıstı Suvan, Birjibal oyazına qatıstı qırğızğa aqıldasıp, tez barıp kelüvdi elşilerge tapsırdı (Dürliğüv, s. 12).

Doğrusu: Halk, Karkara Panayırına her gün art arda akınlar halinde gidip geliyordu, işi olanı da işi olmayanı da. Çünkü herkesin çocuğunun yaşı askere alınmaya, cephe arkasında çalıştırılmaya uygundu. Millet, çaresizlik içinde boş yere gidip geliyordu. O zamanda Karkara ovasında tek başına yükselen bir tepe vardı. O tepeye halk toplanarak, Alban boyundan Savırıkulı Uzaq önayak olup danışmaya başladı. Onların bu konuda "ne düşündüğünü" öğrenmek için bu boyların arasına elçiler göndermeye karar verdiler. Almatı eyaletine bağlı Duvlat'la, Sarı Üysin ve Şapıraştı, Jarkent eyaletine bağlı Suvan'la^{vi} ve Birjibal eyaletine bağlı Kırgızlar'la istişare etmek için elçilere hızlıca gidip gelmeleri söylendi.

Aşağıdaki kaynak metinde, yaşlısı genci anlamına gelen "ülken-kişi" ikilemesini hedef dile yüce kişi şeklinde yanlış aktarmıştır. Ayrıca Ulı Jüz boyından gelen Kazakların yayılıp çoğaldığını belirten Taraydı ulı jüzden qanşa bala (Ulı Jüz'den nice nesil çoğalmış) satırı aktarılmayıp dikkatlerden kaçmıştır. Dörtlükte, halk isyanı önderlerinden Bekbolat Aşekeyuli'nin yazdığı mektup okunmuştur. Mektubunda Bekbolat, Ulı Jüz Kazak boylarını oluşturan Suvan, Dulat ve Alban'ın kardeşlerine selamını iletmiş ve Üç Cüz'ün önceden her meselelerini danışarak

çözdüklerini, bu sefer de Çar'ın acil emrinden dolayı çaresiz duruma düştüklerini anlatmıştır.

HD: Essalamün aleyküm *yuçe kişi kardeşlere* selam!

Suvan Duvlat küçük kardeşi,

Alban ağabeyi ortaya çıktı,

Üç cüzün evlatlarına danışmadan.

Emir acil, büyükler ne yapacaksınız? (Dürliğüv, s. 13).

KD: Assalavmağaleykum *ülken-kişi, bavırlarğa* salem

Suvan, Duvlat inisi, Alban ağa,

Taraydı ulı jüzden qanşa bala.

Üş jüzdin balasınan kenes almay,

Jarlıq tıgız uluqtan, amal bar ma? (Dürliğüv, s. 12).

Doğrusu: Selamünaleyküm, *büyük ve küçük kardeşlerime* selam olsun!

Suvan, Duvlat'ın küçük kardeşidir, Alban ağabeyidir,

Ulı Jüz'den nice nesil çoğalmış.

Üç Jüz'ün evlatlarından fikir alınmadı,

Emir büyük yerden ve acildi, başka çaremiz yok.

Aşağıdaki hedef metin içerisinde, halkla Çar askeri arasındaki mücadelenin devam edeceğini işaret eden önemli bir detay, eksik aktarılmıştır. Kaynak metinde, Taylak'ın, ayrıca arkadaşlarına sancak beyinin (oyaz) halk ayaklanmasından korktuğu için başka yerlerden asker çağırmakta olduğundan bahsedilmiştir.

HD: Geri dönerken *Taylak, Orazay ile Jangabil'a Uzak ve arkadaşlarının geri dönmeyecekleri ve kendileri elçi oldukları için tutuklanmadan sağ selamet evlerine gidebildiklerini* anlattı (Dürliğüv, s. 29).

KD: Jolda kele jatıp *Taylaq Uzaktardın qaytip elge qosılmaytının jane tönirekten soldat şaqırıp jatqanın*, özderi elşi bolğandıqtan aman qaytqanın joldastarına tüsindiridi (Dürliğüv, s. 28).

Doğrusu: Yolda gelirken *Taylak, Uzak ve arkadaşlarının halkın içine yeniden katılamayacağını ve yöneticilerin başka yerlerden asker çağırmakta olduğunu*, kendilerinin de elçi oldukları için sağ salım dönebildiklerini arkadaşlarına anlattı.

Özel İsimler Bağlamında Yanlışlıklar

Hedef cümlede, Kasım bir kişi adı olarak aktarılmıştır. Fakat cümlenin bağlamından anlaşıldığı gibi kaynak metinde geçen *qasım* sözcüğü, kişi adı değil, *bir şeyin yanı* anlamındaki *qas+ı+m* sözcüğüdür. Sözcük, birinci şahısta çekimlenmiştir.

HD: Yoldaşım Sergey *Kasım da*

Her zaman "sen bil" der (Dürliğüv, s. 17).

KD: Joldasım Sergey *Qasımda*

Arqaşan turar "Sen bil" dep (Dürliğüv, s. 16).

Doğrusu: Yoldaşım Sergey *yanımda*

Her zaman "Sen bilirsin" der.

Aşağıdaki kaynak metinde, "Aqjelke ulıq" adı geçmektedir. Aqjelke ulıq, Karkara halk ayaklanmasında görev alan polis amiridir. Onun için "Aqjelke" adına "ulıq" sözcüğü eklenmiştir. Ulıq, üst düzey yönetici (Koç, 2019, s. 619) demektir. Hedef metinde, sanki ulak polis amiri (pristav) Akjelke'ye emir vermiştir. Oysa emir veren Akjelke ulıq'ın kendisidir.

HD: İdarecilerin toplanması için

Akçelik'e ulak emretti (Dürliğüv, s. 21).

KD: Bolistardı jynavğa,

Aqjelke ulıq buyırdı (Dürliğüv, s. 20).

Doğrusu: Bölge yöneticilerinin toplanmasını,

Ulıq Aqjelke emretti.

Destanın TT.'ye aktarmasında kişilerin ad ve baba adları arasına virgül konulmuş ve aynı kişi başka başka kişiler gibi tanıtılmıştır.

HD: *Qoyşibekul, Aldabergen* dombrasını qolına alıp, akord ayarını yaptıktan sonra dertli bir türkü halinde Taylak'ın Sibiya'da iken yazdığı mektubu okudu (Dürliğüv, s. 15).

KD: *Qoyşibekulı Aldabergen* dombranı qolına alıp, qulağın ondap, zarlı küy animen Taylaqtın Sibirde jürip jazğan zarlı ölenin aytıp berdi (Dürliğüv, s. 14).

Doğrusu: *Qoyşibekulı Aldabergen*, dombrasını eline alıp akort ederek Taylak'ın Sibirya'dayken yazdığı dertli bir türküsünü, hüzünlü bir ezgiyle söyledi.

HD: O gece Çar'ın tarafını tutan *Rakımbay, Soltanqululu, Şonjıbay* gibi yöneticiler emirname için gerekli olanları ayrıntılı olarak yazıp elçi ile gönderdi. Elçi, Kasımbay adlı bir askerdi (Dürliğüv, s. 23).

KD: Sol tüni patşanı jaqtağan *Raqımbay Soltanqululu, Şonjıbay* siyaqtı bolıstar oyaz ben pristopka istin jağdayın tolıq jazıp, elşi jansız jiberdi. Jansızdın atı Qasımbay degen jasavıl edi (Dürliğüv, s. 22).

Doğrusu: O gece Çar taraftarı *Raqımbay Soltanqululu* ve *Şonjıbay* gibi eyalet yöneticileri, sancak beyi ve polis amirine olup bitenleri tam olarak yazıp muhbir gönderdi. Muhbir, Qasımbay adında bir askerdi.

Aşağıdaki hedef metinde, kişi adlarından sonra kesme işaretinin kullanılmaması yanlış anlaşılma neden olmuştur.

HD: *Tazabek'in Tezeği* (Dürliğüv, s. 33).

KD: *Tazabektin Tezeği* (Dürliğüv, s. 32).

Doğrusu: *Tazabek'in oğlu Tezek.*

Aşağıdaki hedef metinde, destanın ana kahramanlarından biri olan Tezek'in adı, kökü *tez* sözcüğünden gelmiş gibi *çabucak* şeklinde aktarılmıştır.

HD: *Çabucak "Almerek"* diye haykırıyordu (Dürliğüv, s. 35).

KD: *Tezek* bastap işinde "Almerek" dep (Dürliğüv, s. 34).

Doğrusu: *Tezek*, aralarında "Almerek"^{vii} diye haykırmaya başladı.

Tarihleri Yanlış Aktarmak

Aktarmada, tarihlerin tutarsızlığından aşağıdaki gibi yanlışlıklar ortaya çıkmıştır. Destana konu olan halk ayaklanması tarihte *1916 Haziran Fermanı* olarak bilinir. Aşağıdaki hedef metinde, bu ayaklanma *Eylül fermanı* olarak aktarılmıştır.

HD: Halka *eylülün çıktı fermanı* (Dürliğüv, s. 21).

KD: Halıqqa *iyunnin şıqtı jarlığı* (Dürliğüv, s. 20).

Doğrusu: Halka *Haziran ferman'ı duyuruldu*.

Aşağıdaki hedef metinde de buna benzer bir yanlışlık yapılmıştır. Halk ayaklanması 16 yıl sürmemiştir. Kaynak metinde anlatıldığı gibi, adı üzerinde 1916 yılında olan bir halk ayaklanmasıdır.

HD: *On altı yıldır* halk acı içinde, kıvranıyordu (Dürliğüv, s. 41).

KD: *16 jil edi*, dürbelen jurtqa bastaldı (Dürliğüv, s. 40).

Doğrusu: *1916 yılında*, halk içinde kargaşa başladı.

Bentler Arasındaki Anlam Kopukluklarından Kaynaklanan Yanlışlıklar

İncelediğimiz kaynak metin bir anlam bütünlüğüne sahiptir. Hedef dile aktarılan metin de bir anlam bütünlüğüne sahip olmalı. Bunu sayfa bazında düşündüğümüzde, bir sayfada geçen bentlerde bir anlam akışı, söz akışı, düşüncenin sıralanışı, kısaca metnin akışı söz konusudur. Bentler arasında yanlış yapılan aktarmalar yukarıda bahsetmiş olduğumuz anlam dizgesini de bozar. Onun için de her bentte anlatılanları bir bütün olarak düşünüp düşünce süzgecinden geçirildiğinde bunun önüne geçilebilir.

Aşağıdaki kaynak metinde, kimin vurulduğu açık değildir. Fakat cümle bağlamından, Taylak'ın gizlice vurulduğu, gözünü hiçbir şeyden sakınmayan *kökjal*^{viii} arkadaşlarının o anda kurşunun nereden geldiğini göremediği, etraflarına bakıp kime ateş edeceklerini bilemeden şaşırıp kaldıkları anlaşılmıştır. Oysa onlar oraya yüz yüze savaşmaya gelmişlerdi. Hedef metinde ise, kaynak metinde anlatılanın dışında Taylak'ın ölümünü "*Ah, ne yazık ki tek kurşunla öldü!*" ifadesiyle anlatmak, arkadaşları hakkında *Eyvah, isteksizce düşmandan kaçtılar!* denmesi ve *gözü pek yiğitler hayal içinde kaldı yerine Hayal içinde kaldı, kurt gibi Taylak ah!* şeklinde aktarılması tamamen yanlış bir anlatım olmuştur.

HD: Orada, yiğit Taylak vuruldu,

Ah, ne yazık ki tek kurşunla öldü!

Eyvah, isteksizce düşmandan kaçtılar!

Silah çeken düşman bulunamadı,

Hayal içinde kaldı, kurt gibi Taylak ah! (Dürliğüv, s. 57).

KD: Ketti göy jalğız oqpen dünüye-mundar,

Tappadı qalğandarı javdı qarap.

Qaldı göy atıspastan basıp qumar,

Atqan jav qayda ekenin taba almadı.

Qaldı göy armanda bop önkey *kökjal* (Dürliğüv, s. 56).

Doğrusu: Tek kurşunla ölüp gitti, dünya yalandır,

Arkadaşları *düşman kurşunun nereden geldiğini bilemediler.*

Düşmana ateş etme isteği içlerinde kaldı,

Ateş eden düşmanın yerini bulamadılar.

Gözü pek yiğitler hayal içinde kaldılar.

Aşağıdaki kaynak metinde, Çar hükümetinin peşine takılıp "kösem" önder diye aradığı kişi, Bolşeviklerin önderi olan Lenin'dir. Burada onun, Rus Çarı tarafından yakalanamadığı anlatılmıştır. Hedef metinde, *Makamından oldu, sonunda,*

Önder olamadı bir daha satırlarından ne anlatılmak istendiği tam olarak anlaşılmamaktadır.

HD: Çar hükümeti sürgün edilerek,

Makamından oldu, sonunda.

Yaşasa da Çar,

Önder olamadı bir daha (Dürliğüv, s. 63).

KD: Patşa ökimeti quvgın sap,

Jabıla tüsti sonına.

Jürse de patşa,

Tüspe di kösem qolına (Dürliğüv, s. 62).

Doğrusu: Çar hükümeti peşini bırakmayıp

Her yerde onu aradı.

Çar, onu eline geçirmeye çalışsa da,

Önder, onlara yakalanmadı.

Yüklemden Kaynaklanan Yanlışlıklar

Lehçeler arası aktarmalarda, cümle bağlamında daha çok benzerliklerin olması aktarma işini belli bir sınırlar içerisinde kolaylaştırabilir. Ancak bu benzerlik kimi durumlarda beklenenin tersine aktarmalarda yanlışlıklara, yanlış anlamalara da yol açabilir. Aşağıdaki kaynak metinde, Kazak gençlerinin askere alınmaması ile ilgili söylenen cümlelerin yüklemi *almav kerek edi*'dir. Yüklem ana unsuru *al-* eylemidir. Onun morfolojik tahlili şöyledir: *al-* eylemin kökü, *+ma* olumsuzluk, *+v* mastar ekidir. Kaynak dildeki *almamak gerekiyordu* anlamındaki olumsuz cümle, hedef dile *almak gerekiyordu* şeklinde aktarılmıştır.

HD: Askere gidecek gençleri nasıl hazırladığımızı kontrol ettiriniz. Önce tutuklanan Uzak'ı ve gençleri veriniz. İkincisi, Çar'ın emrine uygun olarak Kazaklardan askere gençleri *almak gerekiyordu* (Dürliğüv, s. 27).

KD: Soldatqa baratın balalardı dayındav barısında bizdin de tileğimizdi tekseriniz. Birinşiden, qamalğan jasaqtardı bosatıp beriniz. Ekinşiden, patşanın özi qol qoyğan ereje boyınşa qazaqtan soldatqa bala *almav kerek edi* (Dürliğüv, s. 26).

Doğrusu: Askere gidecek gençleri hazırlama esnasında bizim de isteklerimizi dikkate alın. Birincisi, tutuklanan gençleri serbest bırakın. İkincisi de, Çar'ın kendi koyduğu yasaya göre, Kazaklardan askere hiç kimseyi *almamak gerekiyordu*.

Aşağıdaki kaynak metindeki olumsuz cümlemiz hedef dile olumlu cümle olarak aktarılmıştır. Burada eylemin kökü *şığar-*, ona eklenen *-ma* olumsuzluk ekidir.

HD: Taylak, bu sözüün tamamını duyup anladı. Uzak ve arkadaşlarını *kurtarabileceğine inandı* (Dürliğüv, s. 29).

KD: Bul sözdü Taylaq toliq tüsinip turdı. Uzaqtardı *şığarmasına közi jetti* (Dürliğüv, s. 28).

Doğrusu: Taylak, bütün söylenenleri tam olarak anladı. Uzak ve arkadaşlarının *serbest bırakılmayacağına artık inandı*.

Sonuç

Bu çalışma sonucunda çeviri veya aktarma yapma işinin kolay olmadığını görmüş olduk. Aktarma yapan kişinin hem kaynak dilde hem de hedef dilde ileri seviyede dil bilgisi, sözlük bilgisi ve anlam bilgisine sahip olması gerektiği ortaya

konmuştur. Aktarma yapan kişide dil bilgisinin yanında özellikle kaynak dilin atasözleri, deyimleri ve söz öbeklerinin kültürel derinliklerinin bilinmesi gereği de anlaşılabilir oldu. Aktarma yapan kişi ne kadar özenli olsa da iki dil arasındaki çeviri ve aktarmalarda hataların olduğu ve olacağı ve bunun da doğal karşılanması gerektiği vurgulanmış oldu. Bir kişi her iki dilde ve kültürde çok iyi yetişmiş olsa da iki dilden birinde biraz daha az yetkinliğe sahipse bu olumsuz durumun ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Bu çalışma ile Türk lehçeleri arasında yapılan aktarmalarda bazı hataların olduğu, bu hataların bazen çok önemli sonuçlar doğurduğu da ortaya konmuş oldu. Özellikle Türk dünyasının entegrasyonu ve kültürel birlik açısından hatasız aktarmaların hayati öneme sahip olduğu da gösterilmiş oldu. Her ne kadar iki lehçe birbirine çok yakın da olsa kelimelerin anlam değerinin, tarihsel arka planının ve kültürel boyutunun gözden kaçırılmaması gerektiği de ortaya konmuştur.

Aktarıcının *Dürliğüve* destanı aktarımında bazı hatalar yaptığı ve bu hataların telafi edilmesi gerektiği ve benzer şekilde aktarılmış olan diğer destanların ve edebî ürünlerin de gözden geçirilmesi gerektiği bu çalışma ile ortaya çıkmıştır.

Aslında her aktarmada aranması gereken en önemli husus aslına uygunluktur. Daha önce XIX. yüzyıl Kazak Edebiyatı'nın önemli isimlerinden Mahambet Ötemisuli şiiirleri ile Alpamis destanının Cüsipbek Hoca Şeyhülislamı varyantının aktarımlarında ortaya çıkan yanlışlıklar buna benzer şekilde tespit edilmiş ve bildiri olarak yayımlanmıştır (Bayniyazov, 2018, ss. 310-315).

Dürliğüve, yukarıda da belirttiğimiz gibi, tarihî bilgilerin ışığında, gerçek olaylar veya kişiler hakkında yazılmış bir destandır. Edebiyat eserleri üzerinden Kazak tarihini doğru öğretmek, gelecek nesillere doğru aktarmak önemlidir. Bu çalışma ile adı geçen eserin ve benzer diğer eserlerin düzeltilerek yeniden yayımlanması gerektiği de ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Alpartegi, J. (2016). *Qıylı Zaman Qalay Jazıldı? Abai.kz aqparattıq portalı*, 26. Erişim Adresi: <https://abai.kz/post/46112>.
- Arı, S. (2014). *Çeviri Sosyolojisi*. Aylak Adam Yayınları.
- Avespayeva, P., & Elbekov, T. (Yay. Haz.), (2013). *Kazak Destanları IX: Dürliğüve, Karaşas Kız, Makpal-Segiz Destanı*. (H. E. Şirin, Akt.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Avesbayeva, P., & Nasihat M. (2016). *1916 Jılğı Ult-Azattıq Köterilis: Tarihiy Mañızı, Halıq Ädebiyeti men Önerindegi Ormı, Qujattıq Dereknaması*. Ädebiyet Älemi Yayınları.
- Başkan, Ö. (1978). Dilde Çeviri İşlemi. *Türk Dili*. 38. cilt, sy 322: 26-36. TDK Yayınları.
- Bayniyazov, A. (2018). Lehçeler Arası Aktarma Meselesi Üzerine. *Yeni Türkiye/Türk Dili Özel Sayısı II*, 24. yıl, sy 100: 310-315. Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.
- Bayniyazov, A. (2020). *Tuvs Tilder Arasında Sözbe-Söz Avdaruv Meselesi*. Lehçeler Arası Birebir Çeviri Üzerine, Kozıbayev Okuvları Konulu Uluslararası Konferans Bildiri Kitabı, ss. 12-24.
- Cömert, B. (1978). Kuramsal Açından Çeviri Sorunu. *Türk Dili*, 38. Cilt, sy 322: 3-21. TDK Yayınları.
- Dütbayeva, N. (2020). Ultti Süyüvdiñ Ulu Bağdarı. *Qazaq Ädebiyeti Gazetesi*, Erişim Tarihi ve Adresi: 18 Eylül 2020, <https://auezov-theatre.kz/tpost/copjz0h7ch-ltti-syud-li-badari>.

- Göktürk, A. (1978). Yazımsal Çeviride Metin-Ötesi Anlam İlişkileri. *Türk Dili*. 38. cilt, sy 322: 59-65. TDK Yayınları.
- Kara, M. (2009). Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar. *Turkish Studies*, Volume 4/4: 1056-1082.
- Karabulut, F. (2017). Metin Aktarımlarının Türk Dünyasının Bütünleşmesindeki Rolü: Çeviri Sosyolojisi ve Çeviri Eleştirisi Temelinde Roman Merkezli Bir Analiz. *Prof. Dr. Talât Tekin Hatıra Kitabı*, 1. Cilt: 487-522.
- Koç, K., & Bayniyazov, A. & Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi- Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Kulamshaeva, B. (2016). *İki Dilli Sözlüklerde Kültürel Öğeler Sorunu – Kültürel Öğeler ve Terimleştirme Üzerine*. III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı.
- Musaoğlu, M. (2003). Türkçede Çeviri ve Aktarma. *Bilig*. sy 24: 1-22.
- Orazalin, N. (2016). Kıyılı Zaman Şertken Sır, *Qazaq Ädebiyeti Gazetesi*. Erişim Tarihi ve Adrsi: 30. Eylül 2016, <https://qazaqadabiet.kz/7295/ily-zaman-shertken-syr>.
- Orda, G. (2016). Ult-Azattıq Köterilistiñ Ädebiyettegi Körkemdik Siypatı. *1916 Jılǵı Ult-Azattıq Köterilis: Tarihiy Mañız, Halıq Ädebiyeti men Önerindegi Ornu, Qujattıq Dereknaması*. Haz.: Pakizat Avesbayeva ve Nasihat Mürsalimova, ss. 21-32. *Ädebiyet Älemi Yayınları*.
- Tosun, M. (2013). *Çeviri Eleştirisi Kuramı*. Aylak Adam Yayınları.
- Türkmen, F. (2013). Sunuş, *Kazak Destanları IX: Dürliğüve, Karaşaş Kız, Makpal-Segiz Destanı*. TDK Yayınları.
- Vardar, B. (1978). Dilbilim Açısından Çeviri. *Türk Dili*. 38. Cilt, sy 322: 65-71. TDK Yayınları.
- Väliy, N. (2011). ed. *Kazak Edebî Dili Sözlüğü*. 15 Cilt. Ahmet Baytursınlı Dilbilimi Enstitüsü Yayınları.
- Yetkin, S. K. (1978). Soruşturma. *Türk Dili*. 38. Cilt, sy 322: 43-45. TDK Yayınları.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Son Notlar

ⁱ Kazak Türklerinin XVIII. asırda, *Ulı Jüz*, *Orta Jüz*, *Kişi Jüz* olarak tasnif ettikleri boy sistemi.

ⁱⁱ Bekbolat Aşkeev (1843-1916) 1916 yılındaki halk ayaklanmasının önderlerindedir. 12 Mayıs 2011.

<http://anatili.kazgazeta.kz/news/6403>.

ⁱⁱⁱ Rayımbek Tükeulı, (1705-1785) Ulı Jüz'ün Alban boyu'ndan çıkan kahraman komutanlardan.

^{iv} Ayaklanma sırasında halka önderlik eden aksakallar.

^v Uzaq Savırıqulı, (1855-1916) Jetisuv'daki Karkara İsyanının önderlerinden.

^{vi} *Duolat*, *Sarıüysin*, *Şapıraştı*, *Suvan*, Ulı Jüz'ün içindeki boy adlarıdır.

^{vii} Älmerek Janşıqulı, (1658-1754) Kazak-Kalmuk (Jungar) savaşında Kazak gençlerinden asker kurup onlara önderlik eden kahramanlardan. Tezek ve arkadaşları, "Älmerek Älmerek" diyerek düşmana karşı saldırıya geçmiştir. <https://abai.kz/post/10792>.

^{viii} Kökjal. 1. Bozkurt. 2. *mec*. Gözü bir şeyden yılmayan, azılı, tecrübeli. (Koç, 2019, s. 259)

KORHAN YAYLASINDA (İĞDIR) YAYLACILIK FAALİYETLERİ VE TURİZM POTANSİYELİ

Transhumance Activities and Tourism Potential in Korhan Highland (İğdir)

Sevda KABAN*
Tolga KORKUSUZ**

ÖZET

Doğu Anadolu Bölgesinin Erzurum-Kars Bölümünde yer alan İğdir, çevresine göre daha alçakta kalmaktadır. Bu özelliğinden dolayı mikro klima alanı olan İğdir, çevre illerden daha sıcak iklime sahiptir. İklimin ılıman olması İğdir'in fiziki ve beşeri şartlarının Doğu Anadolu'nun bazı kısımlarından farklı gelişmesini sağlamıştır. Yerleşimde tercih edilen bir il olan İğdir diğer Doğu Anadolu illerine oranla daha az göç vermektedir. Ayrıca iklimin sıcak olması tarım döneminin uzun ve ürün yelpazesinin geniş olmasını sağlamıştır. Yer şekillerinin engebesiz oluşu tarımda makineleşmeyi olumlu etkileyen diğer faktördür. Doğu Anadolu'da en önemli iki ekonomik faaliyetin tarım ve hayvancılık olduğu söylenebilir. Bu nedenle İğdir'in ova tabanının önemli kısmı tarım arazilerine ayrılmış durumdadır. Batı İğdir Ovasında alüvyal topraklar, Doğu İğdir ve Dil Ovasında tuzlu topraklar hâkimdir. Özellikle İğdir Ovasının doğusunda yaşayanlar, verimsiz olmaları sebebiyle arazileri tarımda kullanamamaktadır. Bu yüzden hayvancılık yapanlar çoğunlukla dağ köylerini ve yaylaları tercih etmektedir. Araştırma sahası Korhan Yaylası ise Büyük Ağrı Dağı'nın kuzeybatı yamacında İğdir topraklarında yer alır. İğdir ilinin mikro klima özelliklerinin olumlu etkileri düşünüldüğünde merkez ilçesine oldukça yakın Korhan Yaylası da benzer özellikler taşır. Bu yüzden Korhan Yaylası birçok konuda avantajlı sayılabilecek konumdadır. Yaylanın avantajlı sayılabilecek diğer özellikleri arasındaysa hayvancılık ve turizm gelmektedir. Korhan Yaylasını hayvancılık ve turizm için çekici kılacak bir unsur da konumunun şehir merkezine yakın olması söylenebilir. Korhan Yaylasının şehir merkezine oranla yüksek rakımda olması burayı ova tabanında yaşayanların dinlenmek için gidebileceği, temiz hava alabileceği alternatif bir yer haline getirebilir. Çünkü hava kirliliği İğdir'de önemli bir sorundur. Bu açıdan çalışmanın amacı Korhan Yaylasının coğrafi özellikleriyle birlikte turistik potansiyelinin ortaya konulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda saha çalışmaları ve mülakat gibi veri toplama araçları kullanılarak nitel bir çalışma ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İğdir, Korhan Yaylası, Yaylacılık, Yayla turizmi.

ABSTRACT

İğdir, located in Erzurum-Kars Section of the Eastern Anatolia Region, is lower than its surroundings. Due to this feature, the microclimate area of İğdir has a warmer climate than the surrounding provinces. The mild climate has enabled the physical and human conditions of İğdir to develop differently from some parts of Eastern Anatolia. İğdir, which is a preferred province for settlement, gives less immigration compared to other Eastern Anatolian provinces. In addition, the warm climate makes the agricultural period longer and the product range wider. The smoothness of the geographical formations is another factor that positively affects mechanization in agriculture. It can be said that the two most important economic activities in Eastern Anatolia are agriculture and animal husbandry. For this reason, a significant part of the plain floor of İğdir is reserved for agricultural lands. Alluvial soils are dominant in the Western İğdir Plain, and salty soils are dominant in the Eastern İğdir and Dil Plains. Especially those living in the east of İğdir Plain cannot use their lands in agriculture due to their infertility. For this reason, those who deal with animal husbandry mostly prefer mountain villages and highlands. The research area, Korhan Highland, is located on the northwest slope of the Great Ararat Mountain, in the territory of İğdir. Considering the positive effects of the microclimate characteristics of İğdir province, Korhan Plateau, which is very close to the central district, has similar characteristics. Therefore, Korhan Plateau is in a position that can be considered advantageous in many respects. Animal husbandry and tourism are among the other advantageous features of the plateau. Another factor that can make Korhan Plateau attractive for animal husbandry and tourism, it be said that its location is close to the city center. The fact that Korhan Plateau is at a high altitude compared to the city center can make it an alternative place where people living on the plain can go to rest and get fresh air. Because air pollution is an important problem in İğdir. In this respect, the aim of the study is to reveal the touristic potential of Korhan Plateau together with its geographical features. For this purpose, a qualitative study was carried out by using data collection tools such as field studies and interviews.

Keywords: İğdir, Korhan Highland, transhumance, highland tourism.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, 392187@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4694-1124

** Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, tolga9025@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4754-3304
Geliş/Received: 02/03/2022 Kabul/Accepted: 11/04/2022

Kaban, S. & Korkusuz, T. (2022). "Korhan Yaylasında (İğdir) Yaylacılık Faaliyetleri ve Turizm Potansiyeli", BELGÜ, Sayı 6, ss. 21-34.

Giriş

Özellikle 2. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan dinlenme, sürekli yaşanan mekândan uzaklaşma isteği turizmin tüm dünyada ön plana çıkan bir sektör olmasını sağlamıştır. Refah seviyesi yüksek olan ve yüksek enlemlerde yer alan ülkeler özellikle sıcak yerleri tercih etmiştir. Alçak enlemlerde yer alan tatil mekânlarında ise tipik turizm denilen deniz-kum-güneş üçlüsünü ortaya çıkarmıştır. Ancak 21. yüzyıla hâkim olan hız ve değişim kavramları insanların turizm tercihlerinde değişikliğe yol açmıştır denilebilir. Daha önce merak edilmeyen, bilinmeyen yerler zamanla merak edilen yerler haline gelmiştir. Ayrıca doğanın dünya çapında alarm vermesi ve insanların eğitim seviyesinin artması beraberinde bilinçlenmeyi de getirdiği söylenebilir. Bu nedenle turizm faaliyetlerinde doğayı koruyan, geleneksel özellikler taşıyan mekânlar tercih edilmiştir. Bu durum daha önce turizm destinasyonu olmayan alanlara turistik mekân olma fırsatı vermiştir.

Yaylalar da farklı mekân görmek, doğa ile iç içe olmak ve yerel kültürleri tanımak isteyen insanların uğrak noktalarından olmuştur. Alp-Himalaya dağ sisteminde yer alan Türkiye yayla varlığı zengin bir ülkedir. Özellikle Akdeniz, Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri engebenin fazla ve rakımın yüksek olduğu bölgelerdir. Burada yer alan yaylalar çoğunlukla hayvancılık amaçlı kullanılmakla birlikte değişen turizm ihtiyacına bağlı olarak sayfiye amaçlı da kullanılmaktadır. Bu çalışmada Ağrı Dağında yer alan Korhan Yaylasının turizm potansiyeli ele alınmıştır. Korhan Yaylası hem konum olarak hem de doğa ile iç içe olmak isteyenlerin dinlenip, hoşça vakit geçirebileceği ideal mekânlar arasında yer alır.

Korhan Yaylası İğdır ilinin ilk yerleşim noktası olmasından dolayı eski dönemlerden kalan tarihi kalelere, surlara ev sahipliği yapmaktadır. Tarihi öneminin yanında, İğdır bir depresyon alanı olduğu için hava dolaşımı çok azdır. Bu durum özellikle İğdır'da hava kirliliğinin -özellikle kış mevsiminde- üst seviyede yaşanmasına neden olmuştur. Şehrin etrafında temiz hava alınacak mekân arayışı bulunmaktadır. Korhan Yaylası da konum itibarıyla dinlenebilecek alanlar arasında yer alabilir. Ancak tüm turizm faaliyetlerinde önemli olan iki kavram burada da öne çıkmaktadır. Bunlar; tanıtım ve konfordur. Korhan Yaylası şehir merkezine yakın bir konumda olmasına rağmen bilinmemektedir. Bu yüzden tanıtım faaliyetlerine ağırlık verildiği takdirde Korhan Yaylasının hak ettiği yere geleceği düşünülmektedir.

1. Amaç ve Yöntem

Araştırmanın amacı doğal çekiciliğe sahip olan Korhan Yaylasının mevcut coğrafi özelliklerini ortaya koymaktır. Ayrıca Korhan Yaylasının sahip olduğu özellikler ile birlikte ortaya koyacağı turistik potansiyel de çalışmanın diğer bir amacıdır. Çalışmanın amacı doğrultusunda ise, nicel açıdan yaylanın herhangi bir istatistiği tutulmadığından, nitel yönteminden faydalanılmıştır. Uygulanılan nitel yöntemler arasında saha çalışmaları ile gözlemler yapılmıştır. Saha çalışmaları bölgenin iklimsel koşulları göz önüne alındığından yaz aylarında yapılması tercih edilmiştir. Bölgede yapılan saha çalışmalarında bitki, iklim ve beşerî özellikler gözlemlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yayla sakinleri ile yapılandırılmamış görüşmeler yapılmıştır. Yapılan saha çalışmalarında yaylada ikamet eden, ekonomik faaliyetlerde bulunan şahıslara yayla ile alakalı sorular sorulmuştur. Sorular genellikle yayladaki ekonomik faaliyetler ve konut tipleri üzerinde durulmuştur. Elde edilen cevaplar betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu açıdan çalışma nitel olarak değerlendirmektedir.

2. Araştırmanın Problemleri

Çalışmanın amacı doğrultusunda çeşitli problem cümleleri ortaya konulmuştur. Çalışmanın ana problem cümlesi:

Araştırma sahasının turistik açıdan potansiyeli nasıldır?

Çalışmanın alt problem cümleleri ise aşağıdaki gibidir:

Araştırma sahasının turizm açısından geliştirilmesi için hangi adımlar atılmalıdır?

Araştırma sahasında yaylacılık faaliyetleri nasıldır?

Araştırma sahasının fiziki ve beşeri özellikleri nelerdir?

3. Kavramsal Çerçeve

Türk Kültüründe önemli bir yere sahip olan yayla ve yaylacılık faaliyetleri üzerine yapılmış birçok tanım bulunmaktadır. Yazın çıkılıp ikamet olunan yüksek ve serin yer, dağların üstünde yazlık ikametgâh, yazlık mera, yaz mevsiminde sürülerin yayıldıkları meralık dağ üstleri şeklinde tanımlanır (Zaman, 2010, s. 180). Yaylanın yerleşme coğrafyası açısından tanımına bakıldığında ise; münferit yerleşme ile köy yerleşmesi arasında bir ara şekil, yani bir dönemlik yerleşmeyi ifade eder (Zaman, 2010).

Alp-Himalaya Dağ Sistemi içinde bulunan ülkemizin ortalama yükseltisi 1132 metredir. Yayla, topoğrafik özelliklerine bakıldığında deniz seviyesinden yüksekte olan ve vadilerce parçalanmış yeryüzü şeklindedir. Bu yüzden Türkiye yayla varlığı açısından şanslı bir konumdadır.

Yaylalar başta ekonomik faaliyetler olmak üzere farklı türlere ayrılır. Bunlar;

Gezi (sayfiye) amacıyla gidilen yaylalar: Bu faaliyet daha çok şehirlerde yaşayan ve nispeten ekonomik durumu daha iyi olan nüfusun özellikle sıcak mevsimde, mevcut şehir ortamından kaçınarak dinlenmek ve uzak kaldıkları doğa ile içi içe olma istekleri doğrultusunda ortaya çıkmıştır.

Mera hayvancılığı yapanların çadırlarını kurabileceği (sığınak) ve su ihtiyacını karşılayabileceği yaylalar: İlkbahar aylarında, karların da erimesiyle başlayan hayvancılık faaliyetidir. Kış mevsimi boyunca ahırlarda yem masraflarından kaçınmak amacıyla yaylalara ekonomik amaçlı çıkılmaktadır. Ayrıca bazı yaylaların ekip-biçme amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere yaylalarda yapılacak ekonomik faaliyet çeşidi fazladır. Yaylanın tanımları farklı olsa da tanımlarda ortak görülen ifadeler arasında mevsimlik olan faaliyetler göze çarpmaktadır. Konumu itibarıyla yaylalarda iskân edilen süre değişkenlik gösterse de genellikle daimî yerleşme bulmak çok zordur. Aksi durumda yayla kimliğini kaybeder. Akdeniz Bölgesinde buna örnek olarak sürekli yerleşim alanı olarak kullanılıp yayla kimliğini kaybeden alanlar bulunmaktadır (Doğanay & Coşkun, 2013).

Türkiye’de yaylacılık faaliyetlerine başlama ve bitirme tarihleri bölgelere göre farklılık göstermekte olup yaylaya çıkış genellikle Nisan-Temmuz, iniş ise Ağustos-Ekim tarihleri arasında değişmektedir. Bu süre iklime, yayla vejetasyonunun durumuna, diğer yem kaynaklarının durumuna, hayvan tür ve varlığına göre değişiklik gösterir (Daşçı & Çomaklı, 2006).

İskân edilen sürenin kısıtlı oluşu ekonomik faaliyetleri de etkilemiştir. Yaylalarda genel olarak hayvancılık yapılmaktadır. Mevsim özelliklerine bağlı olarak hayvanların otlaklardan daha çok faydalanabileceği ilkbahar aylarında yaylalara hareket başlar. Bu hareket ilk başta sürülerin çobanlar eşliğinde yaylaya çıkartılması ile başlamakta, ileriki tarihlerde havalar daha ısınmaya başlayınca sürü sahiplerinin yaylaya gitmesi ile devam etmektedir.

Yayla göçebe ya da mera hayvancılığı için önemli bir konaklama alanıdır. Çünkü yaylalar buldukları iklim bölgeleri farklılık gösterse de genel olarak konumlarından dolayı çevrelerine göre daha fazla yağış aldıkları görülmektedir.

Bu da hayvanlar için konaklama dönemi boyunca daha fazla otlak anlamına gelmektedir.

Hayvancılık için uygun şartlar barındıran yaylaların tarım için de bu kadar uygun olduğunu söylemek zordur. Çünkü tarım için öncelikle daha uzun bir yerleşme dönemi gerekir. Hayvancılıkta söz konusu olan hareketlilik tarımda mümkün değildir. Bu yüzden yerleşme şartlarının sabit olması tarım için çok önemlidir. Bu şartlar sıcaklık, yağış ve yerleşme dönemleri olarak sayılabilir.

Yaylaların çevresine göre yüksek olması sıcaklığın burada daha düşük görülmesine neden olmuştur. Bu durum yetiştirme dönemi diğer ürünlere göre kısa olan sebze tarımını dahi olumsuz etkilemektedir. Ayrıca yaz aylarında meydana gelen yağışlar yetiştirme döneminde bir avantaj olsa da olgunlaşma döneminde kuraklık isteyen ürünler için bir dezavantaj haline gelmiştir. Yaylanın en önemli ayırıcı özelliği olan mevsimlik ya da dönemlik yerleşmeler hali hazırda tarımı olumsuz etkileyen önemli bir faktördür. Tüm bu sebeplerden dolayı yaylalarda tarım faaliyetlerinin nadir olarak yapıldığı görülmektedir.

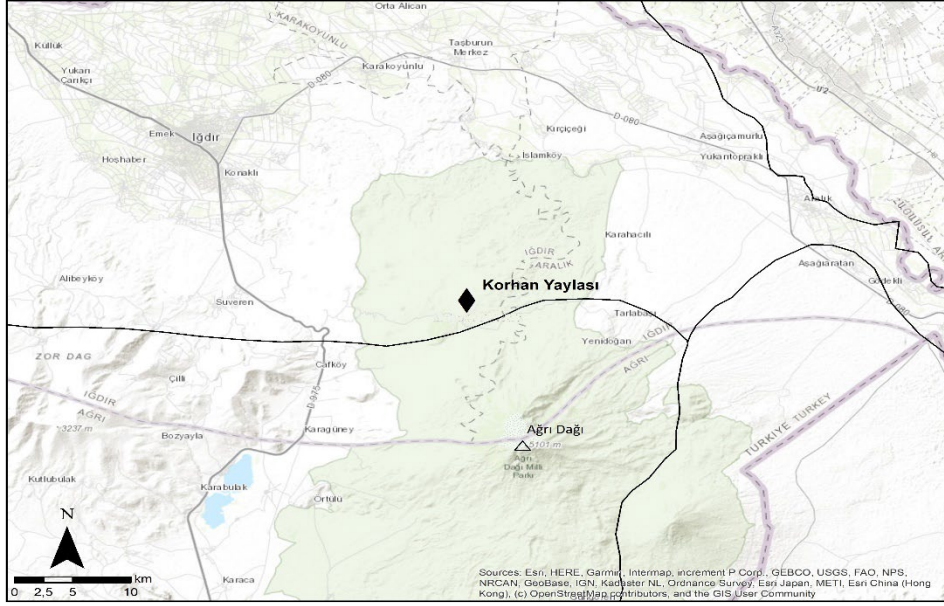
Son yıllarda eğlence anlayışının değişmesine bağlı olarak turizme de bakış açıları değişmiştir. Klasik turizm denilen deniz-kum-güneş turizmi hala çok önemliyken, bunun yanı sıra turizmde yeni anlayışlar ve arayışlar ortaya çıkmıştır. Turizm anlayışının değişmesine ya da turizmde, yeni farklı akımların ortaya çıkışında pek çok sebep bulunmaktadır. Ortaya çıkan türlere bakıldığında, 21. yüzyılın beraberinde getirdiği şehirleşme ve kalabalıklaşma, doğallıktan gelenekten uzaklaşma, hava, su, toprak kirliliği vs. refah seviyesinin yükselmesi, alım gücünün artması ve şehir hayatının olmazsa olmazı stres temel sebeptir denilebilir. Çünkü ortaya çıkan alternatif turizm çeşitlerine bakıldığında bunların başlıcaları; eko turizm, av, dağ, flora, ornitoloji, akarsu, kültürel, mağara ve yayla turizmi gibi türler bulunmaktadır. Bahsi geçen turizm faaliyetlerindeki ortak nokta doğa ile iç içe olmaları, kitlesel hareketten ziyade yalnız ya da küçük gruplar halinde yapılmasıdır.

Klasik turizm anlayışının (deniz-kum-güneş) dışında akımların ortaya çıkışı yaylaları da etkilemiştir. Doğa ile içi içe olmak isteyen insanların şehir hayatından uzaklaşıp farklı insanlar tanıyabileceği, sosyalleşebileceği ya da yalnız kalma isteğine rahatlıkla cevap verebilecek, temiz hava alacağı, temiz su içebileceği mekânlar arasında yaylalar sayılabilir. Yaylaların son yıllarda sayfiye amaçlı kullanılması bu durumu doğrulamaktadır. Ülkemizde önemli bir yayla potansiyeline sahip Karadeniz Bölgesinde uygulamaya geçilecek olan "Yeşil Yol" projesi yaylalar arası yolculukta güvenliği, konforu arttıracaktır. Bu proje Karadeniz bölgesinin turizm potansiyeline önemli bir katkı yapacaktır.

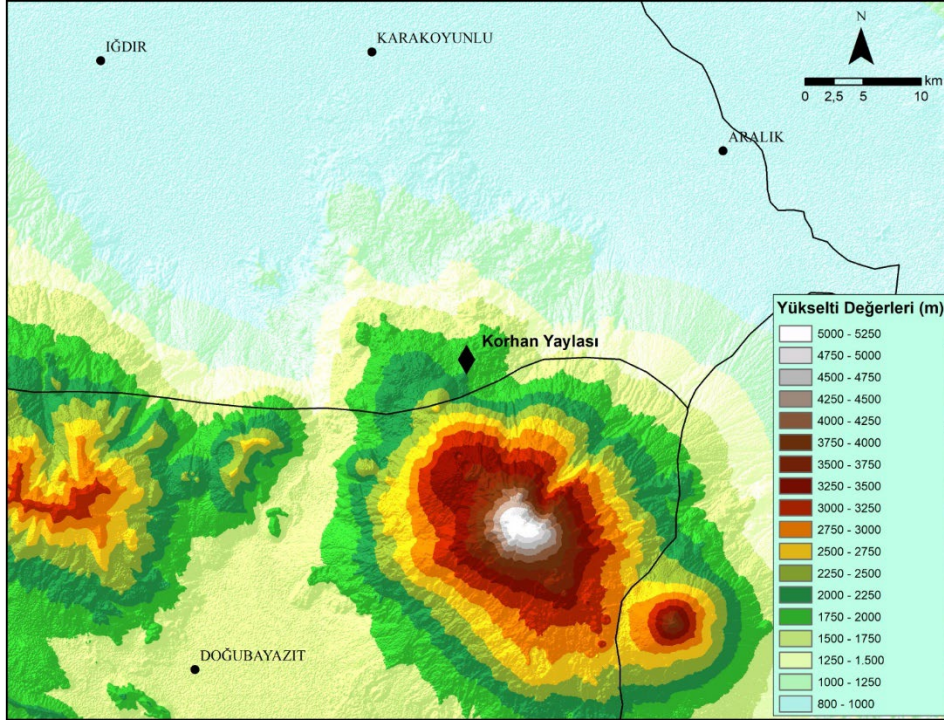
Yaylaların sayfiye amaçlı kullanılması yaylanın bulunduğu bölgenin ekonomisine katkısı yadsınamaz ancak turizme açılacak yaylalar eko turizm mantığı için yapılırsa uzun vadeli bir turizm alanından bahsedilebilir. Çünkü yayla turizmi gibi özel ilgi turizmine yönelenler doğal ortamın geleneksel özelliklerinin korunmasını önemserler.

4. Araştırma Sahasının Konumu ve Coğrafi Özellikleri

İğdir; doğu, kuzey ve kuzeydoğuda Ermenistan, güneydoğuda ise İran topraklarına komşudur. Güneyinden ise, Karasu-Aras Dağları'nın uzantılarından olan Durak Dağı (2811 m), Zor Dağı (3234 m), Pamuk Dağı (2639 m), Büyük Ağrı Dağı (5137 m) ve Küçük Ağrı Dağı (3896 m) sönmüş volkan dağları ile sınırlanmıştır. Bölgenin batı sınırını, Aras Irmağı'na katılan Güngörmez Deresi'nin kabaca güney-kuzey doğrultusunda uzanan batıdaki su bölümü çizgisinden geçmektedir.

Resim 1 – Korhan Yaylası Lokasyon Haritası¹

Resim 2 – Korhan Yaylası fiziki haritası

Araştırma sahasını oluşturan Korhan Yaylası, idari olarak Iğdir ili sınırları içinde kalmaktadır. Doğal sınırları ise Ağrı Dağının kuzeydoğu yamacında kalmaktadır. Kuzeyinde Iğdir ovası ve Aras vadisi, güneyinde Doğubayazıt ilçesi ile çevrilidir.

Korhan Yaylasının yüzölçümü 1700 hektardır. Yaklaşık 1800 metre yükseltiye sahip olan Korhan Yaylasının iklimi ile Iğdir’de hâkim olan iklim birbirinden farklılık gösterir. Iğdir’de sıcak ve kurak olan iklim Korhan Yaylasında yerini serin ve yağışlı bir iklime bırakır.

¹ Çalışmadaki tüm görsellerin hakları yazarlara aittir.

Korhan Yaylasına, İğdır şehir merkezinden yaklaşık 70 kilometrelik asfalt yol ile ulaşmak mümkündür. Aynı zamanda yaylaya ulaşan patika yollar da mevcuttur. Korhan Yaylasını Suveren, Karahacılı ve Karakuyu köyleri kullanmaktadır. Bu köylerden Suveren'de İğdır Üniversitesi Şehit Bülent Yurtseven Kampüsü bulunmaktadır. Suveren Köyü, Karahacılı ve Karakuyu köylerine göre daha gelişmiştir. Bu köyler dışında çevre köylerden ve şehir merkezinden de yaylaya gelenler bulunmaktadır.

5. Doğal Çevre Özellikleri

5.1. Jeomorfolojik Özellikler

Bir stratovolkan olan Ağrı Dağının eteğinde olan Korhan Yaylası, Ağrı Dağının püskürttüğü tüf tabakasının akarsular tarafından parçalanması sonucu oluşmuştur. Bazalt taşlarının yanında, daha çok ponzadan oluşan yer yapısı geçirimli bir özellik gösterir ve su tutma kapasitesini olumsuz etkiler. Yoğun bir akarsu ağı tarafından sarılan sahanın yükseltisi 500-3000 metre arasında değişkenlik gösterir. Topografyanın dalgalı, tepeli olması bununla ilgilidir (Sökmen, 2015).

5.2. İklim Özellikleri

Hidrografya yönünden geniş bir alana sahip olan İğdır Ovası, akifer bakımından zengindir (Gençtürk ve diğerleri, 2015, s. 29). Ancak hayvancılık için su kaynağını ve uygun iklimi yaylalar sağlamaktadır. Düzensiz bir yağış rejimine sahip olan Doğu Anadolu'da yaylalardaki eriyen karların uzun süre taze ot imkânı sağlaması hayvancılık için çok önemlidir. İğdır ova tabanında yağış miktarı ve rejimi hayvancılığı olumsuz etkilemektedir. İğdır'ın en önemli su kaynağı Bingöl Dağlarından kaynağını alan ve Türkiye-Ermenistan sınırını çizen Aras Irmağıdır. Aras Irmağı tarım için aktif olarak kullanılmaktadır. Bunun dışında yer altı su kaynakları da tarım için önemlidir.

Korhan Yaylası hayvancılık için ideal bir yer olabilir. Çünkü İğdır'da hayvancılık daha çok meralarda yapılmaktadır. Kentin yağış miktarı düşünüldüğünde ova tabanında hayvancılık yapılacak otlakların kısıtlı olduğu anlaşılacaktır. Ovada hayvan sayısı az olanlar kalmaktadır. Daha çok küçükbaş hayvancılık yapanlar otlak ihtiyacı için dağ köylerini ve yaylaları tercih etmektedir. Korhan Yaylası'na İğdır merkezden ulaşım rahat olması burayı hayvancılık için ideal bir yer haline getirmektedir.

5.3. Bitki Örtüsü

Korhan Yaylası Türkiye'nin en geniş milli parkı olan Ağrı Dağı'nın yamacındadır. Ağrı Dağı 5137 metre, İğdır 850 metrededir. Rakımın alt ve üst noktaları arasında farklar olması biyo-çeşitliliği olumlu etkilemiştir. Doğu Anadolu'da hâkim olan sert karasal iklim İğdır'da ılımanlaşır bu yüzden İğdır'da çevresine göre mikro klima alanı görülmektedir. Yaklaşık 3000 metre yükseklikte yer alan Korhan yaylasının bitki örtüsüne bakıldığında ise daha çok otsu bitkilerin olduğu ve ilkbahar yağışlarıyla yeşeren bozkır türler hâkimdir. Bunlara sütleşen, ısırgan otu, sığırkuyruğu otu, ak üçgül, kılçık dikenli örnek verilebilir. Ağaçası bitki örtüsü seyrek olup bodur ağaçlar ağırlıktadır. Yer yer kuşburnu ağacı ve yabani armut, elma ağaçları bulunmaktadır.

Resim 3 - Yabani Armut

Resim 4 - Ak üçgül

Resim 5 - Kılçık diken

Resim 6 - Isırgan otu

Resim 7 - Sığırkuyruğu

Resim 8 - Geven

Resim 9 -Sütleşen

6. Beşeri Çevre Özellikleri

Doğu Anadolu Bölgesi'nde kuraklık yüzünden ovalardaki höyükler ıssızlaştıktan sonra, otu ve suyu bol olan dağlık alanlar ile yaylalar rağbet görmeye başlamıştır. Yaylalardaki insanların ve hayvanların can güvenliği ile zengin su kaynakları ve otlakların emniyetini sağlamak için, savunma kalelerinin yapılmasının zorunluluğu ortaya çıkmıştır. M.Ö. II. binde başlayan hayvan besiciliğine dayalı yarı göçebe yaşam biçimi, Erken Demir Çağı'nda zengin su kaynakları ile sulanan verimli çayırlar ve yaylaların yakınlarında bulunan yüksek tepelere kaleler kurulmuştur. Bu kalelerin idarecisi olan beyler, yarı göçebelğe dayalı hayvan besiciliğini başarılı bir şekilde yürütmüşlerdir. Ağrı bölgesinde yapılan yüzey araştırmalarına göre bölgedeki ilk yerleşmelerin, Urartu Krallığı döneminde (M.Ö. 7. yüzyılda) yapıldığı anlaşılmaktadır (Belli, 2004).

Tarih boyunca Selçuklular ve Osmanlılar tarafından meskûn tutulan İğdır, tarihi bakımdan zengindir. Bu zenginlik İğdır'daki kervansaraydan, ovanın hemen her yerinde bulunan koçbaşı mezarlardan anlaşılabilir. İğdır bugünkü yerine sonradan kurulan bir şehirdir. XVII. yüzyılın ortalarına doğru yerleşim yeri olarak

kullanılan İğdır Korganı (Korhan Kalesi) burada meydana gelen depremden sonra kullanılmayacak hale gelmiştir (*İbn Haldun-İslam Ansiklopedisi*, 1999, s. 79) ve yayla halkı ova tabanına doğru hareket etmiş, bugünkü İğdır şehrini kurmuştur (Buyruk, 2006, s. 109). Yeni İğdır, daha sonra meydana gelen Türk-Rus savaşlarından etkilenmiş ve fazlaca büyümemiştir (Arınç, 2016, s. 147).

İğdır, Sürmeli Çukuru olarak da bilinen Aras Nehri ile Arpaçay'ın birleştiği Ergüder alanı ile Türkiye-İran-Nahçıvan sınırına kadar devam eden bölümün adıdır. Aynı zamanda bir depresyon sahası olan bu alan Ermenistan'da "Serhat Çukuru" Türkiye'de "Sürmeli Çukuru" olarak isimlendirilir ve Doğu Anadolu'nun en alçak noktasını oluşturur (Şimşek & Alim, 2009). İğdır arazilerinin %35'i 800-1200, %20'si 1200-1600, %30'u 1600-2400, %10'u 2400-3200, %5'i 3200'den yüksekte bulunmaktadır (Orkun, 2020, s. 21).

Rakımın çok yüksek olduğu bir bölgede çöküntü alanları fiziki ve beşeri olarak önemli farklılıklar yaşarlar. Bu farklılıklar İğdır'ın başta iklimine, topografyasına, su kaynaklarına, tarımsal faaliyetlerine, yerleşimine ve nüfusuna olmak üzere pek çok duruma etki etmiştir. İğdır'ın düşük rakımlı olması sıcaklığı artırmıştır. Ancak İğdır ovasını güneyden kuşatan yüksek alanlı lav plato düzlükleri geniş yer kaplar. Depresyon sahasının alçak yörelerinde yarı kurak ve hatta yarı-çöl karakterde iklim şartları hüküm sürerken, çevre dağlık bölgede yükseldikçe yağış değerlerinde bir artış görülmekte ve dağların belli bir yükseklikten sonraki kesimleri, nispeten bol yağış almaktadır (Güner, 1993, s. 170).

Meteorolojik verilere göre İğdır'ın Türkiye'de en az yağış alan yerlerindendir; ayrıca tarım arazilerinin yetersizliği ve adaletsiz mülkiyet sistemi, tarımsal ekonominin daha çok hayvancılığa dayalı olmasına zemin hazırlamıştır (Güner, 1993). Doğu Anadolu'nun genelinde olduğu gibi İğdır'da da hayvancılık çoğunlukla geleneksel mera (otlak) hayvancılığı olarak yapılır. İklim, tarım arazilerinin dağılışı-verimi, hayvancılığın meralarda yapılması gibi nedenler hayvancılık yapanları yaylalara yönlendirmiştir. Büyük Ağrı yamacında yer alan Korhan Yaylası hayvancılık için önemli bir alandır.

6.1. Yaylalardan Yararlanma Durumu

Yayla yerleşmeleri ülkemizin değişik yerlerinde farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Öyle ki, bazı yaylalara sadece hayvancılık kısmen de ziraat için çıkıldığı gibi, bazılarında sağlık, dinlenme, eğlenme, sportif faaliyet gibi aktiviteleri kapsayan turizm ve sayfiye amaçlı gidilmektedir. Böylece kullanım şekillerine göre yaylalar;

-Sadece hayvancılık amacıyla kullanılan yaylalar

-Tatil ve dinlenme amacıyla kullanılan yaylalar

-Hem tatil hem de hayvancılık amacıyla kullanılan yaylalar olmak üzere üç grupta toplanabilir (Zaman, 2010, s. 181).

İğdır ilinde yayla ve yaylacılık faaliyetleri oldukça yaygındır. Örüsmüş, Bendemurat ve Mezra köyleri hariç, dağlık bölgedeki diğer köylerin temel geçimi, yaylacılık ekonomisine dayanmaktadır. Doğu İğdır Ovası'nın çorak toprakları üzerinde bulunan köylerin hemen tümü, yaylacılık ekonomisiyle geçinirler. Batı İğdır Ovası'nda özellikle Cumhuriyet Dönemi'ne kadar yarı göçebe bir yaşantı sürdüren ve Ermeni nüfusun göç etmesinden sonra onların boşalttığı köylere yerleşerek göçebe yaşantıyı kısmen de olsa bırakan oymakların oturduğu köylerdeki ailelerin, halen yarı yarıya yakın bir kısmı yaylacılıkla ilgilerini devam ettirmektedirler (Güner, 1995).

İğdır ilinin yeryüzü şekilleri, iklim ve bitki örtüsü özellikleri ile büyük ölçüde su ve toprak kaynaklarının dağılışına bağlı olarak ortaya çıkan ekstantif tarım sistemleri, bölgede yaylacılık faaliyetlerinin yoğun olmasına yol açmıştır denilebilir (Güner, 1993, s. 169).

6.2. Yayla Konutları ve Özellikleri

Korhan Yaylası, İğdir şehir merkezinden yaklaşık bir saat sürmektedir. Yaylaya İğdir-Doğubayazıt karayolu üzerinden ulaşım sağlandığı gibi Aralık ve Karakoyunlu ilçelerinden geçen patikalardan da gitmek mümkündür. Yaylaya gidiş güzergâhında İğdir şehir merkezi, Konaklı Mahallesi daha sonra İğdir Üniversitesi Şehit Bülent Yurtseven Kampüsü bulunmaktadır. Kampüsten yaklaşık bir kilometre ileride Gevro mevki bulunmaktadır. Yaylaya en yakın yerleşim merkezi burasıdır.

Yaylaya başta Suveren, Karahacılı ve Karakuyu olmak üzere çevre köylerden pek çok insan gelmektedir. Korhan Yaylasında konutlar oldukça karmaşık yapıdadır. Kıl çadır, mahrutu denilen beyaz çadırlar olsa da yaylada betonarme yapılar çoğunluktadır. Yayla şartlarının sert ve yaylaya gelişlerin sürekli olması betonarme yapıların artmasına neden olmuştur. Betonarme yapılarının sağlam, geniş ve temiz oluşu, çadırlara oranla daha az tamirat gerektirmesi tercih edilme sebeplerindedir.

Yayla konutları, arazinin engebeli olmasından dolayı oldukça dağınık bir dokuya sahiptir. Bir mülki bölümlenme olmasa da yayla halkı konutlarının etrafını taş duvarla kapatmıştır. Yaylada su ihtiyacı karşılamak için Küp Gölü'nden boru hattı çekilmiştir. Konutlara bağlanan borularla hem içme suyu hem hayvanlar için plastik tankerler kullanılmaktadır. Ancak hem aşırı su tüketimi hem de hava sıcaklığının normalin üstünde olması Küp Gölü'nü kuruma tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir.

Resim 10 - Yaylada su ihtiyacı için kullanılan tank

Resim 11 - Yayla konutları ve taş duvar

6.3. Yayla Göçleri

Yaylaya gidişler genellikle nisan ayı ortası itibariyle başlamakta olup yaklaşık bir ay kadar sürmektedir. Hava şartlarına göre önce hayvanlar sürüler halinde yaya olarak yola çıkmakta Nisan ayı sonuna doğru kamyonlarla evler taşınmaktadır.

Yayla yolu asfalt olup yer yer parçalanmış olsa da genel olarak iyi durumdadır. Arazinin dalgalı, engebeli ve virajlı olması ulaşımı olumsuz etkileyen unsurlardır. Korhan Jandarma Komutanlığının yaylada konuşlanması güvenliği artıran bir unsurdur.

6.4. Yaylalarda Ekonomik Faaliyetler

İğdir'da hayvancılık daha çok ekstentif olarak yapıldığı için koyun ve keçi yetiştiriciliği meraya dayalı olarak yürütülür (Şahin & Karadağ Gürsoy, 2016). Hayvanlar yaylada meraya salınır, olatılır ve sağım vakti dışında, yerleşim yerinin dışında kalır. Hayvancılığın meralarda yapılması doğal koşullara bağımlılığı artırmıştır. Yağış rejiminin düzensiz olması süt verimini olumsuz etkilemiştir. Genelde İğdir merkezde geçim kaynakları kısıtlı olanların tercih ettiği Korhan Yaylasında bu durum önemli bir problemdir. Çünkü hayvan sayısı çok olan aileler iklim koşulları daha uygun ve geniş olan uzak yaylaları tercih etmektedir. Bunlara Kars, Çıldır, Göle, Taşlıçay yaylaları örnek verilebilir.

Korhan Yaylasını kullanan köylerden Suveren hariç diğerlerinde tarım ve hayvancılık yoğun olarak yapılmaktadır. Ova tabanına oranla toprakların nispeten verimsiz olduğu bu sahada hayvancılık daha ağır basmaktadır. Bozkır bitki örtüsünün hâkim olduğu yerlerde olduğu gibi Korhan Yaylasında da en çok küçükbaş hayvan bulunur. Doğu Anadolu'da en çok yetiştirilen küçükbaş morkaraman koyunu burada da hâkim türdür (Güner, 1993, s. 275). Yürüme yeteneği iyi olan türün, soğuğa dayanıklı olması ve fakir meraları iyi değerlendirmesi tercih edilme sebebidir (Kayalık & Bingöl, 2015). Bunun dışında keçi ve büyükbaş hayvan da bulunmaktadır. Toplam hayvan sayısı 2.000'den fazladır.

Arıcılığın çeşitli bitki örtüsüne bağlı olarak geliştiği düşünüldüğünde mera hayvancılığının arıcılık için bir tehdit olduğunu söylemek yanlış olmaz. Mera hayvancılığın yapıldığı yaylada otlatma faaliyeti kovanların olduğu yerden uzakta yapılmalıdır. Ayrıca arıların su ihtiyacını karşılaması için kovanların temiz bir su kaynağı yakınında olması çok önemlidir.

İğdir'da çevre illere de hizmet eden arıcılık faaliyeti daha çok Tuzluca ilçesinde yoğunlaşmıştır. Tuzluca ilçesinde İğdir İli Damızlık Arı Yetiştiricileri Birliği adı altında bir birlik faaliyet göstermektedir (Yılmaz, 2012, s. 6). Korhan Yaylasında, herhangi bir arıcılık faaliyeti bulunmamaktadır. Arıcılık faaliyetinin daha kapsamlı yapılması, ilin ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Sürmeli Çukurunun etrafının yüksek dağlarla çevrili olması şiddetli rüzgârlar esmesine imkân bırakmamıştır. Hafif hava akımı umumiyetle güney batıdan olur. Seyrek olarak yağmurlardan önce başlayan serinlik, uzun müddet devam etmez (Orkun, 2020, s. 21). Başka bir deyişle İğdir'in bir depresyon alanı olması hava dolaşımını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum İğdir'da hava kirliliğinin üst seviyede yaşanmasına neden olmuştur.

Temiz Havva Hakkı Platformunun 2021 raporuna göre Türkiye'de havası en kirli olan illerden biri İğdir'dır (Evcı, 2021, s. 20). Hava kirliliği İğdir'da çok önemli bir problemdir. Havanın kirlilik oranı, fosil yakıtlarının kullanımına da bağlı olarak özellikle kış mevsiminde üst seviyeye çıkmaktadır. İğdir'da hava kalitesinin düşük olması bronşit, astım, koah gibi hastalıkların şiddetli seyretmesine neden olmaktadır.

Şehir merkezine yakın olan Korhan Yaylası temiz hava ihtiyacına cevap verebilecek potansiyelindedir. Tüm dünyada rağbet gören klimatizm, temiz havanın tedavi amaçlı kullanılması demektir. İğdır'ın fiziki durumu, ilin genelinde fosil yakıtların kullanılması havanın kirlilik seviyesini üst sıralara taşımıştır. Bu açıdan Korhan Yaylası klimatizm amaçlı kullanılabilir alanlar arasındadır. Ancak daha çok hayvancılık amacıyla kullanılan Korhan Yaylası'nda yaylaya ziyarete gidenlerin dinlenebileceği alanlar bulunmamaktadır. Bank, kamelya gibi oturulabilecek alanlar inşa edildiğinde, Korhan Yaylası dinlenmek için gidilecek mekânlar arasında yerini alacaktır. Ayrıca yaylada Korgan (İğdır Kalesi), Korhan Su Depoları, Korhan Mezarlığı, Korhan Kırkdirek Mağarası, Korhan Kilisesi bulunmaktadır. Mevcut doğal ve kültürel varlıkların yanında, yapılması gereken altyapı tesisleri için Karadeniz Bölgesi'ndeki yaylalar örnek oluşturabilir (Zaman, 2012, s. 297).

Korhan Yaylası sınırları içinde beş adet meteor çukuru ve Korhan Ormanı bulunmaktadır. Ormanın bulunduğu alan askeri yasak bölge içerisinde kaldığı için tespiti uzaktan algılama ile yapılmıştır. Ancak meteor çukurlarının oluşumu ve konumları hakkında net bilgi bulunmamaktadır. Korhan Ormanının kayalık zeminde yer alması, az yakılması ormana karşı olan zararları azaltmıştır. Orman içinde birçok mağaraya, soğuk hava dehlizlerine rastlamak mümkündür. Bu ormanda ortalama 15 ağaç türü mevcuttur. Bu ağaçların çoğu meyve ağacıdır. Ormanda türü yok edilen birçok ağacın olduğu söylenir. Ayrıca piton, ayı, vaşak, kınalı keklik, kum kekliği, kurt, tilki gibi hayvanların barındığı bilinmektedir (Tekçe, 2016, s. 70). Havanın kirli olması özellikle şehir merkezinde yaşayanların temiz hava almak için uygun mekânlar aramasına etki etmiştir. Ayrıca yukarıda sayılan eserlerin çoğu tahrip olmuş durumdadır. Tarihi değerlerin restore edilip tanıtılması çok önemlidir.

Küresel ısınmanın etkisinin iyice hissedildiği 21. yüzyılda doğaya ve çevreye saygılı, gelecek nesillere turistik mekânlar bırakma düşüncesi, turizmi de etkilemiş ve sürdürülebilirlik kavramını ortaya çıkarmıştır. Hem sürdürülebilirlik hem de tipik turizm anlayışının dışına çıkma kavramları özel ilgi turizmini doğurmuştur. Bu açıdan özel ilgi turizmi; insanların ilgileri doğrultusunda belirli bölgeye ya da destinasyona gerçekleştirdikleri seyahate denir (Yaylı & Sürücü, 2016, s. 49). Deniz, kum ve güneş üçlüsünün dışında gerçekleşen yayla turizmi de özel ilgi turizmi açısından değerlendirilmektedir. Turistik talep ele alındığında ise yaylanın bulundurduğu potansiyelin hak ettiği derecede değerlendirilmediği görülmektedir. Geçmiş yıllarda yapılan festivaller terör sorunu nedeniyle yapılamamıştır.

Rakım olarak yüksek bir bölge olan Doğu Anadolu, yayla varlığı bakımından zengindir. Bölgedeki yaylalardan biri de Yukarı Murat-Van bölümünde yer Aladağlardadır. Bu yaylalar üzerinde yapılan çalışmalardan da belirtildiği üzere yaylalardaki terör, hayvansal ürünlerin pazarlanmasında örgütsel bir yapının olmaması yaylacılığa olan talebi azaltmış ve yaylalar değer kaybetmiştir (Kaya, 2008). Ancak 21. yüzyılda doğa temeli alternatif turizm türlerinin talep gördüğü bir gerçektir. Bu yüzden Korhan yaylasının ilgi turizmüne konu olacak mekânlar arasında yerini alması için su, yerleşim, tanıtım gibi problemlerin çözülmesi gerekmektedir. Bu problemler hâl olduğu zaman hem yaylada hayvancılık yapanlar ikametgâh ettikleri süreyi daha rahat geçirecek hem de Korhan yaylası dinlenmek, hoşça vakit geçirmek isteyenlerin uğrak yerlerinden biri olacaktır. Ayrıca tarihi eserlerin restore edilmesi İğdır tarihinin tanınmasına katkı yapacaktır.

Söz konusu bölgede tanıtım faaliyetlerinin yapılması il turizm müdürlüğüne, belediyelere ve valilik gibi yönetim birimlerinin sorumluluğu altındadır. Turistlerin bölgeye çekilmesinden önce, İğdır'da ikamet eden yerel nüfusun yaylaya çekilmesi ve yerel boyutta festivallerin başlaması önem arz

etmektedir. Bu sayede terör ile algılanan bölgenin turistik imajının düzeleceği ön görülmektedir. Yerel halk ile popüler hale gelmesi gereken yaylanın, daha sonra ulusal boyutta çeşitli organizasyonlar ile tanıtılması önerilmektedir. Bu açıdan sanatçılar başta olmak üzere TV ve sosyal medya aracılığıyla tanıtımların yapılması bölgenin turizm planlamasındaki genel çerçevesini oluşturabilir.

KAYNAKÇA

- Arıncı, K. (2016). *Doğal, Beşerî, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri*. Biyosfer Araştırmaları Merkezi.
- Belli, O. (2004). Doğubayazıt Bölgesi'nde Keşfedilen Urartu Sulama Tesislerine Toplu Bakış. Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu içinde (s. 36-46).
- Buyruk, H. (2006). *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla İğdır*. İğdır Belediyesi Kültür Yayınları.
- Daşçı, M., & Çomaklı, B. (2006). Yaylacılık ve Tarımsal Açından Önemi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, (2), 275-280.
- Doğanay, H., & Coşkun, O. (2013). Türkiye Yaylacılığındaki Değişme Eğilimleri ve Başlıca Sonuçları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(30), 1-28.
- Evcil, H. L. (2021). *Hava Kirliliği ve Sağlık Etkileri*. Temiz Hava Hakkı Platformu. Ekim 6, 2021 tarihinde <https://www.temizhavahakki.com/wp-content/uploads/2021/09/KaraRapor2021.pdf> adresinden alındı
- Gençtürk, H. G., Aras, E., & Tekay, N. (2015). *İğdır İli 2015 Yılı Çevre Durum Raporu*. İğdır Valiliği Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü.
- Güner, İ. (1993). *İlimiz İğdır*. İl Milli Eğitim Müdürlüğü Koruma ve Yaşatma Derneği Yayını.
- Güner, İ. (1995). İğdır Ovası Çevresinde Yaylacılık. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1(1), 229-245.
- İbn Haldun-İslam Ansiklopedisi*. (1999). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, F. (2008). Aladağ'da Yayla ve Yaylacılık. *Doğru Coğrafya Dergisi*, 12(19), 123-148.
- Kayalık, M. Ş., & Bingöl, M. (2015). Tüm Yönleriyle Mor Karaman Koyunları. *İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(5), 89-97.
- Orkun, V. (2020). *Sürmeli Çukuru: İğdır - Tarih ve Coğrafyası*. Alter Yayıncılık.
- Sökmen, M. (2015, 14 Temmuz). Korhan Yaylası Doğa Sistemi Saklı Coğrafyası Ağrı Dağı - İğdır [Video]. YouTube. <https://youtu.be/NcDKQIjnUHK>
- Şahin, K., & Karadağ Gürsoy, A. (2016). İğdır İli Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Sosyo Ekonomik Yapısı. Targid [Özel Sayı], *Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 118-129. doi:10.17100/nevbiltek.210975
- Şimşek, O., & Alim, M. (2009). İğdır İlinin Turizm Potansiyeli. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 1-26.
- Tekçe, E. (2016). *Tarihin ve Doğanın Beşiği Ağrı Dağı*. İkinci Adam Yayınları.
- Yaylı, A., & Sürücü, Ö. (2016). *Özel İlgi Turizmi*. Detay Yayıncılık.
- Yılmaz, O. (2012). İğdır İli Evcil Hayvan Genetik Kaynakları, Problemler ve Çözüm Önerileri. 1. Uluslararası İğdır Sempozyumu. İğdır.
- Zaman, M. (2010). *Doğu Karadeniz Kıyı Dağları'nda Dağ ve Yayla Turizmi*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Zaman, M. (2012). *Trabzon İlinin Turizm Coğrafyası: Potansiyel-Alternatifler-Planlama* (No. 999). Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %60

İkinci yazar: %40

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %60

Second Author: %40

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

MANAS DESTANI'NDA KALMUKÇA İFADELER Kalmyk Expressions in the Epic of Manas

Raşit ÇÖLOĞLU*

ÖZET

Bu makalede Manas Destanı'nda geçen Kalmukça ifadeler incelenmiştir. İncelemede Manas Destanı'nun Radloff varyantı ve Orozvakov varyantı ele alınmıştır. Öncelikle destanda yer alan Moğolca-Kalmukça konuşmalar tespit edilmiş ve konuşmaların destancı tarafından nasıl çevrildiği gösterilmiştir. Ardından bu konuşmaların ve yapılan çevirilerin Moğolca-Kalmukça ile gerçek anlamda ilişkisi incelenmiştir. Daha sonra ise metinde yeralan Moğolca-Kalmukça kavramlar tespit edilerek destandaki anlamı, bağlamı ve doğruluğu değerlendirilmiştir. Destan metinlerinde yeralan ve Kalmukça olduğu iddia edilen sözcüklere tek tek bakıldığında sürekli tekrarlanan az sayıda Kalmukça söz olduğu görülmektedir. Bu sözcüklerin bir kısmının Kırgızca telaffuz özelliklerinden etkilenecek değişime uğramış Kalmukça kelimeler olduğu tespit edilmiştir. Bir kısmının ise Kalmukçanın tınısı taklit edilmek suretiyle türetilmiş anlamsız sözler olduğu anlaşılmıştır. Orozvakov varyantında Moğolca, Kalmukça ve Çince sözlere daha sık yer verildiği halde Moğolca-Kalmukça diyalogların daha kısa ve aynı birkaç sözcükten ibaret olduğu görülmektedir. Orozvakov varyantındaki diyaloglarda geçen Radloff varyantıyla benzer sözler bağlam olarak tamamen farklıdır. Moğolca-Kalmukça diyaloglarda en çok tercih edilen sözler Orozvakov varyantında savaş narası iken Radloff varyantında selamlaşmayla ilgili kalıp sözlerdir. Orozvakov varyantında Moğolca-Kalmukça olduğu iddia edilen günlük hayatla, askerî-idarî yapıyla ve dinî hayatla ilgili geniş bir terminolojiye yer verilmektedir. Bu Moğolca-Kalmukça konuşma ve kavramlar her ne kadar yerinde kullanılsa ve çoğunlukla anlamsız olsa da destancının Moğolca-Kalmukçanın tınısına yabancı olmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durum Orta Asya'daki etnik temasların bir yansıması olması açısından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Manas Destanı, Radloff, Orozvakov, Kalmuklar, Moğolca

ABSTRACT

In this article, Kalmyk expressions in Epic of Manas are examined. Radloff variant and Orozvakov variant of Manas were used for analysis. First of all, Mongolian-Kalmyk conversations in the epic were determined and it was shown how the speeches were translated by the epic-teller. Then, the real relationship between these speeches and the translations made in Mongolian-Kalmyk was examined. Then, the Mongolian-Kalmyk concepts in the text were determined and their meaning, context and accuracy in the epic were evaluated. When the words in the epic texts which are claimed to be Kalmyk are examined one by one, it is seen that there are few Kalmyk words that are constantly repeated. It has been determined that some of these words are Kalmyk words that have been affected by the Kyrgyz pronunciation features. It has been understood that some of them are meaningless words derived by imitating the tone of Kalmyk. Although Mongolian, Kalmyk and Chinese words are more frequently used in the Orozvakov variant, it is seen that the Mongolian-Kalmyk dialogues are shorter and consist of the same few words. Similar words with the Radloff variant in the dialogues in the Orozvakov variant are completely different in context. While the most preferred words in Mongolian-Kalmyk dialogues are the battle cry in the Orozvakov variant, the phrases in the Radloff variant are related to greeting. The Orozvakov variant includes a wide terminology about daily life, military-administrative structure and religious life, which is claimed to be Mongolian-Kalmyk. Although this Mongolian-Kalmyk speech and concepts are not used appropriately and often mean nothing, at least it shows that the epic-teller is not unfamiliar with the Mongolian-Kalmyk tone. This situation is very important in terms of being a reflection of ethnic contacts in Central Asia.

Keywords: Manas, Radloff, Orozvakov, Kalmyks, Mongolian language

*Dr., Erciyes Üniversitesi, rasitcologlu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8560-6463

Geliş/Received: 13.04.22 Kabul/Accepted: 24.05.22

Çöloğlu, R. (2022). "Manas Destanı'nda Kalmukça İfadeler", *BELGÜ*, Sayı 6, ss. 35-43

Giriş

Manas Destanı'nda Kalmuklar, Kırgızların en büyük düşmanlarıdır. Karşılıklı saldırılar halinde süren uzun mücadelelerde Kırgızlar kimi zaman Kazaklar gibi Müslüman-Türk halklarıyla ittifak kurarken Kalmuklar da Mançu, Kıtay ve Şibe gibi halkların desteğini alır. Manas Destanı'nda Kalmuk ve Oyratlar dışında karışık bir şekilde geçen Kidan, Mançu, Şibe, Tungus ve Kıtaylar epik düşmanlardır ve Kalmuklar kadar net bir varlıkları yoktur. Bu halkların dışında Manas Destanı'nda Moğol kökenli Anggürö, Argın-Sümön, Bayıng, Bang, Baarın (Bahrin), Butalaç, Dağır (Dahur), Danggit (Döböt), Caba (Cabay), Kangu, Manggübö, Manggit, Monggol (Manggul), Noygut, Oronggin ve Soloon gibi halklara da yer verilir (İsakov, 2009, s. 43).

Kalmuklar/Oyratlar Batı Moğollarındandır. İlk vatanları Baykal gölünün batıyken daha sonra Hövsgöl Gölü, Hungui ve Zavhan Nehri bölgelerine göç etmişlerdir. Daha sonra Altay dağları, Tarbagatay, Balkaş gölü, İli ve İrtiş boylarına hâkim olan Kalmuklar 1399 yılından itibaren doğu Moğolları olan Halhalardan ayrılarak bağımsızlarını ilan etmişlerdir. Uzun yıllar Halha Moğollarıyla çekişmeler yaşayan Kalmuklar Rus topraklarına göç ederek Rusların kontrolünde Yayık'tan Don nehrine ve Kafkasya'ya kadar yayılmışlardır (Kalan, 2005, ss. 7-13). 1634 yılında Cungar Hanlığını kuran Kalmuklar hanlıklarının Çin'deki Mançu kökenli Qing hanedanlığı tarafından yıkıldığı 1755 yılına kadar Doğu ve Batı Türkistan'da hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu süreçte başta Kazak ve Kırgızlar olmak üzere bölgedeki Türk topluluklarının topraklarını işgal edip ciddi kayıplar vermelerine ve vatanlarından göç etmelerine neden olmuşlardır. Kalmukların bu işgalleri bölge Türklüğünün hafızasında derin izler bırakmıştır. Kalmuklarla yapılan savaşların hatıralarını bilhassa Kazak ve Kırgızların halk edebiyatında görmek mümkündür.

Siyasi birliklerinin dağılmasının ardından Kalmuklar Orta Asya ve Kafkasya'nın pek çok yerinde irili ufaklı topluluklar şeklinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kalmukların önemli bir kısmı Rusya'ya bağlı Kalmukya Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Cungar Hanlığı'nın yıkılmadan önceki merkezi sayılan Doğu Türkistan'ın kuzey ve batı bölgelerinde de Kalmuklar kendilerine ait yerel yönetimlerde yaşamaya devam etmektedir.

Kazakistan ve Kırgızistan'da da dağınık bir şekilde yaşayan önemli bir Kalmuk nüfus vardır. Buradaki Kalmuklar dil ve kültür olarak Kırgız ve Kazaklarla neredeyse tamamen kaynaşmış ve İslam'ı benimsemiş durumdadır. Issık Göl ve Karakol'da yaşayan ve Sart-Kalmak adıyla anılan Kalmukların günümüzdeki Kırgız şecerelerinde artık bir Kırgız boyu olarak yer alması bu kaynaşmanın boyutlarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Öte yandan Sart-Kalmakların içinde Solto, Bugu, Sarıbağış, Cediger, Çerik ve Moñkuş gibi çok sayıda Kırgız boyu da mevcuttur (Alimov, 2014, ss. 243-244).

Kalmukça bir Batı Moğol dilidir. XVII. asırdan itibaren yaşanan büyük göçler nedeniyle Kalmuk ve Oyrat ağzı şeklinde iki farklı kolda gelişmeye başlamıştır (Alimov, 2014, s. 247). Nüfusu 300 bin civarında olan Doğu Türkistan Oyratları ile 180 bin civarında olan Kalmukyalılar Kalmukçayı günümüzde en fazla kullanan topluluklardır. Moğolistan'ın resmi dili olan Halha Moğolcası Kalmuk ve Oyrat Moğolcasıyla benzerdir.

Kırgızistan'da ise Kalmukçanın 1930'larda bile kullanım alanının çok dar olduğu düşünülmektedir. Sovyetler döneminde yapılan son nüfus sayımına göre Kırgızistan'daki Kalmuklardan ana dilini bilenlerin sayısı yalnızca 387 kişidir. Günümüz Kırgızistan'ında Kalmukçayı iyi bir şekilde kullanan kişi sayısı ise kaynak kişilerden edinilen bilgilere göre yalnızca 40-50 civarındadır. Kalmukçayı iyi konuşanlar ise yine de aile içi iletişimde Kırgızçayı tercih etmektedir (Alimov, 2014, ss. 246-247). Bu durum artık Kırgızistanlı Kalmuklar tarafından bile

konusulmayan bir dile günümüz Kırgızlarının neredeyse hiç aşına olmadıklarını gösterir.

Kırgız ve Kalmukların savaş ve işgalle başlayan temasları yaklaşık son 250 yıldır komşu ve akrabalık seviyesinde devam etmektedir. Bundan dolayı Kırgızlar, Kalmukları daha yakından gözlemlene ve tanıma fırsatı bulmuşlardır. Her ne kadar destancıların Moğol ve Kalmukların dillerine ve dinlerine dair kavramlara yaptıkları atıflar çoğu zaman doğru anlamda ve imlada değilse de Moğolca-Kalmukçanın Kırgızların kulağına nasıl geldiği ve neye benzediğini görmemizi sağlaması açısından dikkate değerdir.

Türkiye'de Manas Destanı'nda yer alan Moğolca-Kalmukça ifadeler hakkında yapılan çalışmalar bir hayli sınırlıdır. Konuya ilk kez Gülten Küçükbasmacı, "Selamlaşma Sözlere Açısından Manas Destanı" başlıklı makalesinde değinmiştir. W. Radloff'un derlediği Manas Destanı'nın Naciye Yıldız çevirisinden alıntı yapan Küçükbasmacı, Almambet ve Kökçö'nün karşılaştığı sahneyi ele alarak farklı dillerdeki selamlaşmaların da farklı olacağına işaret etmiştir. Makalenin geri kalanında ise yazar destandaki diğer Kalmukça selamlaşmaya (Közkaman Bölümü) temas etmemiştir (Küçükbasmacı, 2015, ss. 1684-1685).

Bu çalışmada Moğolca-Kalmukça ifadelerin farklı destancılar tarafından nasıl algılandığını incelemek için Manas Destanı'nın Radloff ve Orozbekov varyantları dikkate alınmıştır. Ayrıca diyaloglar dışında Kalmuklara dair Orozbekov varyantında yer alan ifadeler günlük hayatla ilgili kavramlar, askerî-idarî kavramlar ve dinî kavramlar şeklinde sınıflandırılmıştır.

Manas Destanı'nda Kalmukça Konuşmalar

Radloff varyantında Kalmuk beyi Kara Han'ın oğlu Almambet obasından ayrılarak Kazak ve Kırgızların yaşadığı, Oyrat topraklarının sınırındaki Issık Göl'e gittiğinde Kazak beyi Kökçö ile karşılaşır. Bir Kalmuk prensini aniden karşısında gören Kökçö korkar. Bu sırada Almambet Müslüman olduğunu anladığı kişiyle tanışmak ister ve Kalmukça "Altay! Altay!/Cabı! Cabı!/Möndü! Möndü!/Kalakaykaşka!/Biçiksoloon!"¹ der. Kökçö bu sözlerden hiçbir şey anlamadığını belirtir. Bunun üzerine Almambet Kırgızca konuşmaya başlar ve söylediği Kalmukça sözleri açıklar. Almambet, "Altay Altay, sağ mısın? (amansıñbı?); CabıCabı, iyi misin? (cakşısınbı?); Kalakaykaşka, hanın var mı (kanıñbarbı?), BiçikSuloon ise törön var mı (törönbarbı) demektir" der ve Kökçö'den öldükten sonra kurtuluşun yolunu sorar. Kökçö de Almambet'e kurtuluş yolu olarak İslam'ın gereklerini anlatır (Yıldız, 1995, ss. 542-545).

Buna göre Kazakların beyi Kökçö komşu halk olan Kalmukların dilini selamlaşma seviyesinde dahi bilmemektedir. Diğer yandan Almambet'in ilk başta söylediği sözlerden "Möndü"nü Kökçö sormaz ve Almambet de yaptığı açıklamada bu söze yer vermez. Buradan yola çıkarak Kökçö'nün en azından Kalmukça "merhaba" (Alimov, 2014, s. 250) ve Halha Moğolcasında selamlaşmakla ilgili olarak "sağlık; sağlıklı ve iyi halde oluş; sakin, huzurlu" (Lessing, 2003a, s. 836) anlamına gelen "Möndü/mendü" sözünü anladığını düşünebiliriz.

Destancının "Sağ mısın?/amansıñbı?" şeklinde çevirisini verdiği "Altay" kelimesinin Türk tarihinde önemli bir yeri olan Altay dağlarıyla ilgili anlamı Moğolcada da aynıdır. Bunun yanında Altay kelimesinin "altın" anlamına gelen "altan", altın kaplamak anlamına gelen "altala" benzeri kelimelerle ilişkisi bulunmakla beraber selamlaşmada kullanılan ve "sağ mısın?" anlamına gelen bir karşılığına rastlanılmamaktadır (Lessing, 2003a, s. 53).

"Kalakaykaşka" yani destanda "Hanın var mı?/Kanıñbarbı?" anlamında

¹Suloon, Orozbekov varyantında Moğolca askeri bir rütbedir.

çevrilen ifadeler ise Moğolca sözlüklerde bulunamamıştır.

Yine destancı tarafından "İyi misin?/Cakşısınbı?" şeklinde çevrilen "cabı" sözünün Moğolcadaki selamlaşmayla ilgili ifadeler arasında yer almadığı görülmekle birlikte Moğolca "yabu-" yani "gitmek, yürümek; ayrılmak, uzaklaşmak" (Lessing, 2003a, s. 671) sözüyle ilişkisinin olabileceği, yolda karşılaşılan bir Moğol veya Kalmuka ne yaptığı sorulduğunda bu kelimenin yer aldığı bir cevabın duyulabileceği düşünülebilir.

Almambet'in söylediği "Biçiksoloon" sözünün anlamı ise Moğolca anlamından bambaşka şekilde "törön" yani "beyin, efendin var mı?" olarak verilmiştir. Ancak "biçig" sözü "yazılı herhangi bir şey; yazı sistemi, yazı, el yazısı; kitabe, yazıt" gibi anlamlara gelmekte olup "törö" ile hiç de alakalı değildir (Lessing, 2003a, s. 162).

Karşılaşma sahnesinde yeralan Kalmukça sözlerin baş harfleriyle Kırgızca karşılığı olan sözlerin baş harflerinin aynı olması (Altay Altay/Amansıñbı; Cabı Cabı/Cakşıbı; Kalakay Kaşka/Kanıñ Barbı) dikkat çekicidir. Destancı muhtemelen bir yerlerden duyduğu ama anlamını bilmediği Moğolca-Kalmukça kelimeleri baş harfleri benzer olan ve selamlaşmada kullanılan Kırgızca sözlerle eşleştirmiştir.

Radloff varyantında Kalmukça konuşmaların olduğu bir başka yerde Coloy ile Manas'ın savaşında Coloy ve oğulları Ökök Bolot ve Törö Bek'in öldürüldüğü sahnedir. Onların öldürülmesinin ardından orada bulunan Kalmuk halkının şöyle dediği belirtilir: "Möndü! Burut saydı!/Cabı! Burut saydı!". Gürsoy-Naskali bu dizeleri "Möndü! Burut bağışladı."/ "Cabı! Burut bağışladı dediler" şeklinde (Gürsoy-Naskali, 1995, s. 150); Yıldız ise "Möndümurut sançtı, demiş/Cabımurut sançtı, demiş" şeklinde aktarır (1995, s. 737).

"Möndü", yukarıda belirttiğimiz gibi "Merhaba" anlamına gelen Kalmukça "mendü" sözünden gelmektedir. "Burut" ise Kalmukların Kırgız anlamında kullandığı bir kelimedir². Gürsoy-Naskali'nin "bağışladı", Yıldız'ın ise "sançtı" şeklinde aktardığı Moğolca-Kalmukça "saydı" sözü Moğolcadaki "sayd-" yani "iyi olmak, iyileşmek; (Mo.) tekrar iyi ilişkiler içinde olmak, (eski bir düşman ile) barışmak" (Lessing, 2003b, s. 1026) kelimesinden geliyor olabilir. Nitekim hanları yenilen Kalmuklar "Burut saydı!" diyerek Kırgızlarla barışmak istediklerini belirtmiş olabilirler.

"Cabı" sözünün ise destanın kendi içinde verilen karşılığına göre iki kere tekrarlandığında "İyi misin?" demek olduğu görülecektir ki buradan Kalmukların Kırgızlardan af istediğine dair bir anlam çıkarmak güçtür. Ancak destanın akışı içerisinde dinleyici Kalmukların bu yönde bir talepleri olduğunu düşünecektir.

Bu sahnede Kalmukların sözlerini Kırgızlar anlamış görünür ve ne söylediklerine dair soru sormazlar. Adamlarıyla konuşan Manas ise nihayetinde Kalmukların yağmalanmasını ve Coloy'un kızlarının ganimet olarak alınmasını emreder.

Radloff varyantında Kalmukça konuşmaların yer aldığı bir diğer sahne ise geçmişte bir saldırı sırasında Kırgızlardan koparak Kalmukların bölgesine göç etmek zorunda kalan ve onların içinde asimile olan Közkaman isimli Manas'ın kötü niyetli bir akrabasının çocuklarıyla birlikte Talas'a geldiği bölümde yer almaktadır. Almambet uzaktan gelen yabancı bir çocuk görür ve Manas'ın çorolarından Kırgın Çal'a gidip bunun kim olduğunu öğrenmesini ister. Bu yabancı çocuğun gelişinin tasviri bile Moğolcayı anımsatır türdendir: "Engge denge yelıyor diyor/ Ombıdombı yelıyor diyor". Kırgız Çal atını koşturarak çocuğu yakalar ve çocuk "Möndü, möndü, möndü/Körkü, körkü, körkü/Sayın, sayın, sayın/ Altay, altay, altay" der. Çocuğun dediklerinden hiçbir şey anlamayan

²Burut kelimesi hakkında bkz. Coldoşev (2014) "Burut Etnik Adı Üzerine".

Kırgın Çal çocuğa "Sen esselamdan selam desene!/ Ben aleykündenaleyküm selam desem!" der. Çocuk ise "Selamını bilmiyorum/ Aleykümü bilmiyorum" der ve söylediği Kalmukça sözleri açıklar: "Altay, Altay", Sağ mısın? (Amansıñbı?)/ "Körkü, Körkü"/ Görüştün mü (Körüştüñbü?)/CabıCabı, İyi misin? (Cakşısınbı?) demektir (Yıldız, 1995, ss. 751-752).

Kalmuk çocuk konuşmanın başında söylediği "möndü" ve "sayın" sözlerini açıklamazken konuşması içindeyer almayan "cabı" sözünü açıklamasına eklemiştir. Buradan destancının Moğolca-Kalmukça diyalogları düzensiz ve ezbere kalıplar şeklinde söylediği anlaşılmaktadır.

Bu diyalogda da tıpkı Almambet ile Kökçö'nün karşılaşmasında olduğu gibi Kalmukça sözlerin baş harfleriyle Kırgızca karşılığı olan sözlerin baş harflerinin aynı olması dikkat çekicidir.

Kalmuk çocuğun başta söylediği ancak açıklamasını yapmadığı "sayın" sözü ise Moğolca "sayn" yani "iyi; güzel, hoş" (Lessing, 2003b, s. 1026) sözünden gelmektedir. Günümüz Moğollarının yaygın selamlaşması olan "Saynbaynauu?"³ (Nasılısınız?) kalıbında da bu kelime kullanılır. Destancının karşılaşma sırasında gerçekleşen bir diyalogda "sayın" sözüne yer vermesi kendisinin veya destanı öğrendiği usta manasçının Moğol-Kalmukların çevresine yabancı olmadığını göstermektedir ki bu durum Kalmuklarla yüzyıllar boyunca mücadele etmiş, sonrasında da onlarla iç içe yaşamış Kırgızlar için sıra dışı bir durum değildir.

Köz Kaman'ın çocuklarının adları da Moğolcadan etkilenmiştir. Kökçögös, Börbölçün, Dörbölçün, Çağanday ve Aganday olan bu isimlerin bir kısmının Kırgızlar için yabancı isimler olduğunu ve düşmanlarını çağrıştırdığını Manas'ın eşi Kankey'in ifadelerinden anlamaktayız. Kanikey, Kalmuklardan gelen akrabaları konusunda Manas'ı uyarırken "Bunlardan Manas'a yurt olmayacağını, böyle isimleri olan kişilerden hayır gelmeyeceğini" söyler (Yıldız, 1995, s. 763).

Orozbekov varyantında ise Almambet'in Kökçö ile karşılaşmasında Moğolca-Kalmukça bir konuşma geçmez. Ama Radloff varyantından tanıdık olduğumuz Moğolca-Kalmukça konuşmaları Orozbekov varyantında Soorondük oğlu Almambet'in yaşadığı yer olan Tunşa şehrinden kaçarken ona saldıran Kalmuklardan duyarız.

AlmambetLamaizmi reddettikten sonra Kalmukların saldırısına uğrar. Puthanede başlayan savaş sırasında Almambet yüzlerce Kalmuk ve Kıtayı öldürür. Bu sırada Kalmuklar tapınaktaki büyük çanı çalar ve Tunşa şehrindeki herkesi savaşmaya çağırır. Atına binerek gelen Kalmuklar arasında Coloy da vardır. Almambet mızrak ile Coloy'u atı Açbuudan'ın üzerinden düşürür ve önünü kesmeye çalışan daha yüzlerce Kalmuku öldürüp şehirden kaçır. Almambet kaçarken ardından gelen Kalmukların seslerini işitmektedir: Cabuu, cabuu, cabuu - diye, /Cabuu demek ne demek? /Möndü, möndü, möndü - diye, /Möndü denen nasıl söz? / Ağzına taş dolsun kâfirin, /Müslümanı yaratan, /Hüda yok, yalan - diye, /Horluk etmeyip bizi yaratan /Koruyup kendi kollayan - diye, /Paynamöndü nidası, /İşte böyle kötü söz (Orozbekov, 2017b, ss. 898-899).

Almambet Tunşa şehrinden kaçarken peşine düşen Kalmukların konuşmalarını artık bir yabancı dil gibi duyar ve garipser. Bu durum Almambet'in o andan itibaren artık kendi halkına yabancılaştığının, onları ötekileştirdiğinin bir işaretidir.

Orozbekov varyantından "Möndü" veya "Möndüpayna" sözü daha çok bir savaş narası olarak söylenirken Közkaman ile Kırgızların karşılaşmasında "Möndüpayna" selamlaşmada da kullanılır (Orozbekov, 2017b, s. 1262). Yani destan metni içindeki Moğolca-Kalmukça sözlerin anlamlandırılmasında

³Motamotçevirisi "İyilik var mı?" şeklindedir.

tutarsızlık söz konusudur. Yine “Cabuu” sözü de Radloff varyantında bir yabancıyla karşılaşma anında Kalmukların söylediği sözlerdenken Orozbekov varyantında savaş narası olarak geçmektedir.

Orozbekov varyantında Radloff varyantındaki gibi Coloy'un ve çocuklarının öldürüldüğü bir bölümün olmamasından dolayı Kalmukların Kırgızlardan Moğolca-Kalmukça aman dilediği bir sahne de yer almamaktadır.

Orozbekov varyantında Kalmukça sözler daha çok Kırgız ve Kalmuklar arasında gerçekleşen savaşlar sırasında geçmektedir. Bu sahnelerde yeralan sözler ise daha çok “Möndü/ Möndüpayna” ve “Cabuu”dan ibaret gibi görünmektedir (Orozbekov, 2017a, s. 884, 961; 2017b, s. 898; 2017c, ss. 127,716, 858, 1299).

Orozbekov varyantında Radloff varyantında yer almayan Çince bir selamlaşma da vardır. “Kooma” şeklinde yeralan bu selamlaşma Mandarin Çincesindeki “Nasılsın?” anlamına gelen “Nihaoma”dan gelmiştir. Metinde “kooma” selamı düşmanla özdeşleştirilmiştir. Bu selamı verenler Kıtaylar iken bu selamdan anlamayanlar da düşman Kırgızlardır. Destanda Kırgızlar bu selamı Kırgızca “evet” anlamına gelen “ooba”ya benzetmekte (Yudahin, 1998) ve “kooma”ya karşılık olarak bunu söylemektedirler. Bu da onların Kıtay olmadığını ortaya çıkarmaktadır: Eski kale kalıntısı/Virane şehirde dam olur./İşte o dama girince/Doru kuyuksuz binek atı olan,/Keçeden üst giyimi olan,/Yarım kulaç borkü olan,/Kalender misali duruşu olan,/Selam verirsin “kooma” - diye,/Sen alırsın “ooba” - diye,/Bir şey dedirmeden dilini kes,/Konuşturmadan gözünü deş,/Bağırttırmadan başını kes (Orozbekov, 2017a, s. 322).

Bir başka sahnede de Koşoy Han karşısındakinin Kıtay mı yoksa Kırgız mı olduğunu anlamak için ona “Kooma” şeklinde soru sormakta ve bu sorunun Kıtayca cevabı olan “İlaylama”yı söyleyenin düşman olduğuna hükmetmektedir: Han Koşoy baktı/“Kooma!” - diye, söyledi,/İlaylama - diyene kadar,/Koşturup varıp/ Er Koşoy/ Gırtlığından yakaladı,/Boğacak gibi kavradı (Orozbekov, 2017a, s. 329).

“İlaylama” muhtemelen Lamaistlerin dinî liderinin adı “Dalay Lama” kelimesinden türetilmiş bir söz olmakla birlikte Çince bir selamın karşılığı olarak verilmesi garip bir durumdur. Başka bir yerde de “Kooma”nın “İlaylama”ya çok benzeyen ve dinî bir anlamı olduğu tahmin edilen “Laaylama” ile birlikte kullanıldığı görülmektedir: Bitkin düşmüş bir ihtiyar gelmiş,/Laaylamakooma - diye/Kıtayca selam verdi./Öfkelenip Boz Uul:/“Ağzına taş!” - dedi./Göründü Boz Uul gözüne,/İhtiyar da sinirlendi/O Boz Uul'un sözüne (Orozbekov, 2017c, s. 292). Bir diğer yerde ise “Kooma”ya “Sooga” şeklinde de cevap verildiğini görmekteyiz: Almambet girdi “Kooma” - diye/Adamlar beklediler “Sooga” - diye (Orozbekov, 2017b, s. 868).

Manas Destanı'nda Kalmukça Kavramlar

Orozbekov varyantında Moğolca-Kalmukça taklit edilerek oluşturulmuş önemli sayıda kavrama yer verilmiştir. Diyaloglar dışında kalan bu sözcükler ana hatlarıyla günlük hayatla ilgili olan kavramlar, askerî-idarî kavramlar ve dinî kavramlar şeklindedir. Günlük hayatla ilgili kavramların bir kısmı şu şekildedir:

Albartotu: Destanda Tibet-Moğol yalkısının bir türüdür (Orozbekov, 2017a, s. 1038). Metinde yalnızca bir defa geçmektedir (2017b, s. 661).

Otogo: Destanda, Kıtay ya da Kalmukların üst düzey yönetici ve pehlivanlarının baş giyiminde takılı olan mücevher taşının adı olarak kullanılmıştır (Orozbekov, 2017a, s. 1047). Metinde ak ve gök renkli olduğu; ayrıca *dinse*, *şökülü* ve *omuzluk* gibi diğer giyimlerle birlikte kullanıldığı belirtilmiştir (2017a, ss. 343, 453, 731, 893, 898; 2017b, ss. 372, 401, 768, 931, 1214; 2017c, ss. 290, 304).

Destanda Kalmuk ve Çin yönetim sistemindeki askerî ve idarî rütbelere

dair birçok unvan kullanılmıştır. Bu unvanların çoğunun arasındaki hiyerarşi destanda açıkça belirtilmemiştir. Yine destanda Moğol-Kalmuklara ve Çinlilere ait askerî ve idarî unvanların çoğu özel bir isimle birlikte yer almaktadır. Bir kısmı tek başına bir kısmı ise ardı ardına sıralanan bu unvanlardan öne çıkanlar şöyledir:

Ambal: Çin Türkistanı'nda kaza amiri için kullanılır (Orozbekov, 2017a, s. 1038). "Ambal Çulu büyüğüne", "Kıymetlim Merkiambal var", "Ulangı, Köygürambal", "Ambal Kuban'ın elinden", "Şimdi Ambal Kultka'nın", "Keygür, ambalDebeği" (2017a, ss. 793, 855, 888, 969, 1014); "Kaldarambal derler imiş", "Ambal imiş Sokuluk" (2017b, ss. 346, 414).

Ban ban: Çin ve Kalmuklarda idari yönetim sistemindeki askerî yüksek rütbeye sahip kimse için kullanılır (Orozbekov, 2017a, s. 1039). Destanda hiçbir özel isimle birlikte yer almaz.

Can Cun: Kalmuklarda askerî bir rütbedir. "Kuban adında can cun var/ Can cunumKulus gelsin - diye", "Toktoluk adında can cun var", "Altan can cunun ordusunda", "Torgoy adındaki can cunum,", "Tulus adındaki can cun var", "Beyşekel adında can cun var", "Kongur can cun beyi var", "Arsı can cun öldü, - deyip," (Orozbekov, 2017a, ss. 756,769, 775, 854, 855, 859, 920, 947); "Arada Arsı can cuna", "Kaçıp Kaşkel can cunu", "Şamınşaa can cun bahadır-dedi", "Kegeti isimli can cunu", "Turgay can cunnerdesin", "Tasıla adlı can cunu", "Müdünaala can cunu" (2017b, ss. 53, 102, 132-133, 157, 482, 531); "Can cun imiş Çimkirik" (2017c, s. 103).

Çıytay: Çince ve Kalmuklarda bir rütbedir (Orozbekov, 2017a, s. 1043). "Şiloon denen çıytaya" (2017b, s. 82).

Dan dun: Çinli idarecilerin kullandığı bir unvandır (Orozbekov, 2017a, s. 1039). "Orçun Dan Dunun beri tarafı" (2017a, s. 175).

Dorgo: Daruga, Kalmak yöneticisi. Köy işlerini idare eden, haber getirip götürün, emirleri halka duyuran kişinin kullandığı unvandır (Orozbekov, 2017a, s. 1043). "Canguşdorgo denilenden" (2017b, s. 193).

Dootay: Çince ve Kalmuklarda bir rütbedir (Orozbekov, 2017a, s. 1043). "Altan, Kultandootaylar", "Kulpan, Şibendootayın" (2017a, ss. 756, 766); "DootayArdalık başta olarak", "Batalıkdootay baş olup", "Ketegidootay gel-dedi" (2017b, ss. 26, 68, 132).

Duudu: Çin idari yönetim sistemindeki yüksek rütbeye sahip kimse demektir (Orozbekov, 2017a, s. 1043). "Kemin adında duudu var", "Tekes adlı duudusu", "DuuduOrgo'nun durmuş", "Kaşkelduu dunuz öldü", "DuuduKultka hanımız" (2017a, ss. 564, 667, 795, 902, 945); "Torgoyduudu bahadır", "Alanmıdondudu" (2017b, s. 132, 152); "Çamçoo'nunduudusuMadıroon" (2017c, s. 324).

Kalday: Radloff varyantında da yer alan bu unvan (Yıldız, 1995, ss. 731, 34, 35) Türkistan Moğollarından bir idarî rütbedir (Orozbekov, 2017a, s. 1045). "Katkal adlı kaldaya", "Kulutka denen kalday var", "Kaşkeladında kalday var", "Küngöy'ün Soorunkaldayı", "İlebin, Kaşkelkaldayı", "Şamın Şah adındaki kaldayı", "Burkan adındaki kaldayı", "Karakeçekaldayı", "Öldürüp kaldayKeymen'i", "Yakaladı Tutkuykaldayı" (2017a, ss. 646, 756, 769, 771, 793, 888, 933, 983, 1013, 1017); "Şamşıkalday gitmiş", "Önümde Kapalkaydayı", "Bahadır Çulu kaldayı", "Sıpuş isimli kaldayı", "Biçare kalday Dugul'u" (2017b, ss. 101, 128, 201, 205, 481); "Sokuluk adında kaldayı", "Bey Koñurbaykaldaya" (2017c, ss. 152, 865).

Soloon: Hem bir yerleşim adı⁴ hem de bir askerî rütbedir. "Soloon başı

⁴ "Soloon'dan var Alooke"

Danay'ı" (Orozbekov, 2017b, s. 332); "Soloon başı Soorondük" (2017c, s. 850).

Sundun: Kalmuklarda bir idari makamdır (Orozbekov, 2017a, s. 1050). "Altiñ denen bir sundun" (2017a, s. 814); "Kubayıs sundun varmış" (2017b, s. 26).

Bunun yanında Radloff varyantında geçen "Meçin" ve "Zaysan" gibi Kalmuklar için kullanılan askerî unvanlara Orozbekov varyantında rastlanmamaktadır (Yıldız, 1995, s. 731).

Orozbekov varyantında Kalmukların kullandığı belirtilen birçok askerî ve idarî unvana yer verilirken Kalmuk hanlarının ve veliahtlarının yaygın bir şekilde kullandığı "Taişi/taycı" (Lessing, 2003b, s. 1189) unvanının hiç geçmemesi dikkat çekicidir.

Manas Destanı'nda Moğol-Kalmukların dinî inancı olan Lamaizm'le ilgili de birtakım ifadeler sık sık yer verilmektedir. Bunların başında Kalmuk savaşçıların düşmanlarıyla savaşırken kullandıkları "Layla Malum" ve "Laylamaluu" gelmektedir. Lamaistlerin reenkarnasyon yoluyla her seferinde yeniden dünyaya gelen dinî önderleri Dalay Lama'dan esinlendiğini düşündüğümüz bu ifadeler Moğolca sözlüklerde rastlanmamaktadır.

Bunun dışında destanda Kalmukların kutsal kitabı anlamında kullanılan "Biçik" yukarıda da değindiğimiz gibi Moğolcada "yazılı herhangi bir şey; yazı sistemi, yazı, el yazısı; kitabe, yazıt" gibi anlamlara gelmektedir (Lessing, 2003a, s. 162). Bu açıdan "Biçik" in destan içindeki kullanımı sözcük anlamıyla tutarlıdır.

Manas Destanı'nda karşımıza çıkan bir diğer Lamaist kavram ise "Burkan"dır. Burkan veya Burhan⁵, Lamaizmde "Buda" anlamında kullanılmaktadır (Lessing, 2003b, s. 1694).

Sonuç

Manas Destanı'nda Kalmukçayı anımsatan birçok ifadeye yer verilmiştir. Moğolca-Kalmukça ifadeler Radloff varyantında daha çok önemli karşılaşmalar olduğunda, Orozbekov varyantında ise daha çok savaş sahnelerinde bulunmaktadır.

Destan metinlerinde yeralan ve Kalmukça olduğu iddia edilen sözcüklere tek tek bakıldığında bunların bir kısmının Kırgızca telaffuz özelliklerinden etkilenecek değişime uğramış Kalmukça sözler (mendü~möndü gibi), bir kısmının ise Kalmukçanın tınısı taklit edilmek suretiyle türetilmiş anlamsız sözler olduğu anlaşılmaktadır (Kalakaykaşka, Biçiksoloon gibi).

Orozbekov varyantında Moğolca, Kalmukça ve Çince sözlere daha sık yer verildiği halde Moğolca-Kalmukça konuşmaların daha kısa ve aynı birkaç sözcükten ibaret olduğu görülmektedir.

Orozbekov varyantındaki konuşmalarda geçen Radloff varyantıyla benzer sözler bağlam olarak tamamen farklıdır. Möndü (mendü) ve Cabuu (yabu/cabu) gibi Moğolca-Kalmukça diyaloglarda en çok tercih edilen sözler Orozbekov varyantında savaş narası iken Radloff varyantında selamlaşmayla ilgili kalıp sözlerdir. Mendü/möndü sözünün Kalmukça "Merhaba" anlamına geldiği düşünüldüğünde Radloff varyantını anlatan destancının Moğol-Kalmuk dünyasına daha aşina olduğu söylenebilir.

Öte yandan Orozbekov varyantında Moğolca-Kalmukça olduğu iddia edilen ve günlük hayatla, askerî-idarî yapıyla ve dinî hayatla ilgili geniş bir terminolojiye yer verilmektedir.

Öykümlerden doğan bu Moğolca-Kalmukça konuşma ve kavramlar her

⁵ (Bkz: Burhan Haldun Dağı). Cengiz Han'ın Merkit baskını sırasında sığındığı ve Moğollar için kutsal kabul edilen Kentey dağı silsilesi içinde yeralan birdağ (Temir, 1986, s. 40).

ne kadar yerinde kullanılmasa ve çoğunlukla anlamsız olsa da destancının Moğolca-Kalmukçanın tınısına yabancı olmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durum Orta Asya'daki etnik temasların bir yansıması olması açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Alimov, R. (2014). Sart-Kalmaklar ve Dilleri Üzerine. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 3(4), 244-252.
- Coldoşev, N. C. (2014). Burut Etnik Adı Üzerine. *Siberian Studies (SAD)*, 2(5). 25-36.
- İsakov, A. (2009). Manas Destanı ve Destanda Kırgız-Moğol İlişkileri. *Kardeş Kalemler*, 30, 43-48.
- Lessing, F. D. (2003a). *Moğolca-Türkçe Sözlük*. (G. Karaağaç, Çev.). TDK Yayınları
- Lessing, F. D. (2003b). *Moğolca-Türkçe Sözlük*. (G. Karaağaç, Çev.). TDK Yayınları
- Kalan, E. (2005). *Cungar Hanlığı'nın Siyasî Tarihi*. (Yüksek Lisans Tezi). MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükbasmacı, G. (2015). Selamlaşma Sözleri Açısından Manas Destanı. *Turkish Studies*, (10)8, 1677-1696.
- Orozbekov, S. (2017a). *Manas Destanı*. 1.C.. TDBB.
- Orozbekov, S. (2017b). *Manas Destanı*. 2.C.. TDBB.
- Orozbekov, S. (2017c). *Manas Destanı*. 3. C.. TDBB.
- Temir, A. (1986). *Moğolların Gizli Tarihi*. TTK Yay.
- Yıldız, N. (1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yudahin, K. K. (1998). *Kırgız Sözlüğü*. I-II. C.. (A. Taymas, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

ARDAHAN KÜTÜPHANELERİ: TARİHSEL BAKIŞ VE NİCELİKSEL BİR DEĞERLENDİRME

Ardahan Libraries: Historical Overview and A Quantitative Evaluation

Özlem ŞENYURT*
Sümeyye AKÇA**

ÖZET

Halk kütüphaneleri yerel düzeyde gereksinimleri karşılayan kurumlardır ve hizmetlerini tasarlarken kullanıcı gruplarının özelliklerini dikkate alırlar. Kullanıcı istatistiklerinin doğru okunması kütüphanenin yerel ihtiyaçlar doğrultusunda koleksiyon ve hizmet geliştirmesine katkı sağlar. Bu sebeple çalışmada Ardahan'daki halk kütüphanelerinin kullanıcı profili bağlamında hizmet verebilmeleri için kütüphane istatistikleri ve demografik veriler incelenmiştir. Çalışmaya katkı sağlaması açısından Ardahan'ın ekonomik, kültürel değerleri ve eğitim yapısı ile bölge kütüphanelerinin tarihsel süreçte niteliksel olarak nasıl bir gelişim gösterdikleri de değerlendirmeye alınmıştır. Betimsel yöntemin kullanıldığı çalışmada, halk kütüphanesi hizmetleri ile demografik veriler ve bu verileri etkileyen unsurlar arasındaki ilişkiler niceliksel ve niteliksel bağlamda IFLA ve KYGM kütüphane standartlarına göre değerlendirilmiştir. İstatistikler ve kütüphaneler hakkındaki bazı bilgiler TÜİK ve KYGM verilerinden ve Ardahan İli Halk Kütüphanesindeki görüşmelerden elde edilmiştir. Demografik verilerin ve kütüphane istatistiklerinin IFLA ve KYGM standartları ile karşılaştırılması sonucunda Ardahan'daki halk kütüphanelerinin derme, personel, bina ve kullanıcı odaklı hizmet açısından geliştirilmesinin gerekliliği görülmüştür. Ardahan'daki halk ve ilçe kütüphanelerinin tam potansiyelle kullanılabilmesi için yerel gereksinimlerin, sosyo-kültürel yapının ve kütüphane standartlarının göz önünde bulundurulduğu bir hizmet anlayışının benimsenmesi gerekir. Araştırma bölgeyi konu alan ilk çalışma olmasıyla beraber çeşitli verilerin bir arada değerlendirilmesi açısından söz konusu kütüphanelerin hizmetlerinin geliştirilmesi için anlamlı bir katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halk kütüphanesi, Ardahan halk kütüphaneleri, kütüphane hizmetleri, hizmet niteliği

ABSTRACT

Public libraries are institutions that meet local needs and take the characteristics of user groups into account when designing their services. Accurate reading of user statistics helps a library with developing collection and services in line with the local needs. Therefore, library statistics and demographic data were examined in this study enable public libraries in Ardahan to provide services within the context of user profile. Economics, cultural values and educational structure of Ardahan as well as qualitative and historical development of libraries in the region were also evaluated to contribute to the study. In the study using descriptive method, the correlations between public library services and demographic data, and the factors affecting these data were evaluated through quantitatively and qualitatively according to the library standards of International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) and Turkish Directorate General of Libraries and Publications (KYGM). Some information on statistics and libraries was based on TÜİK and KYGM data and interviews in Ardahan Provincial Public Library. A comparison of the demographic data and library statistics with the standards of IFLA and KYGM standards showed that the public libraries in Ardahan needed improvements in terms of collection, personnel, building, and user-centered services. A concept of services considering the local needs, socio-cultural structure and library standards needs to be adopted to exploit the full potential of provincial and county public libraries in Ardahan. In addition, this is the first study carried out for the region, it is going to make a significant contribution to improvement of services provided in those libraries through evaluation of various statistics and data.

Keywords: Public library, Ardahan public libraries, library services, quality of service

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, ozlemsenyurt@windowslive.com, 0000-0001-5155-2639

** Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, sumeyyesakca@gmail.com, 0000-0002-6170-965X

Geliş/Received: 09/05/22

Kabul/Accepted: 06/06/06

Şenyurt, Ö. & Akça, S. (2022). "Ardahan Kütüphaneleri: Tarihsel Bakış ve Niceliksel Bir Değerlendirme", *BELGÜ*, Sayı 6, ss. 45-59.

Giriş

Kişilerin bilgi ihtiyaçlarını karşılayan, yaşam boyu öğrenme süreçlerine katkıda bulunan ve boş zamanlarını geçirebilecekleri mekânlar sunan halk kütüphaneleri kullanıcı grubu çeşitliliği en geniş kütüphane türüdür. Halk kütüphaneleri ayırım gözetmeksizin hizmet verdiği kullanıcı grubuna farklı kaynak ve bilgi kanalları aracılığıyla en iyi hizmeti sunabilmek için gerekli araç ve yöntemleri kullanır. Yerel bilgi merkezleri olarak halk kütüphaneleri, hizmetlerini değişen ortam ve kullanıcı gereksinimlerine göre tasarlamak durumundadır.

Halk kütüphanelerinin, bireylerin eğitim, araştırma, boş zamanlarını değerlendirme, kişisel gelişim için gerekli bilgi ve kaynağa olan gereksinimlerini karşılamasının yanı sıra kullanıcılara edindirdikleri bilgi ve fikirlerle demokratik toplumun geliştirilmesine katkı sağlamak gibi amaçları da bulunmaktadır (IFLA, 2004, s. 22). Bu çok yönlü amaçların gerçekleşmesinde kullanıcı gruplarının analizini yapmak hizmet niteliğini geliştirmeye katkı sağlar. Sin (2012) bu noktada literatürdeki halk kütüphaneleriyle ilgili bütünlüştürücü analiz eksikliğine dikkat çeker.

Kütüphane kullanımına yönelik gerçekleştirilen araştırmaların, genellikle bireysel faktörler üzerine odaklandığı görülmektedir. Ancak bireylerin kütüphane kullanım alışkanlığını etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Kişinin içinde bulunduğu “toplum, çalışma ortamı ve bilgi sistemleri” kullanıcının analiz edilmesinde gerekli unsurlardır (Uçak, 2008, s. 22). Sin (2012) halk kütüphanelerinin kullanımı üzerine yapılan araştırmalarda analiz edilen farklı değişkenleri dokuz başlık altında toplamıştır. Bunlar; demografik bilgiler, sosyo-ekonomik durum, aile ile ilgili özellikler, bilişsel, duyuşsal ve psikolojik faktörler, yaşam tarzı, medya ve kaynak kullanımı, ev bilgi ortamı, kütüphaneyle ilişki ve coğrafi faktörlerdir (s. 229).

Literatürde yer alan ve kütüphane kullanımındaki bireysel ve toplumsal faktörleri bir arada değerlendiren araştırmalar kütüphanelerin kullanıcı gruplarını daha yakından tanımalarını sağlamaktadır. Sonuçlar neticesinde geliştirilecek olan hizmetlerin uygulanması ve değerlendirilmesi noktasında ise standartlara gereksinim vardır. Ulusal ve uluslararası kütüphane standartları hizmetlerin niteliğini ölçmek ve değerlendirmek için geliştirilmiştir. Kullanıcı gruplarının içinde bulunduğu çevre ve gereksinimler, ekonomik yapı, kültürel değerler ve eğitim yapısı standartlara ek olarak hizmetlerin geliştirilmesinde değerlendirilmesi gereken unsurlardır.

Kütüphaneler hizmetlerini bulunduğu bölgedeki gelişmeleri de takip ederek potansiyeli artıracak şekilde tasarlanmalıdır. Bunun için hizmetlerini belirlenmiş standartlar çerçevesinde oluştururken, bölgesel özellikleri, kullanıcı istatistiklerini ve demografik verileri bir arada değerlendirmelidir. Bu çalışmada tüm bu unsurlar Ardahan kütüphaneleri için bir arada değerlendirilerek yerel düzeyde kütüphane hizmetlerinin geliştirilmesine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Halk Kütüphaneleri Temel Hizmet ve Standartları

Halk kütüphaneleri herkese açık kurumlardır. Bu kurumların temel işlevlerinden biri, toplumun ve bireyin gelişmesine katkı sağlamaktır. Aynı zamanda halk kütüphaneleri;

- a) Halkın bilgi edinme gereksinimini karşılar.
- b) Bireysel ve yaşam boyu öğrenme çabalarını destekler.
- c) Başta çocuklar olmak üzere, bölge halkında okuma kültürü ve kütüphane kullanma alışkanlığı yaratır ve güçlendirir.
- ç) Toplumun bilgi okur-yazarlığı becerisi kazanmasını ve geliştirmesini sağlar.
- d) Her düzeyde örgün ve yaygın eğitimi destekler.

- e) Çocuk ve gençlerin zihinsel yaratıcılıklarını geliştirmelerini destekler ve bu yönde fırsatlar sağlar.
- f) Öncelikle bulunduğu bölge olmak üzere, toplumun kültürel ve sosyo-ekonomik kalkınmasına destek sağlar.
- g) Toplumda kültürel mirasa, sanata ve bilime karşı duyarlılık oluşturur ve bu bilincin geliştirilmesini sağlar.
- ğ) Somut olmayan yerel kültür mirasının toplanması, düzenlenmesi, korunması, kullandırılması ve geleceğe aktarılmasına katkı sağlar ve sözlü geleneği destekler.
- h) Kültürler arası diyalogu geliştirmeye katkı sağlar. (Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği, 2012)

Bu işlevler halk kütüphanelerinin toplumsal, kültürel ve ekonomik rollerini vurgulamaktadır (Topçu & Yılmaz, 2012, s. 57). Halk kütüphanelerinin belirlenen rollerini gerçekleştirme adına hizmetlerinin planlı ve nitelikli bir biçimde geliştirilebilmesinde standartlar önemli bir yer tutmaktadır. Kütüphaneler Yayınlar Genel Müdürlüğü (KYGM) tarafından Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği (2012) ile kütüphane ilke ve standartları yasal bir zemine oturtulmuştur. Uluslararası Kütüphane Dernekleri Federasyonu-IFLA'nın ise farklı ülkelerdeki kütüphanelerin hizmetlerinin geliştirilmesi için hazırladığı IFLA/UNESCO Halk Kütüphaneleri İlkeleri¹ yirmiden fazla dile çevrilmiş olup pek çok ülkede kullanılmaktadır (IFLA, 2004, s.7).

IFLA halk kütüphanelerinin temel amacını kişilerin eğitim, bilgi edinme ve kişisel gelişim noktalarındaki gereksinimlerini karşılamak üzere her türlü materyal ve donanımın sağlanması şeklinde tanımlamıştır. Bu bağlamda; kütüphane binaları, merkezi alışveriş ve kültür merkezleri gibi yerlere yakın olmalı, toplantı ve sergi gibi diğer faaliyetler için esnek bir yapıda oluşturulmalıdır. Kaynaklar yerel topluluğun ihtiyaçlarına göre, kütüphanenin rolünü gerçekleştirmek üzere sürekli geliştirilmeli ve yenilenmelidir. IFLA'ya göre halk kütüphanesinin hizmetleri yerel topluluğun fiziksel olarak erişebileceği şekilde tasarlanmalı, kütüphaneye gelemeyenler için hizmet ayağa götürülmelidir. Kullanıcıların profili göz önünde bulundurularak strateji ve planlar yapılmalıdır. Etkili bir halk kütüphanesi hizmeti sunmak için potansiyel kullanıcıları tanımlama, analiz etme ve kullanıcı memnuniyetini önceleyen hizmet geliştirmek esastır. Halk kütüphanelerinde bulunması gereken personel kategorileri ise nitelikli kütüphaneciler, kütüphane yardımcıları, uzman personel ve destek personeli şeklinde belirlenmiştir (IFLA, 2004).

Türkiye'de ise KYGM'nin oluşturduğu komiteler aracılığıyla yapılan çalışmalar neticesinde ortak bir rapor yayınlanmıştır. Kütüphanelerde Yasal Düzenlemeler ve Standartlaşma (1988) başlığındaki raporda, koleksiyon, personel, kütüphane malzemesi, bina, bütçe gibi alanlarda standartlar oluşturulmuştur. KYGM'nin 11/01/2012 tarih ve 28170 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Halk Kütüphaneleri Yönetmeliğinde ise kütüphane açma (madde 10), bina (madde 11), derme (madde 12), personel (madde 13), donanım (madde 14) gibi standartlar güncellenmiştir. Yönetmeliğe göre nüfusu 50.000'in üzerinde bulunan il ve ilçelerde merkez kütüphanesi dışında her 50.000 kişi için şube halk kütüphanesi oluşturulması öngörülmüştür. Kütüphane binası yerleşim yerinin merkezinde ya da merkeze yakın olarak tasarlanmalı, binaların alan büyüklüğü şube kütüphaneleri için en az 500 m², merkez kütüphaneleri için ise en az 1.200 m² olmalıdır. Yönetmeliğe göre ilgili halk kütüphanesinin dermesi nüfus dikkate alınarak oluşturulur. Buna göre üç kişiye bir kitap düşecek ve sayı olarak 5.000'in altında olmayacak şekilde derme oluşturulmalıdır. Yönetmeliğin bu ilgili maddesinde gazete, dergi, çocuklara yönelik materyal ve gezici kütüphane materyal sayıları ve oranları da belirtilmiştir (madde 12). Kütüphanede görevlendirilecek

¹ <https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/archive/the-public-library-service/publ97.pdf>

kütüphaneci sayısı ise toplam personel sayısının 1/3'ü oranında olmalıdır (madde 13). Donanım ve diğer bilgi teknolojileriyle ilgili hizmetlerin nasıl olması gerektiğiyle ilgili maddeler de Yönetmelikte bulunmaktadır.

Literatür Değerlendirmesi

Literatürde halk kütüphaneleri bağlamında hizmet geliştirme, gereksinim belirleme ve kullanım analizi araştırmalarına odaklanan pek çok çalışma mevcuttur. Halk kütüphaneleri hizmetlerini geliştirmeye yönelik araştırmalar arasında, hizmet kalitesinin artırılması için hizmet içi eğitim gereksinimlerinin belirlendiği (Işık ve Oğuz, 2020; Karadeniz & Yılmaz, 2009; Yılmaz, 2013) ve nitelikli hizmetler vermede kullanıcı memnuniyetinin ölçüldüğü (Çağlayan, 2011; Topçu & Yılmaz, 2012), yeni uygulamaların tanıtıldığı ve yenilikçi hizmet geliştirme, iş birliği ve politika oluşturmaya yönelik çalışmalar (Akkaya & Polat, 2020; Alaca, 2017; Alaca, 2021; Alaca & Yılmaz, 2017; Demir, 2016; Güneş & Canatar, 2020; Soysal, 1986; Uraz, 2011; Yılmaz, 1998) yer almaktadır. Halk kütüphanesi kullanıcılarının bilgi gereksinimlerini belirlemeye yönelik ise (Oğuz & diğerleri, 2018; Özlük, 2010; Soylu, 2016; Uçak & Topçu, 2012) az sayıda çalışma mevcuttur. Soysal (1986) çalışmasında, hizmet tasarlarırken kullanıcı potansiyelinin nicelik ve nitelik olarak doğru değerlendirilmesi, bunun için ilin ulaşım, kültür, iş olanakları, nüfus artış hızı, okullaşma ve okur-yazarlık oranlarının göz önüne alınması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Halk kütüphanesi kullanım analizine yönelik yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri Kütüphan-e Türkiye Projesidir. Proje kapsamında yapılan değerlendirme araştırmalarında incelenen değişkenler arasında yaş, cinsiyet, eğitim durumu, iş durumu, gelir dağılımı, bilgi iletişim teknolojilerini kullanma durumları yer almaktadır. Araştırmada kullanıcıların kütüphane ile olan ilişkisinin demografik özelliklere göre farklılık gösterdiği bu nedenle de her bir kütüphanenin kullanım araştırmasının yapılmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir (Al ve Soydal, 2014). Yapılan etki değerlendirme çalışmasında kütüphaneyi kullanma durumlarına yönelik olarak ise, demografik bilgiler ve kütüphane kullanım örüntüleri beraber değerlendirilmiştir. Kullanıcıların ağırlıklı öğrencilerden oluştuğu, düşük gelirli kişilerin kütüphane kullanım yoğunluğunun daha fazla olduğu, bilgisayar kullanımına yönelik eğitim gereksinimlerinin Kars'ta %72, tarım ve hayvancılık konusundaki eğitim taleplerinin Muş'ta %40 oranında olduğu tespit edilmiştir (Al & Soydal, 2015). Bireysel düzeydeki özellikleri ve topluluk düzeyindeki bilgi hizmeti faktörlerini aynı anda analiz eden çalışmasında Sin (2012) öğrencilerin halk kütüphanesi kullanımı üzerinde, okul bilgi ortamı, etnik köken, evde bilgisayarın mevcudiyeti, okul çalışmaları, boş zaman ve internet erişimi gibi değişkenlerin etkisini araştırmıştır. Farklı değişkenlerin etkisinin araştırıldığı bir diğer çalışma ise Meyer'in (2018) kütüphane kullanımı ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmadır. Çalışmada, kütüphane kullanım sıklığı ile yoksulluk arasında negatif bir ilişki bulunmuş ve kütüphane kullanımı ve artan hane geliri arasında pozitif bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Uçak (2008), kütüphanecilik alanında yayınlanmış 239 tez ve 1788 makaleyi incelediği çalışmasında, literatürdeki araştırmalarda kullanıcı örnekleminin daha çok bilgi merkezi ve sistemini kullanan kişilerle sınırlı kaldığını söyleyerek; büyük oranda öğrenciler ile akademisyenler üzerine odaklanan çalışmaların ülke kullanıcı profilini yansıtmadığını ifade etmiştir. Halk kütüphanesi kullanımını niceliksel düzeyde inceleyen Gholipour & Moftakhari (2013) kütüphane sayısı, personel, üye sayısı, koleksiyon gibi değişkenlerin, nüfusa oranını değerlendirmiştir. Yılmaz (2014) ise, niceliksel bir değerlendirme yaptığı çalışmasında Ankara'daki halk kütüphanelerinin sayı, kullanıcı, personel, derme ve bina açılarından halk kütüphaneleri standartlarına uygunluğunu sınamıştır. Sonuçta genel olarak halk kütüphanelerinde belirtilen unsurlara ilişkin yetersiz bir durum olduğu, hatta ilçeler arasında dengesizliklerin bulunduğunu tespit etmiştir.

Literatürde farklı değişkenlerin analiz edildiği çalışmalar mevcutsa da bölge özelinde halk kütüphanelerinin hizmetlerini kullanıcı ekseninde değerlendiren çalışmalar sayıca fazla değildir. Halk kütüphaneleri aynı zamanda yerel bilgi merkezi olduğundan hizmetler de bulunduğu topluluğun özelliklerine göre değerlendirilmelidir. Halk kütüphanesi hizmetlerinin planlanmasında yerel toplulukların farklılıkları göz önüne alınarak bölgesel düzeyde çalışmalar artırılmalıdır.

Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmanın temel amacı, 2002-2020 yılları arası Ardahan halk kütüphaneleri tarafından tutulan istatistikler ile Ardahan ili demografik göstergelerini birlikte ele alarak hizmetin geliştirilmesine yönelik bir değerlendirme yapmaktır. Bunun için istatistiki verilerle niceliksel karşılaştırmalar yapılmış ve kütüphane standartları çerçevesinde bu veriler niteliksel olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme unsurları olarak KYGM'nin ve IFLA'nın halk kütüphaneleri bağlamında ele aldığı bina, derme, personel, kullanıcı gereksinimlerinin karşılanması ve donanım başlıkları kullanılmıştır.

Çalışmada ayrıca, Ardahan halk kütüphanelerine ilişkin tarihsel bir çerçeve oluşturulmaktadır.

Araştırma kapsamında yanıtı aranan sorular şunlardır:

- Ardahan halk kütüphanelerinin tarihsel seyri nasıldır?
- Ardahan Üniversitesinin kurulmasının kütüphane kullanımına etkisi olmuş mudur?
- Ardahan halk kütüphanelerinin kullanıcı profili nasıldır?
- Ardahan halk kütüphanelerinin dermesi mevcut standartlara göre yeterli midir?
- Demografik verilere göre kütüphane istatistiklerinin standartlara uygunluğu ne durumdadır?

Ardahan iline bağlı Çıldır, Damal, Göle, Hanak ve Posof ilçeleri bulunmaktadır (bkz. Tablo 1). Araştırma kapsamında Ardahan İl Halk Kütüphanesi ile beş ilçe halk kütüphanesinin verileri ve Ardahan ili demografik verileri kullanılmıştır. Çıldır kütüphanesi verileri resmi olarak tutulmadığı için bulgulara (bina alan değerlendirmesi dışında) bu kütüphane dâhil edilmemiştir.

İlçe	Kütüphane Adı
Merkez	Ardahan İl Halk Kütüphanesi
Çıldır	Çıldır İlçe Halk Kütüphanesi
Damal	Damal İlçe Halk Kütüphanesi
Göle	Göle İlçe Halk Kütüphanesi
Hanak	Hanak 125. Yıl İlçe Halk Kütüphanesi
Posof	Posof İlçe Halk Kütüphanesi

Tablo 1. Ardahan'daki halk kütüphaneleri

Çalışmada, 2002-2020 yılları arası temel demografik veriler; nüfus, eğitim durumu, yaş, cinsiyet, ekonomik veriler ile kütüphane istatistikleri; kaynak adedi, kullanıcı-okuyucu sayısı, üye türü, cinsiyet verileri, personel ve kütüphane kullanım alanı karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada konunun genel görünümünü ortaya koymak için betimleme yöntemi kullanılmıştır (Adams & diğerleri, 2014, s.7). Araştırmaya kaynaklık eden veriler Türkiye İstatistik Kurumu - TÜİK ve Ardahan İl Halk Kütüphanesinden elde edilmiştir. Kütüphanelere ilişkin yazılı belgelerin kütüphanelerin taşınması

esnasında kaybolması ve zarar görmesi nedeniyle bazı veriler kütüphane personeli ile görüşme yapılarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler üzerinde betimleyici analiz kullanılarak, değişkenlerin görünümü ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ardahan Ekonomik, Kültürel Değerleri ve Eğitim Yapısı

Ardahan ili 1921 yılında Kars iline bağlı bir ilçeyken 1992 yılında il statüsü kazanmıştır. Yaklaşık 3000 yıllık bir geçmişe sahip olan bu il, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış, Osmanlı İmparatorluğu ve Rus hakimiyetinde de kalmıştır (Ardahan Valiliği, 2022). Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan Ardahan, Gürcistan'la ve kısmen de Ermenistan'la komşu olan bir sınır (serhat) şehridir.

Bölgede büyükbaş hayvan ve kaz yetiştiriciliği önemli geçim kaynakları arasındadır. Buna bağlı olarak hayvansal ürünlerde özellikle bal, kaşar ve kaz eti üretimi önemli ekonomik faaliyetlerdir. Ayrıca 15.000 çiftçisi ile bölge ve ülke ekonomisine tarım alanında da katkı sağlamaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021). Ardahan tarihi ve doğal güzellikleriyle de turizm potansiyeli barındırmaktadır. Kış turizmi açısından Yalnızçam kayak tesisleri ve Çıldır gölü önemli turistik yerlerdir (Serhat Kalkınma Ajansı, 2022).

Ardahan genç, eğitilmiş iş gücü açısından toplam nüfusun (96.161) 15-24 yaş grubunda %16,4'ünü, 25-34 yaş grubunda %14,8'ni oluşturmaktadır. Eğitim verileri, nüfusun %17'sinin lise, %11'inin ise yüksekokul ve fakülte mezunu olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2020).

Konumu Ardahan'ı çeşitli kültür ve etnik kökene sahip insanların bir arada yaşadığı coğrafya haline getirmiştir. 2008 yılında şehirde Ardahan Üniversitesinin kurulması da uluslararası öğrencilerin² (10 farklı ülkeden 119 kişi) ve öğretim elemanlarının³ gelmesini sağlamıştır. Ardahan her açıdan mevcut potansiyeliyle sınır komşularıyla etkileşim içindedir. Literatürde Ardahan'ı çeşitli açılardan (beşeri, iktisadi, kültürel ve coğrafi) inceleyen çalışmalar bulunmasına rağmen (Akbulak, 2016; Apalı, 2015; Polat, 2019; Yılmaz, 2017; Yılmaz, 2010), bu çalışmalar arasında sosyo-kültürel hayatın önemli destekleyicisi olan Ardahan'daki kütüphaneler üzerine bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür.

Araştırmanın Bulguları

Ardahan Kütüphanelerine Tarihsel Bakış

Ardahan, 16. yy'da Ardahan-ı Küçük ve Ardahan-ı Büzürg (Büyük ve Küçük Ardahan) olarak şu anda Gürcistan devleti sınırlarında olan Ahıska'yla beraber Çıldır eyaletine bağlı bir sancak konumundadır. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde 17.yy'da bölgede medrese, aşevi ve dâru'l-kelem* bulunmadığının belirtilmesi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2011, s. 165) o dönemde Ardahan'da bir kütüphane olmadığı kanaatini güçlendirmektedir. 18 yy'a gelindiğinde ise (1752) Ahıska'da Çıldır Valisi el-Hac Ahmed Paşa tarafından kale içerisine 19 odalı dershaneden oluşan bir medrese ve kütüphane yaptırıldığı bilinmektedir (Erünsal, 2020, ss. 266-267). Kale içerisindeki bu külliyyeye ait binaların mimari çizimlerine göre, yerleşkede camii, medrese, müze, kiler gibi yapılar bulunmaktadır. Medrese binasının ikinci katında bulunan kütüphaneye ilk bağış kütüphanenin banisi olan Çıldır Valisi tarafından yapılmıştır. Kütüphane eğitim alanındaki literatür bakımından zengindir. Medrese içerisinde bulunması ve koleksiyonun içeriği, kütüphanenin daha çok ilmiye sınıfı tarafından kullanıldığını düşündürmektedir. Koleksiyon içerisinde esas olarak gramer, mantık, hesap

² <https://ubys.ardahan.edu.tr/BIP/BusinessIntelligence/Students/StudentsByNationality>

³ <https://ubys.ardahan.edu.tr/BIP/BusinessIntelligence/Officer/Academicians>

* Yazarlar tarafından literatürde dâru'l-kelem'in işlevi bulunamamış olup yerine dâru'l-elim kavramının kullanıldığı tahmin edilmektedir. Dârülilim ise şu şekilde tanımlanmıştır: "... bir vakıf kuruluşu olarak teşkilâtlandırılan dârülilimler halka açık tutulmakta ve buralarda yer alan kütüphanelerden genellikle her sınıftan halk istifade edebilmekteydi" (Erünsal, 1993, s. 539).

(matematik), hendese (geometri), alet ilimleri, astronomi, felsefe, din bilim, hukuk ve genellikle eğitim konularına ait kaynaklar bulunmaktadır. Kütüphane koleksiyonunun o dönemdeki medrese eğitim müfredatında yer alan derslere uygun kaynaklar olduğu görülmüştür (Bakıhanov, 1983, s. 271'den aktaran Niyazov, 2016, s. 34; Niyazov, 2016, ss. 29-34).

Kütüphane 1828 Rus işgalinde yağmalanmıştır. Yağmalama esnasında, kütüphaneyle ilgili bilgi istenmiş ve bir envanter çalışması yapılmıştır. Bu envanter çalışmasına göre, Rus kumandana verilen bilgide kütüphanede 300 nadir kitap ve 300 yazma nadir Kur'an ile toplamda 600 yazma ve basma eser bulunduğu görülmektedir. İşgalle beraber yağmalanan kütüphanedeki eserler Ruslar tarafından ülkelerine götürülmüştür. Fenni ve nakli ilimlere ait eserlerin görüldüğü kütüphane zengin farklı eserleri ihtiva etmesi yönü ile bölgedeki diğer kütüphanelerden ayrılmakta ve bilhassa dikkat çekmektedir (Bakıhanov, 1983, s. 271 aktaran Niyazov, 2016, s. 35; Niyazov, 2016, s. 43).

Ahıska Şeriyeye Sicili'nde (1 Numaralı) Siyer-i Kebir isimli kitabın Ahmediyye Câmî'i Şerifi Kütüphanesine ulaştırılması ve saklanması hususunda bir kayıt bulunmaktadır (h. Cemaziyelahir 1241- m. Ekim/Kasım 1826). Bu kayıta merkezden gönderilen söz konusu kitabın medrese öğrencilerinin istifadesine sunulması yönünde Müftü görevlendirilmiş ve kitabın Kütüphane tarafından da muhafaza edilmesi bildirilmiştir (Pamuk, 2012, ss. 229, 258). Bu kayıt, o dönemde ihtiyaca binaen kütüphanelere kitap gönderildiğini göstermektedir. Ayrıca Sultan Mahmud'un dönemin önemli eserlerini bu kütüphaneye gönderdiği Rus kaynaklarında dâhi bulunmaktadır. Kütüphanenin bölgede etkili olduğunun kanıtı olarak koleksiyondaki iki eserin Rus Çarı adına talep edilmesi ve Petersburg'a gönderilmesi (Vedemosti, 1828, s. 16 aktaran Niyazov, 2016, s. 33; Bakıhanov, 1983, s. 277 aktaran Niyazov, 2016, s. 33) gösterilebilir.

Cumhuriyet'in ilanıyla beraber zaferin kalıcılığının sağlanmasının, "irfan ordusu" yetiştirmeyle mümkün olacağına önemi kavranmış ve eğitim devrimi kütüphaneler açısından da yeni bir döneme işaret etmiştir. 1925 yılında Türkiye'de 64 ilin sadece 19'unda ve 395 ilçenin 29'unda umumi kütüphane mevcuttur (Şenalp, 1974, ss. 38-39). Ardahan'da ise halk kütüphanesi ilk olarak 1964 yılında İl Özel İdare binasında kurulmuştur. Kütüphanenin ilk açılış tarihi ise 1967'dir.⁴ Kütüphane 2019 yılına kadar bu binada kullanıcılarına hizmet vermiştir. Yeni binaya geçiş 2019 yılında "Eski 23 Şubat İlköğretim Okulunun" İl Özel İdaresi tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığına Çocuk ve Gençlik Kütüphanesi olarak tahsis edilerek restore edilmesinden sonra gerçekleşmiştir (Tahsis, 2013).

İlçelerdeki halk kütüphanelerinin kuruluşları ise farklı yıllara tekabül etmektedir. Posof İlçe Halk Kütüphanesinin ilk kuruluşu 1964 yılında Kaymakamlık ve Belediye iş birliği ile belediye binasında 870 adet kitapla gerçekleşmiştir. İlk çocuk kütüphanesi ise 1967 yılında "Posof Merkez İlkokulunda" açılmıştır. 1978 yılına kadar ayrı ayrı hizmet vermekte olan bu kütüphaneler, 1978'den sonra halk kütüphanesi ile birleşerek tek bir birim altında hizmet vermiştir. 1996 yılında Kültür Bakanlığı tarafından tip proje olarak yapılan kütüphane binasına taşınmış ve 2015 yılına kadar burada hizmet vermiştir. Hizmet binasının Ardahan Üniversitesine yüksekokul olarak tahsis edilmesinden sonra, kütüphane 21.04.2016 tarihli kararla İl Özel İdaresine ait hizmet binasının birinci katına taşınmıştır.⁵ Hanak 125. Yıl İlçe Halk Kütüphanesi, 1996 tarihinde tip proje olarak Kültür Bakanlığı tarafından yapılan kütüphane binasında açılmıştır ve hizmetlerine burada devam etmektedir. Göle İlçe Halk Kütüphanesi, 6 Haziran 2015 tarihinde Göle Teknik ve Endüstri Meslek Lisesinin iki sınıfının birleştirilmesiyle kurulmuş ve faaliyetlerine

⁴ Ardahan İl Halk Kütüphanesi tarafından Genel Müdürlük Veri Tabanı'ndan elde edilmiştir.

⁵ 04.06.2021 tarihinde (14:00) Posof Gençlik Spor Müdürü ve Kütüphane Sorumlu Müdürü Erhan Yılmaz ile yapılan telefon görüşmesi.

başlamıştır. Ancak okulda gerçekleştirilen kütüphane kurma faaliyetleri nedeniyle kütüphane, 06.04.2021 tarihli Göle Belediye Meclis Kararıyla Çok Amaçlı Toplum Merkezi - ÇATOM'a taşınmıştır. Bakanlık onayına gönderilen kararın neticesi beklendiğinden 2021 yılı itibariyle Göle İlçe Halk Kütüphanesi hizmetlerine ara vermiştir (Göle Belediyesi Meclis Kararı, 2021). Damal İlçe Halk Kütüphanesi Kültür ve Turizm Bakanlığının 02.02.2018 tarihli onayı ile Damal ilçesi Kültür Merkezi binasında kurulmuş ve 28.03.2019 tarihinde açılışı gerçekleşmiştir.⁶ Çıldır İlçe Halk Kütüphanesi ise 02.02.2018 tarihinde Çıldır Gençlik ve Kültür Merkezi binasının ikinci katının tahsis edilmesiyle (Meclis Karar Kâğıdı, 2018) 2019 yılından itibaren faaliyetlerine burada başlamıştır.

Derme

Ardahan İl Halk Kütüphanesinin kuruluşundan bugüne kadar kütüphane kaynaklarıyla ilgili istatistikleri 2001'in ikinci yarısından itibaren tutulmaya başlanmıştır. Bu verilere göre kütüphane kaynakları söz konusu tarihten itibaren %36,35 oranında artmış olup beş kütüphanenin kaynak sayısı 2020 yılı itibariyle toplamda 50.587'dir. Toplam koleksiyonda en çok Edebiyat ve Retorik ile Toplum Bilimleri kategorisinde kaynak bulunmaktadır (bkz. Tablo 2). Koleksiyon oluşturulurken KYGM'nin (2012) 15. maddesindeki hizmet verilen bölgedeki kullanıcıların ilgi, istek ve bilgi gereksinimleri göz önünde bulundurularak materyal seçimi yapılmalıdır önerisi doğrultusunda dermenin geliştirilmesi gerekmektedir. IFLA (2004) ise derme oluşturulurken kaynak çeşitliliğine vurgu yapmış yerel topluluğun kültürünün yansıtılması gerektiğini bildirmiştir (s. 97). Ardahan Halk kütüphaneleri dermelerini, Bakanlık tarafından her yıl 1500-2000 kitabın gönderilmesi ve Bakanlıktan yine her sene talep edilen 10.000-20.000 TL arası ödenek ile oluşturmaktadırlar. Bakanlık tarafından gönderilen kitap listesi için kütüphaneler sadece Dewey sınıflama koduna göre kitap adedi belirleyebilmektedir. Talep edilen bütçenin tahsisi ile de ilçelerden toplanan talepler doğrultusunda alım yapılmaktadır. Derme geliştirme konusunda bağışları da kabul eden Kütüphane, bağışların genellikle faydalı olmadığını bildirmiştir.

Konular	Hanak					Toplam	Oran %
	Ardahan İl H.K.	Damal İlçe H.K.	Göle İlçe H.K.	125.Yıl İlçe H.K.	Posof İlçe H.K.		
Genel	432	311	435	17	572	1.767	3,49
Felsefe ve Psikoloji	1.461	6	319	191	520	2.497	4,94
Din	1.546	32	557	172	954	3.261	6,45
Toplum Bilimleri	4.961	32	2.083	345	2.612	10.033	19,83
Dil ve Dİbilim	411	4	306	21	202	944	1,87
Doğa Bilimleri ve Matematik	452	3	426	36	265	1.182	2,34
Uygulamalı Bilimler ve Teknoloji	762	3	372	103	453	1.693	3,35
Sanatlar	1.204	4	568	69	865	2.710	5,36
Edebiyat ve Retorik	6.124	106	6.780	1.856	6.105	20.971	41,46
Coğrafya, Tarih ve Yardımcı Disiplinler	2695	29	1.156	189	1.460	5.529	10,93
Toplam	20.048	530	13.002	2.999	14.008	50.587	100,00

Tablo 2. Ardahan kütüphaneleri dermesinin konu dağılımı

Sürelî yayınlara baktığımızda Ardahan il ve ilçe halk kütüphaneleri 2020 yılı sürelî yayın sayıları toplamı 52'dir. KYGM'ye göre (2012) bu sayı her kütüphane için en az 10 dergi ve en az iki gazete şeklinde olmalıdır (madde 12 c). Mevcut haliyle Ardahan kütüphanelerinin derme sayıları geliştirilmelidir.

⁶ İş Yeri Teslim Tutanağı: 02.02.2018 tarihli Kültür ve Turizm Bakanlığının Makam Onayı.

Ardahan'da 2020 verilerine göre okuma yazma bilmeyenlerin toplam nüfusa (96.161) oranı %5,62'dir (TÜİK, 2021). Kaynak artışına ve okuma yazma bilmeyen nüfus oranının düşük olmasına rağmen, kişi başına düşen kitap sayısı yetersizdir. KYGM'ye göre (1988) 10.000-250.000 nüfusa sahip olan illerde kişi başında düşen kitap sayısı 0,85 olmalıken, Ardahan'da bu sayı 0,58'dir. İlçe kütüphaneleri değerlendirildiğinde KYGM, nüfusu 10.000'e kadar olan yerlerde kişi başına bir kitap düşmesini önermiştir. Bu standardı ilçe kütüphanelerinden kişi başına iki kitapla yalnızca Posof karşılamaktadır (Nüfus: 6579) (bkz. Tablo 3). KYGM'nin 2012 yılındaki yönetmeliğinde bu standartlar da güncellenmiş olup, nüfus baz alınarak üç kişiye bir kitap düşmesi öngörülmüştür. Yeni güncellemeye göre Ardahan kütüphanelerindeki koleksiyon sayılarının bu standardı karşıladığı görülmektedir.

Kütüphane Adı	Koleksiyon	Nüfus*	Kişi Başına Düşen Kitap	Personel Sayısı	Üye Sayısı	Üye Sayısının Nüfusa Oranı %
Ardahan İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü	20.048	41.658	0,48	5	4330	10,39
Damal İlçe Halk Kütüphanesi	530	5.172	0,10	1	39	0,75
Göle İlçe Halk Kütüphanesi	13.002	24.822	0,52	2	496	2,00
Hanak 125.Yıl İlçe Halk Kütüphanesi	2.999	8.683	0,35	1	286	3,29
Posof İlçe Halk Kütüphanesi	14.008	6.579	2,13	2	1045	15,88
Toplam	50.587	86.914	0,58	11	6196	7,13

Not: Tablodaki toplam nüfusa Çıldır ilçesi dahil edilmemiştir.

*Merkez nüfusedir.

Tablo 3. Ardahan il ve ilçe halk kütüphaneleri toplam eserlerin nüfusa oranı

Personel

Personel sayısının kütüphane hizmetleri için eksik olması referans hizmeti ve teknik hizmetler gibi temel işlemlerin yeterince verilememesine neden olmaktadır. Nüfusa göre personel planlamasında KYGM (2012) her il ve ilçe halk kütüphanesinde bir müdür ve en az bir müdür yardımcısı, en az bir kütüphaneci ile her il halk kütüphanesinde en az iki memur, bir ambar memuru, bir teknisyen, bir kaloriferci bulundurulmasını zorunlu kılmıştır. Eğer gezici kütüphane aracı varsa bir de şoför bulundurulmalıdır. Ardahan İl Halk Kütüphanesinde, bir kütüphane müdür vekili, iki kütüphaneci ve iki büro işçisi görev yapmaktadır. Damal ve Hanak'taki ilçe halk kütüphanelerinde birer kütüphaneci görev yapıyorken, Göle'de bir kütüphaneci ve bir büro işçisi çalışmaktadır. Posof'da iki memur, Çıldır'da ise bir memur diğer devlet kurumlarından görevlendirme ile çalışmaktadırlar. Bu bilgilere dayanarak personel bakımından KYGM standartlarının bulunmadığı en azından ilçe halk kütüphanelerinin hepsinde birer kütüphaneci çalışmadığı açıktır.

Bina

IFLA, halk kütüphanelerinin amacını örgün ve yaygın eğitimin yanında kişilerin dinlenme zamanını da kapsayacak şekilde bilgi gereksinimlerini karşılamak olarak belirtmektedir (2004, s. 23). Ardahan İl Halk Kütüphanesi 302 m² üzerine kurulmuş bir binada hizmet vermektedir. Süreli yayınlar bölümü ve çalışma alanı için 88 m² ayrılmıştır. Kullanıcıların bilgisayar ihtiyacını karşılayacak bir salonu bulunmamaktadır. Diğer alanlar, personelin odaları ve arşiv odası olarak konumlandırılmıştır. Kütüphanenin ödünç verme, kablosuz internet hizmeti, çocuk bölümü, sanat köşesi, teknik hizmetler gibi kısımları bulunmaktadır. Damal İlçe Halk Kütüphanesi 439 m², Hanak, 150, Posof, 140, Göle, 112, Çıldır İlçe Halk Kütüphanesi ise 96 m²'lik bir yerde hizmet vermektedirler. KYGM'nin (2012) 11.

maddesi a ve b bentlerinde Bakanlıkça yaptırılacak binaların yer seçimi için nüfusun 50.000 üzerinde olması şartıyla beraber, merkez kütüphaneler için alan büyüklüğü en az 1.200 m², şube kütüphaneler için ise 500 m² olmalıdır ibaresi yer almaktadır. Bu durumda ne İl Halk Kütüphanesinin ne de ilçedeki şubelerin standarda uygun olduğu söylenemez.

Kullanıcı Gereksinimlerinin Karşlanması ve Donanım

Kütüphanelerdeki hizmetlere baktığımızda hem il halk kütüphanesi hem de ilçe kütüphanelerinde yıl boyunca çeşitli kültürel faaliyetlerin yapıldığı görülmektedir. Satranç turnuvası, söyleşiler, masal okuma saati uygulaması, imza günleri, konferanslar ve sergiler söz konusu kültürel faaliyetlerdendir. IFLA kriterlerine göre halk kütüphaneleri bilgi gereksinimini karşılamanın yanı sıra toplantılar sergiler gibi etkinlikler için halkın kullanımına açık olmalıdır. Bu hizmetler kentsel alanın canlılığına katkı sağlayacaktır (IFLA, 2004, s. 37). Ardahan için bu kriter sağlanıyor olarak görülse de faaliyetlerin düzenli yapılmadığı ve kullanıcı beklentilerinin ölçülmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca kütüphaneye gelemeyecekler için gerektiğinde hizmetlerin kullanıcılara götürülmesi gerekmektedir (IFLA, 2004). Halk kütüphaneleri var olan kullanıcı dışında potansiyeli artırmak için şehirdeki kullanıcı gruplarını doğru analiz etmelidir. Tutulan istatistikler içerisinde engelli kullanıcı olmadığı ve şehirdeki engelli sayılarının bilinmediği anlaşılmıştır.

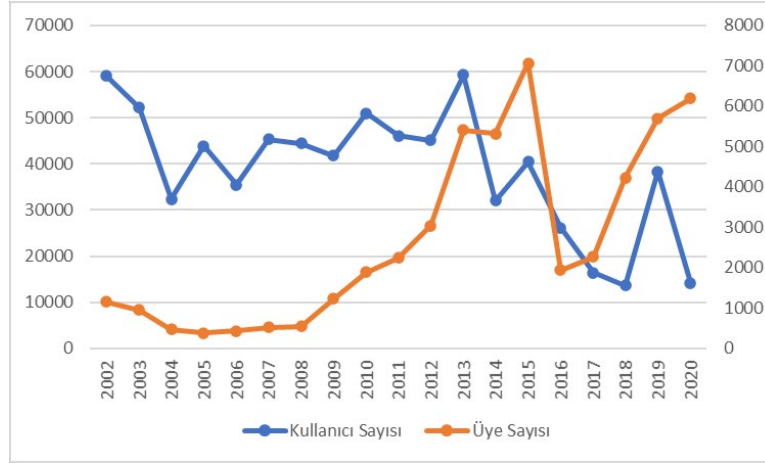
İl Halk Kütüphanesi binası 2018 yılında tadilata girdiği için kütüphane hizmetlerini gezici kütüphane olarak sürdürmüştür. Haftada iki ya da üç kere (şehrin farklı noktalarına da denebilir) TOKİ bölgesine, Çıldır Gümrük Kapısına, Damal ilçesi Mustafa Kemal Yaylası ve Burmadere Yaylası'na hizmet götüren gezici kütüphane, bünyesindeki altı dizüstü bilgisayar da salgın sebebiyle eğitim ihtiyaçları doğrultusunda öğrencilere kullanırmaktadır. İl Halk Kütüphanesinin bu hizmeti hâlâ devam etmekte olup hizmetlere ilişkin verilerin içeriği Tablo 4'te gösterilmektedir. KYGM standardına göre gezici kütüphanelerde en az 2000 materyal olmalı ve her yıl güncellenmelidir (2012). Ardahan'ın gezici kütüphane hizmetinin standartlara uyduğu görülmektedir.

	2018	2019	2020
Hizmet Götürülen Yer Sayısı	12	27	3
Kitap Dışı Materyal Sayısı	5	15	--
Kitap Sayısı	1.300	1.710	2.500
Sürelili Yayın Çeşit Sayısı	8	50	5
Yıl İçinde Duraklara Gidiş Sayısı	18	54	10

Tablo 4. Ardahan İl Halk Kütüphanesi gezici kütüphane hizmet verileri

Kullanıcı İstatistikleri ile Demografik Verilerin Karşılaştırılması

Ardahan'da yer alan il ve ilçe halk kütüphanelerine ilişkin yıllara göre kullanıcı ve üye sayıları Şekil 3'te gösterilmektedir.

Şekil 1. Ardahan kütüphaneleri (İl Halk, Posof, Damal, Göle ve Hanak İlçe) yıllara göre kullanıcı ve üye sayıları

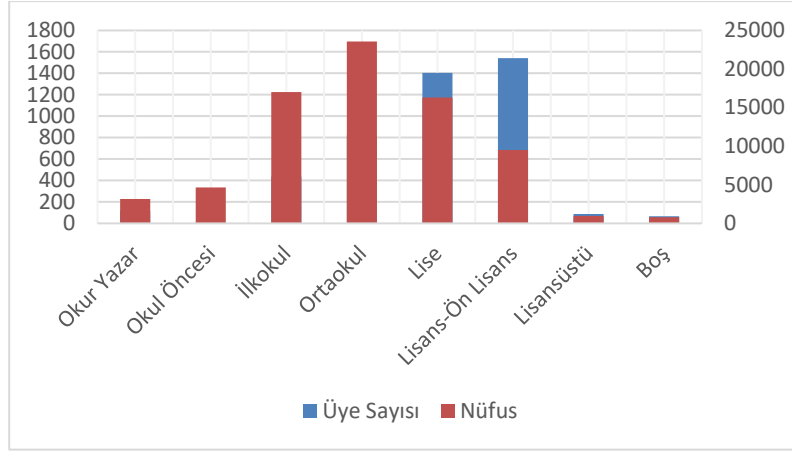
Kullanıcı istatistiklerine bakıldığında üye sayısının nüfusa oranının en yüksek olduğu yer yaklaşık %16 ile Posof İlçe Halk Kütüphanesidir. Genel olarak ise nüfusa göre kütüphaneye üye olma oranı düşük seyretmektedir (%7,13) (bkz. Tablo 3). Akay (2019) halk kütüphaneleri üzerinde yaptığı kümeleme analizi çalışmasında Ardahan'ı nüfus olarak birbirine yakın olan Bayburt ve Tunceli illeriyle beraber kütüphane kullanımının en düşük olduğu beşinci kümeye koymuştur. Ayrıca araştırma neticesinde insani gelişmişlik endeksi ile kütüphane kullanımı arasında bir paralellik olmadığı, ancak çok düşük insani gelişmişlik endeksinin kütüphane kullanımını olumsuz etkilediği belirtilmiştir (s. 1090).

Ardahan'da 2008 yılında Ardahan Üniversitesi'nin kurulmasıyla beraber kütüphanenin kullanıcı ve üye sayılarında bir yükseliş izlenmektedir (bkz. Şekil 1). Özellikle üye sayısı 2008 yılına kadar önemli bir değişiklik göstermezken 2009 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık iki kat artışın olduğu görülmektedir (548-1235). Bu yıldan itibaren üniversiteye gelen öğrenci sayılarının kütüphane üye sayısının artmasında etkili olduğu söylenebilir.

2002 yılından itibaren düzenli olarak verileri tutulan Ardahan İl Halk Kütüphanesi ve beraberindeki Damal, Göle, Hanak ve Posof İlçe Halk Kütüphanelerinin kullanıcı sayıları 2013 yılına kadar tedrici olarak artmış olsa da bu yıldan sonra kütüphane kullanımında bir düşüş gözlenmektedir (bkz. Şekil 2). Bu düşüşte 2013 yılında il merkezinin farklı yerlerine dağılmış olan fakültelerin ve meslek yüksekokullarının Ardahan Üniversitesi merkez kampüsünün yapımının tamamlanmasıyla kampüse taşınmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Mevcut bir kütüphanesi olmayan fakülte ve yüksekokullarda öğrenciler halk kütüphanelerini yoğun olarak kullanmıştır ve halk kütüphanesinin üniversite kütüphanesi olarak algılandığı halk kütüphanesi personeli tarafından da ifade edilmiştir.

Kütüphanelerin üyelerinin ve şehrin nüfusunun eğitim⁸ durumları ise Şekil 4'te gösterilmiştir. Kütüphaneye üye olanların %66'sının lise ve lisans-lisansüstü eğitim düzeyine sahip olması (bk. Şekil 4,) kütüphanelerin kullanım ve üye sayılarının şehre üniversite açılmasından etkilendiğinin kanıtı olarak görülebilir. Bu durum kütüphanenin odak grup ve kullanıcı hizmetlerinin planlanmasında da önemli bir veri niteliği taşımaktadır.

⁸ Nüfus verileri TÜİK 2020 verileri olup nüfus kısmındaki ortaokul verileri içerisinde ilköğretim mezunları da dâhil edilmiştir.

Şekil 4. Ardahan'ın nüfusunun ve kütüphane üyelerinin eğitim durumu

Ardahan'ın 2020 nüfus istatistiğine bakıldığında nüfusun %21'nin çocuk nüfus olduğu görülmektedir (0-14 yaş) (TÜİK, 2021). Kütüphane üye sayılarında ise bu oran %32'dir. Kütüphanenin çocuk kullanıcıları için ayrıca masal okuma saati, çocuk kitapları bölümü gibi hizmetleri de bulunmaktadır. KYGM (2012), dermenin en az 1/3'ünün çocuklara yönelik materyalden oluşmasını tavsiye etmiştir. Bu bakımdan çocuk nüfus, üye sayısı, kullanıcı istatistikleri doğrultusunda KYGM standardı göz önünde bulundurularak hizmet planlanmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde Ardahan halk kütüphanelerindeki koleksiyonlar söz konusu standartlara göre geliştirilmelidir. İstatistikleri tutulan dört ilçe içerisinde Posof, kitap sayısının nüfusa oranı açısından standartların üzerindedir. Kaynak türlerinin genel koleksiyon içindeki dağılımı ise gelişigüzel seyretmektedir. Kullanıcı profili ve beklentileri ölçülerek standartlar çerçevesinde dermenin geliştirilmesi etkili bir hizmet sunulması açısından önemlidir. Bu noktada yaygın iş kolları ve girişimler göz önünde bulundurularak kütüphane dermesi geliştirilebilir. 2019 TÜİK iş kayıt istatistik verilerine göre Ardahan'dan en fazla, hizmet sektöründe iş kurma girişiminin olduğu görülmüştür. İmalat, inşaat, konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetlerinden sonra en fazla tarım, ormancılık, balıkçılık gibi girişimler bulunmaktadır (TÜİK, 2021). Ekonomik faaliyetler arasında önemli bir yere sahip olan büyükbaş ve kümes hayvanları bakımı ve yetiştirilmesi ile arıcılık ve peynircilik sahasında rehber kaynakların dermeye dahil edilmesi yerel halkın kütüphaneyi daha etkin kullanmasına olanak sağlayabilir. Dermenin halka tanıtımı da önemli olup bu noktada kütüphane personeline görev düşmektedir.

Kütüphane personeli açısından da sayıların yetersiz olduğu görülmekte, özellikle ilçe halk kütüphanelerinde kütüphanecilik mezunu personelin eksikliği hizmetlerde aksamalara neden olmaktadır. Hizmetlerin en iyi şekilde sunulması için gerekli uzman personelin yani kütüphanecilerin istihdamı bu anlamda çok önemlidir. Bulgularda kütüphane üye sayılarının nüfusa oranla düşük kaldığı da görülmüştür.

Kullanıcı gruplarına göre hizmet geliştirmek için nüfus istatistikleri de önem arz etmektedir. Şehrin çocuk ve genç nüfus oranı hizmetlerin tasarlanması için önemli verilerdir. Ardahan'da 2008 yılında kurulan Üniversite şehrin çehresini değiştirmiştir. Kütüphane kullanımı ve üye sayılarında bu tarihten itibaren bir artış izlenebilmektedir. Üniversitenin ayrı bir kütüphane binası bulunmadığı için öğrencilerin boş zamanlarında ya da sınav zamanlarında halk kütüphanesi salonlarını kullanmaları yönünde teşvik edici faaliyetlerin yapılması ve binaların bu duruma göre planlanması kütüphanelerin halk üzerindeki etkinliğini daha da

artıracaktır. Öğrencilerin ve halkın internet ihtiyaçlarını karşılamak üzere kütüphane içerisinde ayrı bir salonun yokluğu da önemli bir eksiklik olarak görülmüştür. IFLA standardına göre halk kütüphanelerinin binalarının planı yapılırken kütüphaneci ve yönetsel organın kütüphanenin işlevini mutlaka göz önünde bulundurması gerekmektedir (IFLA, 2004, s. 84). İçinde bulunduğumuz çağda internet erişimi zaruri bir ihtiyaç haline geldiğinden halk kütüphaneleri bilgiye erişim noktasında bu ihtiyacı karşılayacak altyapı ve hizmet alanlarına sahip olmalıdır. Fakat Ardahan'da zaman zaman kütüphane binalarının tasfiye edilerek başka kurumların kullanımına sunulduğu görülmektedir. Kütüphaneler tüm gereksinimleri hesaba katılarak planlanmış hizmet binalarına en kısa sürede kavuşmalıdır.

Ardahan'daki halk ve ilçe kütüphanelerinin tam potansiyelle kullanılabilmesi için yerel gereksinimlerin, ekonomik faaliyetlerin ve sosyo-kültürel yapının göz önünde bulundurulduğu bir koleksiyon ve hizmet geliştirme anlayışı gerekmektedir. Gereksinimleri anlamak adına bölgedeki kurum, kuruluş ve Sivil Toplum Kuruluşlarının bölgeye yönelik analiz, rapor ve faaliyet çalışmaları yakından takip edilmeli ve soruların çözümüne ilişkin ortak çalışmalar geliştirilmelidir. Ekonomik, kültürel ve coğrafi değerlerin tanıtılması, korunması ve gelişimine katkı sağlanması ve bu değerlerin bölge halkı tarafından daha çok sahiplenilmesinde ortak bir bilinç oluşturmak için eğitim kurumları başta olmak üzere tüm kurumlarla daha fazla iş birliği içinde olmalıdır. Bu bağlamda Bilgi ve Belge Yönetimi eğitimi almış kütüphanecilere çok iş düşmektedir.

Ardahan halkının hem bölgeye has ekonomik girişimlerindeki bilgi ihtiyacı hem de kişisel bilgi ihtiyacı için kütüphane koleksiyonlarının daha etkin kullanımı yönünde bir kültürün oluşturulması hedeflenmelidir. Bu kültürün oluşabilmesi için hedef grup şehrin çocuk ve genç nüfusu olmalıdır. Görece geç bir tarihte resmi bir kütüphaneye erişen Ardahan halkı için bilgi gereksinimlerini karşılamak üzere halk kütüphanesi kullanımının bir kültür olarak yerleşmesi hâlâ eksik olup kütüphane kullanma geleneğinin oluşmasının zaman alacağı da bir gerçektir.

Teşekkür: Bu çalışma verilerinin elde edilmesinde yardımları için öncelikle Ardahan İl Halk Kütüphanesi Müdürü Melih Güler'e, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne ve Posof Kütüphane Sorumlu Müdürü Erhan Yılmaz'a teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

- Adams, J., & Raeside, R., & Khan, H T A (2014). *Research methods for business and social science students* (2. bs.). Sage Publications. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=784882&site=ehost-live>
- Akay, Ö. (2019). Türkiye'de halk kütüphanesi kullanımının panel veri kümeleme analizi ile incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 1076-1099. <https://doi.org/10.26466/opus.514715>
- Akbulak, C. (2016). Ardahan ilinde kırsal turizm potansiyelinin sayısallaştırılmış swot analizi ile değerlendirilmesi. *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(07), 1-30. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=429358>
- Akkaya, M. A., & Polat, C. (2020). Kent kültür ve geleneği ile değerlerinin oluşumu ve aktarımında halk kütüphanelerinin yeri ve önemi: Niceliksel verilerle İzmir örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 110-137. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss/issue/54441/684522>

- Al, U., & Soydal, İ. (2014). Kütüphan-e Türkiye Projesi: Halk Kütüphanesi kullanım araştırması. *Türk Kütüphaneciliği*, 28 (3), 288-307. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48745/620205>
- Al, U., & Soydal, İ. (2015). Kütüphan-e Türkiye Projesi etki değerlendirme çalışmaları: Halk kütüphanesi kullanım araştırması. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(3), 433-460. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48741/620086>
- Alaca, E. (2017). Ankara'daki 6 halk kütüphanesinde yenilikçi hizmet anlayışı: kütüphane personelinin yaklaşımı üzerine bir değerlendirme. *Türk Kütüphaneciliği*, 31(2), 211 - 222. DOI: 10.24146/tkd.2017.9
- Alaca, E., & Yılmaz, B. (2017). Bartın Ulus Kültür ve Sanatevi Halk Kütüphanesi'nde yenilikçi hizmet yaklaşımının kullanıcı memnuniyetine etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 31(3), 334-347. DOI: 10.24146/tkd.2017.18
- Alaca, E. (2021). *Türkiye'deki halk kütüphanesi yönetim ve hizmet yapısının yenilikçi örgüt kültürü açısından değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Apalı, Y. (2015). Ekoturizmin sosyolojik açıdan değerlendirilmesi ve Ardahan'ın ekoturizm potansiyeli. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 111-124. <https://dergipark.org.tr/en/pub/aruiibfdergisi/issue/60487/886568>
- Ardahan Valiliği (2022). Ardahan tarihçesi. <http://www.ardahan.gov.tr/ardahan-tarihcesi>
- Çağlayan, P. (2011). Halk kütüphanesi hizmetlerine ilişkin kullanıcı memnuniyeti. *Bilgi Dünyası*, 12(2), 379-398. <https://doi.org/10.15612/BD.2011.204>
- Dağlı, Y., & Kahraman, S. A., & Dankoff, R. (2011). *Evlia Çelebi Seyahatnâmesi*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Demir, G. (2016). Halk kütüphanesi hizmetlerinde çok-kültürlülük ve gelişmiş uygulama örnekleri. *Eğitim Bilim Toplum*, 14(54), 106-133. http://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2016/04/106_133-Halk-K%C3%BCt%C3%BCphanesi-Hizmetlerinde-%C3%87ok-K%C3%BClt%C3%BCrl%C3%BCl%C3%BCk-ve-Geli%C5%9Fmi%C5%9F-Uygulama-%C3%96rneklere.pdf
- Erünsal, İ. (1993). Darülim. *Türkiye İslam Ansiklopedisi*. 8. Cilt. (s. 539-545) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulilim>
- Erünsal, İ. (2020). *Osmanlılarda kütüphaneler ve kütüphanecilik*. Timaş.
- Gholipour, J. & Moftakhari, M. (2013). İran halk kütüphaneleri: niceliksel bir değerlendirme. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(2), 361-373. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/issue/48832/622085>
- Göle Belediyesi Meclis Kararı (2021, 6 Nisan). Karar No:34.
- Günes, A., & Canatar, M. (2020). Halk kütüphanelerinde bebek kullanıcılara yönelik hizmetler. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 13, 55-80. <https://doi.org/10.26650/bba.2020.13.03>
- Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği (2012). T.C. Resmî Gazete 11.01.2012 Sayı: 28170. <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-264032/halk-kutuphaneleri-yonetmeliği.html>
- IFLA (2004). *Halk kütüphanesi hizmeti: Gelişim için IFLA/UNESCO ilkeleri*. P.Gillvd. (Yay.Haz.). (B.Yılmaz.Çev.). TKD İstanbul Şubesi.
- Işık, R., & Oğuz, T. (2020). Halk Kütüphaneleri personeli için bir sürekli mesleki eğitim ve gelişim modeli önerisi. *Bilgi Yönetimi. Bilgi Yönetimi*, 3(1), 65-89 . DOI: 10.33721/by.727458
- Karadeniz, Ş., & Yılmaz, B. (2009). Türkiye'de halk kütüphanecilerinin hizmet içi eğitim gereksinimleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(1), 52-82. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48930/624185>
- KYGM (1988). Kütüphanelerde yasal düzenlemeler ve standartlaşma: Komite toplantıları, 23-25 Şubat 1988. Ankara: KYGM.
- Meclis Karar Kağıdı (2018, 10 Eylül). Kütüphane Binası Devri. Karar Numarası: 2018/32.

- Meyer, J. (2018). Poverty and public library usage in Iowa. *Public Library Quarterly*, 37(1), 53-60. DOI: 10.1080/01616846.2017.1312193
- Niyazov, A. (2016). Ahıska Ahmediye Kütüphanesi. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 2(2), 26-47. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/294869>
- Oğuz, E. S., & Alaca, E., & Karadeniz, Ş. (2018). Yerleşik yabancıların bilgi gereksinimlerinin belirlenmesi ve halk kütüphanesi hizmetlerinin değerlendirilmesi: Antalya yöresine yönelik bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(83), 455-480. <http://acikerisim.ybu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/968/Emekli%20G%c3%b6%c3%a7%c3%bc.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Özlük, H. K. (2012). *Halk kütüphanelerinde bilgi gereksinimleri ve bilgiye talep yaratma yöntemleri*. (Yüksek Lisans Tezi). <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/31150,hakan-koray-ozluk-uzmanliktezpdf.pdf?0>
- Pamuk, E. (2012). 1 numaralı Ahıska Şer'iyeye Sicil'i'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi (h.1183-1241 / m.1769-1825) (Yayımlanmamış doktora tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Polat, E. (2019). Ardahan merkez ilçesinin beşerî ve iktisadi coğrafyası. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Serhat Kalkınma Ajansı (2022). Ardahan. <https://ardahan.serka.gov.tr/sanayi-merkezi/yuksek-hayvancilik-potansiyeli>
- Sin, S. C. J. (2012). Modeling the impact of individuals' characteristics and library service levels on high school students' public library usage: A national analysis. *Library & Information Science Research*, 34(3), 228-237. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740818812000333>
- Soysal, Ö. (1986). Halk Kütüphanesi Hizmeti Nasıl Örgütlenmeli? *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 35(1), 3-7. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1335/1327>
- Şenalp, L. (1974). Cumhuriyet döneminde kütüphaneciliğimiz. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(1), 38-47. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1623/1612>
- Tahsis (2013, 7 Mart). Ardahan İl Özel İdaresi İl Genel Meclisi, Karar No:19.
- Tarım ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Tarımsal Yatırımcı Danışma Ofisi (2021). Ardahan tarımsal yatırım rehberi 2021. https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/ardahan.pdf
- Topçu, Ö., & Yılmaz, B. (2012). Ankara'daki halk kütüphanelerinin hizmet niteliğinin değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(1), 53-77. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/315/307>
- Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK (2021). İstatistik Veri Portalı. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi [Veri seti]. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>
- Uçak, N. Ö. (2008). Kütüphanecilik ve bilgi yönetimi literatüründe kullanıcı. *Bilgi Dünyası*, 9(1), 20-40. <https://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/326/323>
- Uraz, N. (2001). Halk kütüphanesi hizmetlerinin pazarlanmasının önemi. *Türk Kütüphaneciliği*, 15(2), 166-171. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/672/669>
- Yılmaz, B. (1998). Halk kütüphaneleri-okul kütüphaneleri arasında iş birliği ve Türkiye'de durum. *Türk Kütüphaneciliği*, 12(2), 110-130. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/796/789>
- Yılmaz, B. (2010). *Ardahan Türkmenleri müzik geleneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yılmaz, B. (2013). Halk kütüphaneleri bölge seminerleri 2006-2012: Türkiye’de bir hizmetiçi eğitim modelinin değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 27 (1), 180-185. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/issue/48834/622128>
- Yılmaz, B. (2014). Ankara’da halk kütüphanesi sistemi: Niceliksel bir değerlendirme. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 115-130. DOI: 10.5505/jas.2014.87587
- Yılmaz, L. (2017). *Ardahan’da oyun ve oyuncak*. (Yüksek Lisans Tezi). Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %50

İkinci yazar: %50

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %50

Second Author: %50

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

ÖLÇÜNLÜ KAZAK TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

An Evaluation On Measured Kazak Turkish And Turkey Turkish Dialects

Necati ÜNLÜCAN**

ÖZET

Türk halkları, geçmişten günümüze kadar dünyanın birçok yerine yayılmış durumdadırlar. Geniş alana yayılmalarından dolayı Türkçenin de yayılma alanı buna göre şekillenmiştir. Türkçenin tarihi ve çağdaş lehçeleriyle ve ağızlarıyla alakalı günümüze kadar birçok eser yayımlanmıştır. Ağız çalışmaları da özellikle son yıllarda Türklük bilimi açısından en fazla ilgi duyulan alanlarından biri durumuna gelmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalarda, belli bir yörenin, ülkenin ağız özelliklerinin ortaya konulmasının yanı sıra birden fazla ağız hatta lehçeler arasında çeşitli açılardan karşılaştırılması da sık sık yapılmaktadır. Türk halklardan olan Kazak Türkleri ve Türkiye Türkleri, Kıpçak ve Oğuz Türkçesini kişi sayısı bakımından en çok kullanan iki boydur. Aynı soy ve dil aile grubuna bağlı olmalarından dolayı halk genelinde kullanılan birçok sözcük bugün dahi varlığını sürdürmektedir. Yapmış olduğumuz bu çalışmada Türkiye Türkçesi'nin ağızları ile ölçünlü Kazak Türkçesi, söz varlığı açısından karşılaştırılarak ikisi arasındaki ortak sözcüklerin benzerlikleri ve paralellikleri tespit edilecektir. Çalışmamızın ana malzemesini oluşturan ortak sözcükler, Kazak Türkçesi Sözlüğü ile Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nün ciltlerinden fişlenecek ve alfabetik sırayla verilecektir. Çalışmanın inceleme bölümünde Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Ağızları söz varlığı açısından fonetik ve anlam bakımından aynen devam eden sözcükler karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Çalışmamız sonuç ve kaynakça bölümleri ile sonlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi Ağızları, Söz Varlığı, Oğuz, Kıpçak

ABSTRACT

Turkic peoples have spread to many parts of the world from past to present. Due to their wide spread, the spread of Turkish was shaped accordingly. Many works have been published until today about the history and contemporary dialects and subdialects of Turkish. Subdialect studies, especially in recent years, have become one of the most popular areas of Turkology. In the studies carried out in this field, besides revealing the dialect characteristics of a certain region and country, comparisons between more than one subdialect and even dialects from various perspectives are frequently made. Kazakh Turks and Turks of Turkey, who are Turkic peoples, are the two tribes that use Kipchak and Oghuz Turkish the most in terms of the number of people. Many words used by the people still exist even today because they belong to the same ancestry and language family group. In this study, the subdialects of Turkey Turkish and standard Kazakh Turkish will be compared in terms of vocabulary, and the similarities and parallelisms of the common words between the two will be determined. The common words that constitute the main material of our study will be recorded from the volumes of the Kazakh Turkish Dictionary and the Turkish Folk Subdialect Compilation Dictionary and given in alphabetical order. In the analysis part of the study, Kazakh Turkish and Turkey Turkish Subdialects will be examined comparatively in terms of vocabulary, phonetic and semantic words. Our study ends with the conclusion and bibliography sections.

Keywords: Kazakh Turkish, Turkey Turkish Subdialects, Vocabulary, Oghuz, Kipchak

* Bu makale, 2019 yılında Necati Ünlücan tarafından hazırlanan "Söz Varlığı Açısından Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Ağızlarının Karşılaştırılması" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Ardahan Üniversitesi, necatiunlucan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0693-7561

Geliş/Received: 11.05.22 Kabul/Accepted: 06/06/22

Ünlücan, N. (2022). "Ölçünlü Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Bir Değerlendirme", BELGÜ, Sayı 6, ss. 60-75.

Giriş

Ölçünlü dil, o dili konuşan insanlar arasında iletişimi istenilen düzeyde gerçekleştirmek, onları dile ve kültüre ait ortak değerlerde buluşturmak ve bir standart oluşturmak için gereklidir. Ancak ölçünlü dilin kullanımı her ne kadar yaygın hâle getirilmek istense ve teşvik edilse de bu konuda başarının istenilen düzeyde gerçekleşmediği de bir gerçektir. Çünkü gelişmiş bir dilin lehçeleri ve ağızları da tıpkı o dilin ölçünlü varyantı gibi gelişme ve değişme gösterir. Bu gelişme ve değişme ölçünlü dil ile ilişki boyutuna göre de şekillenir. Lehçe ve ağızlar ölçünlü dil, karşısında ikincil durumda kalsalar da onu bir güç / enerji kaynağı gibi sürekli destekler; ona ayrı bir değer katarlar. Ağızlar aynı kökten geldiği üst sistem durumundaki bir üst dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde, okuryazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca, sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmî ortamlarda kullanılmamasından kaçınılan, doğal olmakla birlikte yazılı bir gelenek oluşturmamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az, okullarda öğretilmeyen yerel konuşma biçimidir. (Demir & Yılmaz, 2010, s. 27)

Türkoloji literatüründe bugüne kadar Kazak Türkçesi ile ilgili bir hayli çalışma bulunmaktadır. Türkiye’de, bu çalışmalarda Kazak Türkçesinin ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı, söz dizimi, cümle yapısı ve Kazak Türkçesi ağızları konu alınmıştır. Ayrıca Kazak Türkçesi ile diğer Türk lehçeleri arasında da karşılaştırılmalı çalışmalar yapılmıştır. Türk dili, asırlar boyunca farklı coğrafyalarda yaşamasına ve yaşadığı coğrafyadaki siyasi ve sosyal şartlara rağmen hep aynı kökten gelme özelliğini sürdürmüştür. Ancak bu yakınlık, Türk dilinin tüm lehçeleri arasında hatta aynı gruba giren lehçeler arasında bile aynı derecede değildir. Çünkü bu lehçeler arasında her ne kadar ortaklık, benzerlik varsa da bir o kadar farklılık da vardır.

Türk Dünyasının kültürel değerlerini tanımanın yolu, manevi kültürü oluşturan edebî metinleri kaynak dilden hedef dile doğru ve anlaşılır bir dille aktarmaktan geçer. Aktarmalarda alıntı sözcüklerin anlamları doğru aktarılmadıkça, kaynak dildeki malzemenin hedef dile anlaşılması güçlük oluşturabilir. Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi, Türk dilinin birer lehçesi olsa da bu lehçelerin söz varlığı aynı niteliklere ve özelliklere sahip değildir. Burada “her ne kadar kültürel açıdan birbirine çok yakın olan bu lehçelerin sözvarlıkları benzer görülse de derinlemesine incelendiğinde kültürel farklılıklardan kaynaklanan bir takım anlamsal değişiklikler göze çarpmaktadır. (Kulamshaeva, 2016, s. 89)

Türk Dilinin iki farklı kolu olan Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalarda ikisi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar belli bir düzeyde ortaya konulmuştur. Ancak Türkiye Türkçesi ağızları ile Kazak Türkçesi arasındaki benzerliği veya farklılığı gösteren çalışmalar yeterli değildir.

“Ağızların sınıflandırılmasında ve ağız atlaslarının hazırlanmasında ses, yapı ve söz dizimi özelliklerini içine alan gramatikal ölçütlerin yanında leksik ölçütler de önemlidir. Hatta bazı araştırmacılara göre leksik haritalar bize dil değişiklikleri konusunda daha sağlıklı bilgiler sunar” (Kayra, 1991, s. 303). “Bir dil bilimi terimi olarak ağız, genel anlamda, bir dilin veya lehçesinin sınırları içinde belli bölge veya topluluklara özgü anlatım yollarının bütünü diye tanımlanabilir” (Gemalmaz, 1999, s. 4).

Anadolu ağızları üzerine yapılmış çeşitli niteliklerdeki sayıları yüzleri aşan birçok çalışma olmasına rağmen çeşitli nedenlerle araştırma konularının geliştiği güzel seçilmesi, en azından bütün Anadolu’yu kapsayacak araştırma, program ve planlarının yapılmaması, ağızlar üzerine tek tek yapılan araştırmaların yol ve işaret birliğinden uzak oluşları, bu alanda da günümüze kadar doldurulamamış boşlukların oluşmasına yol açmış; günümüzün modern

lehçe biliminin amaç edindiği, dil araştırmacıların başlıca kaynaklarından olan ağız sözlükleri ve dil haritaları henüz yapılmamıştır. (Gemalmaz, 1999, s. 11)

Türkiye Türkçesi ağız atlasının hazırlanmayışının birçok sebebi bulunmaktadır. Bunlardan en önemli olanı; birçok yörede ya hiç ya da yeteri kadar çalışılmamış. Ancak hâlâ üzerinde yeteri kadar çalışılmamış, ağız malzemeleri yeteri kadar derlenmemiş. Sinop, Çanakkale, Ankara, Kastamonu, Balıkesir, Konya, Çorum, Samsun, Van, Hakkâri, Siirt, Ağrı... vb. ağız bölgelerimiz vardır. (Karahan, 1996, s. 25)

Büyük bir alanda var olan Türkçenin ağızlarının doğru bir şekilde ortaya çıkarılması ve yeterli sözcüğün bulunması, önemli ve bir o kadar da meşakkatlidir. Zira Türkiye'deki ağız araştırmalarının özellikle derleme sırasındaki güçlükler düşünüldüğünde Türkiye dışında ağız çalışması yapmanın zorlukları daha iyi anlaşılmaktadır.

“Kazak dilinin söz varlığı eski Türkçeden gelen öz kelimeler, tarihi süreçteki komşuluk ilişkileri Moğol-Çin, İslamiyet ile birlikte Arap-Fars, ve batı medeniyetinden intikal eden Rus sözlerinden oluşmaktadır” (Sızdıkova, 1993. s. 295). “Standart Kazak yazı ve edebî diline diğer dillerden geçiş yapan ödünçlemeler, çoğunlukla ağızlar üzerinden geçmiştir” (Sarıbayev, 1976, s. 180).

Kazak Türkçesi Güney ağızlarını araştıran O. Nakısbekov, diyalektoloji ile ilgili şöyle demektedir: Kazak halkının diğer Türk Halklarıyla olan etnik ilişkisini aydınlatmak için dil biliminin diyalektoloji sahasının katkısı büyüktür. Çünkü Kazakların arasına karışmış bir sürü uruğ ve tayfaları, diğer Türk Halkları arasından da rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra Kazak Türkçesindeki bazı ağız özellikleri Kazak Türkçesinin ağızlarının dışında, akraba dillerin ağız özellikleriyle benzerlik göstermesi boşuna değildir. İşte akraba diller arasındaki ilişkileri çözümlemeye diyalektik özellikleri araştırmak neticeli sonuçlar verebilir. (Naqısbekov, 1972, ss. 3-4)

Çalışmada, Türkiye Türkçesi ağızları ile ölçünlü Kazak Türkçesi arasında çıkarılacak ortak sözcükler ele alınmış; bu ortak sözcükler ses ve anlam değişmelerine göre tasnif edilmiştir. Çalışmanın malzemesini oluşturan ortak sözcükler, (Türkiye Türkçesi ağızları için altı ciltlik) Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nün; altı cildinin taranması ile tespit edilmiş Kazak Türkçesi için ise K. Koç, A. Bayniyazov ve V. Başkapan tarafından hazırlanan Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü'nün taranması ile oluşturulmuştur. Çalışmanın konusunu DS'nin söz varlığının Kazak Türkçesinin söz varlığı ile karşılaştırılması oluşturmaktadır. Çalışmada Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türk dili alanında öneme sahip olan DS'de kullanılan sözcükler ile Kazak Türkçesinin kullandığı sözcükler kullanım şekilleri bağlamında karşılaştırılmıştır. Bu çalışma, Türkiye Türkçesi ağızları ile ölçünlü Kazak Türkçesi arasında yer alan ortak sözcükleri, benzerlikleri ve farklılıkları ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktır.

Bu çalışmanın amacı, aynı kökten gelen iki farklı lehçeler olan ölçünlü Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Ağızları söz varlığı açısından karşılaştırarak ikisi arasındaki ortak söz varlığını ortaya koymaktır. Elde edilen ortak söz varlığı ses ve anlam değişmelerine bağlı olarak iki grupta sınıflandırılacaktır. Çalışmadaki ortak sözcükler, Kazak Türkçesi sözlüğünden fişlenecek ve alfabetik sırayla verilecektir. Burada, ortak sözcüklerin ağızlardaki anlamları ve geçtiği yerler, her sözcüğün Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nün ciltlerindeki anlamı yer alacaktır. Söz varlığı bir milletin sadece dilsel özelliklerini değil aynı zamanda o toplumun gelenek ve göreneklerini, kültürel ilişkilerini, diğer toplumlarla olan sosyo-kültürel bağlarını belirlemede etken rol oynamaktadır. Bu çalışmayla birlikte Kazak Türkçesindeki söz varlığının ne kadarının DS'de kullanıldığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Ses ve Anlam Bakımından Aynı Olan Sözcükler

Çalışmamızda, Kazak Türkçesi'nde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında olan

ortak sözcükler üzerinde durulmuştur. Bu ortak sözcükler ses ve anlam bakımından incelenerek sınıflandırılmıştır. Ses ve anlam bakımından incelenen sözcüklerin birbirleriyle ses ve anlamca aynı olmasına önem gösterilmiştir.

Aba: Keçeden yapılan yakasız uzun üstlük, aba (KS, s. 11) // **aba:** Çoban, deveci ve göçebelerin giydiği uzun, yakasız üstlük, kepenek. Isparta, İzmir, Çorum, Amasya, Tokat, Rize, Erzincan, Elâzığ, Hatay, Sivas, Yozgat, Kayseri (DS, c. 1 s. 4).

ağaç: 1. Ağaç. 2. Kereste. (KS, s. 17) // **ağaç:** Ağaç. Afyon, Kars, Elâzığ (DS, c. 1 s. 85)

aza: 1. Cenaze evine yapılan maddi yardım. 2. Yas, matem. (KS, s. 20) // **aza:** Ölü için ilk gün yapılan tören. Mardin (DS, c. 1 s. 434).

azbar: Besi ahır. (KS, s. 21) // **azbar:** Ahırların önündeki toprak meydan. Karadeniz kıyı halkı (DS, c. 1 s. 436).

aqsaqal: Aksakal, yaşlı, ihtiyar; bir topluluğun ileri gelen ve sözü dinlenen şahsiyet; yaşı büyük kimse, saygıdeğer kimse. (KS, s. 31) // **aksakal:** Evliya, ermiş. Konya (DS, c. 1 s. 161).

ala: 1. Ak ile başka renklerin bir arada görünmesi, benekli, alaca. 2. Gözün ak tabakası. (KS, s. 35) // **ala:** Siyahla beyaz karışık renk, siyahlı beyazlı. Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Çanakkale, Bursa, Eskişehir, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Samsun, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Rize, Ardahan, Kars, Erzincan, Diyarbakır, Tunceli, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Niğde, Karaman, Konya, Mersin, Antalya, Muğla (DS c. 1 s. 166).

alda- : 1. Kandırmak, aldatmak. (KS, s. 37) // **alda-:** Aldatmak, kandırmak. Bolu, Çorum, Tokat, Trabzon, Gümüşhane, Rize, Ankara (DS, c. 1 s. 209).

alqa : Halka, hanımların boynuna taktığı gerdanlık (KS, s. 39) // **alka:** Çember, halka. Aydın, Artvin (DS, c. 1 s. 222).

alma: Elma (KS, s. 39) // **alma:** Elma. Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Kütahya, Eskişehir, Bolu, Sakarya, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Ordu, Gümüşhane, Artvin, Iğdır, Ardahan, Kars, Van, Bitlis, Elâzığ, Malatya, Urfa, Kilis, Gaziantep, Maraş, Antakya, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya, Muğla, Edirne, Kırklareli (DS, c. 1 s. 226).

analıq,-ğı: 1. Ana olma durumu, annelik. 2. Analık duygusu. 3. Ana yerini tutan veya ana kadar yakınlık gösteren kadın. 4. Üvey ana. 5. Dişi hayvan, ana. (KS, s. 43) // **analık:** Üvey anne. Afyon, Uşak, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Kütahya, Eskişehir, Kocaeli, Bolu, Sakarya, İstanbul, Bartın, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Giresun, Denizli, Trabzon, Gümüşhane, Rize, Artvin, Ardahan, Iğdır, Kars, Erzurum, Erzincan, Van, Bitlis, Siirt, Tunceli, Elâzığ, Malatya, Kilis, Gaziantep, Maraş, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Karaman, Konya, Adana, İçel, Antalya, Muğla, Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Kıbrıs (DS, c. 1 s. 249).

andız: Yaprakları dikenli olan bir çeşit ardıç, andız. (KS, s. 43) // **andız:** Yaprakları dikenli olan bir çeşit ardıç (meyvesinden pekmez yapılır). Afyon, Denizli, İzmir, Kayseri, Karaman, Konya, Kilis, Gaziantep, Maraş, İçel, Antalya, Muğla. (DS, c. 1 s. 260).

apar-: 1. Götürmek, ulaştırmak. (KS, s. 46) // **apar-:** Götürmek, alıp götürmek. Isparta, İzmir, Manisa, Amasya, Gümüşhane, Rize, Iğdır, Bayburt, Ardahan, Kars, Erzincan, Van, Bitlis, Diyarbakır, Muş, Tunceli, Elâzığ, Malatya, Urfa, Gaziantep, Maraş, Sivas, Konya, Adana, Kerkük (DS, c. 1 s. 284).

arqalıq,-ğı: Sandalye, divan gibi eşyaların arkası, yaslanılacak yer. (KS, s. 51) // **arkalık:** İskemlenin, sıranın yaslanılacak yeri. -Gümüşhane, Artvin (DS, c. 1 s. 326).

aruv: Zarif, Çok güzel, (hanımlar için) (KS, s. 52) // **aruv:** Güzel, Tokat. (DS, c. 1 s. 337).

arşın: Arşın (KS, s. 53) // **arşın:** 1. 40 cm'lik uzunluk ölçüsü. Afyon (DS, c. 1 s. 333).

arık: Arık, sıska, zayıf (KS, s. 53) // **arık:** 1. Zayıf, cılız, sıska. Afyon, Uşak, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Çanakkale, Bursa, Eskişehir, Adapazarı, Sakarya, Bolu, İstanbul, Zonguldak, Kastamonu, Çorum, Samsun, Sinop, Tokat, Ordu, Giresun, Denizli, Trabzon, Gümüşhane, Artvin, Rize, Iğdır, Ardahan, Kars, Erzurum, Ağrı, Kilis, Gaziantep, Maraş, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Niğde, Karaman, Osmaniye, Adana, İçel, Antalya, Muğla, Kırklareli, Kıbrıs. (DS, c. 1 s. 316).

arıq,-ğı: Ark, su arku, kanal. (KS, s. 53) // **arık:** 1. Su yolu, ark. Afyon, Uşak, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Kocaeli, Kastamonu, Tunceli, Kilis, Gaziantep, Hatay, Sivas, Niğde, Konya, İçel, Antalya, Muğla, Tekirdağ (DS, c. 1 s. 315).

asa: Hükümdarların, mareşallerin, din adamlarının güç sembolü olarak törenlerde taşıdıkları bir tür ağaçtan veya metalden değnek, asa (KS, s. 53) // **asa:** Yerden bir şey sökmeye yarayan ucu demirli sopa: Ahmet asanı al da seninle çiğdem sökmeye gidelim. Telin Sivas (DS, c. 1 s. 339).

av: Balık tutulacak ağ, tor (KS, s. 58) // **Av:** Ağ. İçel (DS, c. 1 s. 374).

avız: Ağız (KS, s. 60) // **Avız:** Ağız. Aydın, Bolu (DS, c. 1 s. 384).

aş-: Açmak (KS, s. 61) // **aş-:** Açmak. Bolu, Kars 8DS, c. 1 s. 361).

ayu: Ayı (KS, s. 63) // **ayu:** Ayı. Samsun, Trabzon, Artvin (DS, c. 1 s. 432).

bazar: Pazar, çarşı (KS, s. 77) // **bazar:** Belli bir günde her türlü malın satıcı ve alıcılarının toplanıp alışveriş ettikleri yer, pazar. Isparta, Samsun, Amasya, Ordu, Iğdır, Kars, Muş, Hatay (DS, c. 1 s. 586).

bay: Varlıklı, zengin (KS, s. 77) // **bay:** Zengin, ağa. Denizli, Tokat Ordu Ardahan, Kars, Bitlis, Malatya, Urfa, Gaziantep, Maraş, Hatay, Sivas, Kayseri, Konya, Adana, Kerkük (DS, c. 1 s. 574).

bayı-: Zenginleşmek, malı mülkü çoğalmak. (KS, s. 78) // **bayı-:** Zengin olmak: Cingan göçmeyince baymaz. Kastamonu, Yozgat, Ankara, İçel (DS, c. 1 s. 579).

baqır: Bakırdan yapılmış bakraç. (KS, s. 81) // **bakır:** Bakraç, kova, helke. Afyon, Uşak, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Eskişehir, Kocaeli, Düzce, Bolu, Zonguldak, Samsun, Amasya, Tokat, Trabzon, Gümüşhane, Yozgat, Konya, Antalya, Kırklareli, Tekirdağ (DS, c. 1 s. 493).

bal: Bal (KS, s. 81) // **bal:** Ağaç balı: Balı yiyen insanlar vardır. Burdur (DS, c. 1 s. 495).

bala: Çocuk, bebek (KS, s. 81) // **bala:** Çocuk, yavru, küçük. İzmir, Manisa, İstanbul, Bursa, Amasya, Tokat, Iğdır, Bayburt, Kars, Van, Bitlis, Sivas, Ankara, Konya, Adana, Tekirdağ, Kerkük, Bulgaristan (DS, c. 1 s. 496).

balaq,-ğı: Pantolon paçası. (KS, s. 82) // **balak:** Donun, pantolonun paçası. Urfa, Maraş Niğde (DS, c. 1 s. 498).

balala-: Yavrulamak, çoğalmak, üremek. (KS, s. 82) // **balala-:** Yavrulamak (kedi, köpek gibi hayvanlar hakkında). Kars, Erzurum (DS, c. 1 s. 498).

baraq; Baraq İt: Çok tüylü köpek (KS, s. 85) // **barak:** 1. Çok tüylü köpek. Afyon, Isparta, Amasya, Sivas, Kayseri, Niğde, Adana 2. Beyaz çilli siyah köpek. Kütahya (DS, c. 1 s. 524).

barmaq: Parmak (KS, s. 86) // **barmak:** 1. Parmak. barmak,- Balıkesir, Bolu, Trabzon, Tokat, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Kilis, Gaziantep, Hatay, Konya [DS, c. 1 s. 534).

bezek,-gi: Bezek, süs. (KS, s. 92) // **bezek:** Süs, ziynet. -Balıkesir, Bayburt, Gümüşhane, Artvin, Kars, Erzurum, Van, Gaziantep, Maraş, Sivas, Kırşehir, Antalya, Tekirdağ (DS, c. 1 s. 650).

bezen-: Bezenmek, süslenmek (KS, s.93) // **bezen-:** Özenmek. Ankara (DS, c. 1 s.652).

bezer: Söz dinlemeyen, inatçı, aksi (KS, s. 93) // **bezer:** Aksi. -Erzurum [DS, c. 1 s. 652).

bel:1. Bedenin kemer bağlanacak yeri, bel 2. Dağın sırtı. (KS, s. 95) // **bel:** Dağ silsilesi, sıradağ. Manisa, Konya (DS, c. 1 s. 605).

boydaq: Evlenmemiş olan, bekar (KS, s. 100) // **boydah, boydak:** Bekâr, yalnız, serbest. Afyon, Uşak, Denizli, Bilecik, Çorum, Tokat, Ordu, Denizli, Trabzon, Erzincan, Ağrı, Erzurum, Bayburt, Ardahan, Kars, Kilis, Gaziantep, Maraş, Sivas, Kayseri, Kırşehir, Niğde, Konya, Adana (DS, c. 1 s. 745).

bit: Bit (KS, s. 99) // **bit:** Böcek. Adana (DS, c. 1 s. 708).

bozar-: Bozarmak, rengini atmak. (KS, s. 99) // **bozar-:** Renk değiştirmek, rengini atmak. Isparta, Sivas (DS, c. 1 s. 749).

boran: Kar fırtınası, boran, tipi (KS, s. 102) // **boran:** Şiddetli kar, fırtına, kasırga. Isparta, Düzce, Bolu, Samsun, Amasya, Giresun, Gümüşhane, Artvin, Kars, Bitlis, Van, Elâzığ, Maraş, Gaziantep, Yozgat, Ankara, Niğde, Konya, İçel, Adana (DS, c. 1 s. 737).

böbek,-gi: Bebek. (KS, s. 104) // **böbek:** Bebek. Denizli, Aydın, Balıkesir, Bolu, Adana, İçel (DS, c. 1 s. 754).

böle: İki kız kardeşin oğlu veya kızı, teyze çocukları. (KS, s.104) // **böle:** Teyze çocuğu. Afyon, Denizli, İzmir, Eskişehir, Bursa, Kırşehir, Nevşehir, Konya (DS, c. 1 s. 767).

bölme: Oda (KS, s. 105) // **bölme:** Oda. Rize (DS, c. 1 s. 768).

bulaq,-ğı: Bulak, pınar, kaynak, memba. (KS.s.109) // **bulak:** Kaynak. Afyon, Menemen, İzmir, Manisa, Kastamonu, Amasya, Tokat, Samsun, Ordu, Giresun, Ardahan, Kars, Ağrı, Van, Bitlis, Elâzığ, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Adana (DS, c. 1 s. 785).

bunda: Burada (KS, s. 110) // **bunda:** Burada. Diyarbakır (DS, c. 1 s. 792).

butaq,-ğı: Dal, budak, kol. (KS, s. 112) // **butak:** Dal, budak. Konya (DS, c. 1 s. 806).

birqıldı-:1. Fokurdamak. (KS, s. 116) // **birkılda-:** Kaynamak (su hakkında). Kerkük (DS, c. 1 s. 670).

bildir-: Bildirmek, haber vermek, haberdar etmek (KS, s. 116) // **bildir-:** Haberleşme. İstanbul (DS, c. 1 s. 690).

bile: Eğe, bileği taşı (KS, s. 116) // **bile:** Bileği taşı. Denizli, Balıkesir, Kütahya, Erzincan, Gaziantep, Maraş, Edirne (DS, c. 1 s. 690).

birden: Aniden, birden (KS, s. 118) // **birden:** Birden, ansızın. Diyarbakır (DS, c. 1 s. 698).

dayım: Her zaman, daima (KS, s. 129) // **dayım:** Daim. Gaziantep, Urfa/ Ar dâim: daima, dayım, her dayım için: daima dayım Erzurum (DS, c. 2 s. 1388).

dos: Arkadaş, dost (KS, s. 144) // **dos:** Dost. Bolu Samsun, Ahıska, Kars, Gaziantep

(DS, c. 2 s. 1566).

dönen: Dört yaşındaki aygır (KS, s. 144) // **dönen:** Üç yaşını bitirip dört yaşına basan tay, sığır. Kırım göçmenleri –İstanbul (DS, c. 2 s. 1584).

duzaq,-ğı: Tuzak (KS, s. 146) // **duzak:** Tuzak. Isparta, Çorum, Rize, Sivas, Kayseri, Konya (DS, c. 2 s. 1615).

ezgi: Baskı, sömürgecilik. (KS, s. 153) // **ezgi:** Eziyet, sıkıntı. Muğla [DS, c:3 s.1829].

el: 1. Halk, millet. 2. Memleket. (KS, s. 154) // **el:** Memleket. Kars Konya İçel (DS, c. 3 s. 1702).

elik,-ği: Ceylan, gazel (KS, s. 156) // **elik:** Dağ keçisi, karaca. Bursa, Bolu, İstanbul, Bartın, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Erzincan, Sivas, Kayseri (DS, c. 3 s. 1717).

em:1. Tedavi, 2. Şifa, deva, em. (KS, s. 156) // **em:** İlâç, merhem. Afyon, Kütahya, Bolu, Kastamonu, Çorum, Samsun, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Erzincan, Elâzığ, Malatya, Urfa, Kilis, Gaziantep, Maraş, Hatay, Sivas, Ankara, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Konya, Osmaniye, Adana, İçel (DS, c. 3 s. 1729).

emen: Meşe ağacı. (KS, s. 157) // **emen:** Meşe ağacı. Yalova, Tokat (DS, c. 3 s. 1733).

en: Damga, en, işaret. (KS, s. 158) // **en:** Hayvanlara ya da eşyaya vurulan damga, işaret. Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Eskişehir, Bolu, Çorum, Samsun, Amasya, Tokat, Bayburt, Gümüşhane, Erzurum, Erzincan, Gaziantep, Maraş, Sivas, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Karaman, Konya, Adana, İçel, İçel, Antalya (DS, c. 3 s. 1742).

er: 1. Erkek, 2. Koca, zevce (KS, s. 160) // **er:** Koca. Iğdır (DS, c. 3 s. 1764).

erke: Şımarık, nazlı, işveli, edalı. (KS, s. 161) // **erke:** Fazla nazlı ve serbest büyüyen çocuk. –İzmir (DS, c. 3 s. 1773).

erkek,-gi: 1. Erkek. 2. Koca, eş. (KS, s. 161) // **erkek:** Beş yaşından yukarı olan tüylü erkek deve. Niğde, Adana (DS, c. 3 s. 1774).

erlik,-gi: Erlik, yiğitlik, kahramanlık, cesurluk. (KS, s. 162) // **erlik:** Mertlik, yiğitlik, erkeklik. Çorum, Artvin, Niğde (DS, c. 3 s. 1775).

erin: Dudak (KS, s. 163) // **erin:** Dudak. Yalova (DS, c. 3 s. 1770).

İy-: 1. Eğmek, bükmek. (KS, s. 241) // **İy-:** Eğmek. Balıkesir (DS, c. 4 s. 2576).

İye: 1. İye, sahip, efendi. 2. Vali, yönetici (KS, s. 242) // **İye:** Koruyan, sahip. Yalova, Tokat (DS, c. 4 s. 2575).

kekil: Perçem, kakül (KS, s. 262) // **kekil:** Alına dökülen kısa saç, perçem, kekil. Kars Yozgat Ankara, İçel (DS, c. 4 s. 2724).

kelep,-ği: Yumak, kelep (KS, s. 263) // **kelep:** İplik çilesi. Afyon, Isparta, Denizli, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Tokat, Eskişehir, Kocaeli, Sakarya, Bolu, Kastamonu Çankırı, Çorum, Samsun, Amasya, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Rize, Artvin, Erzurum, Erzincan, Diyarbakır, Malatya, Urfa, Gaziantep, Maraş, Hatay, Sivas, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya, Adana, Muğla, Tekirdağ (DS, c. 4 s. 2729).

keme: Gemi (KS, s. 265) // **keme:** Gemi. Tokat (DS, c. 4 s. 2739).

kendir: 1. Kendir, kenevir. 2. Kendirden yapılmış ip, urgan. (KS, s. 266) // **kendir:** Urgan, ip. Afyon, İzmir, Iğdır, Kilis, Gaziantep, Hatay, Ankara, Niğde, Konya, Adana (DS, c. 4 s. 2742).

kerek: Gerek, lazım (KS, s. 269) // **kerek:** Gerek. Tokat (DS, c. 4 s. 2754).

kersen: Ağaçtan yapılmış büyük kap (KS, s. 270) // **kersen:** İçinde hamur yoğrulan, çamaşır yıkanan ağaç tekne. Isparta, İzmir, Manisa, Çanakkale, Bursa, Sinop,

Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Artvin, Kars, Erzurum, Erzincan, Malatya, Sivas, Yozgat, Niğde, Antalya, Edirne (DS, c. 4 s. 2757).

kert-: Kertmek, kertik açmak. (KS, s. 270) // **kert-:** Yontmak, çizmek, kertik yapmak. Eskişehir, Çankırı, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Adana (DS, c. 4 s. 2760).

kesim: Hüküm, karar, yargı (KS, s.270) // **kesim:** Son söz: Bunun kesimi neyse onu söyle. –Denizli, Artvin (DS, c. 4 s. 2765).

kiyiz: Keçe (KS, s. 277) // **kiyiz:** Keçe. Bursa (DS, c. 4 s. 2889).

kiyik,-ği: Geyik (KS, s. 278) // **kiyik:** Geyik. Konya (DS, c. 4 s. 2889).

kömek: Yardım (KS, s. 289) // **kömek:** Yardım: Ben sana kömeğe geldim. Amasya, Tunceli, Azerbaycan (DS, c. 4 s. 2957).

kör-: Görmek (KS, s. 292) // **kör-:** Görmek. Konya (DS, c. 4 s. 2968).

körpe: Yorgan, battaniye (KS, s. 294) // **körpe:** Yorgan. Türkistan göçmenleri – İstanbul (DS, c. 4 s. 2968).

künde: Her gün, günde (KS, s. 304) // **künde:** Sürekli, günde, her zaman: Künde oduna giderim. Denizli, Erzincan, Antalya (DS, c. 4 s. 3038).

qaban: Yaban domuzu, erkek domuz. (KS, s. 315) // **kaban:** Azılı erkek domuz. İstanbul, Amasya, Tokat (DS, c. 4 s. 2582).

qabıq,-ğı: Kabuk, zar. (KS, s.315) // **kabık:** Kabuk. Hatay (DS, c. 4 s. 2584).

qaydan: 1. Nereden. 2. Nasıl (KS, s. 324) // **kaydan:** Nereden. Kaydan gelip kaya gidersin? Adana (DS, c. 4 s. 2699).

qayraq,-ğı: Bileği, eğe, kayrak. (KS, s. 325) // **kayrak:** Biley taşı. Denizli, Kütahya, Bilecik, Tokat Eskişehir, Sivas, Ankara, Konya, Adana, Antalya, Muğla (DS, c. 4 s. 2707).

qaytar-: İade etmek, geri göndermek, geri vermek (KS, s. 326) // **kaytar-:** Geri çevirmek, döndürmek. İzmir, Bursa, Amasya, Tokat, Trabzon, Kars, Van, Maraş, Adana, Azerbaycan (DS, c. 4 s. 2709).

qaq,-ğı: Kurutulmuş meyve, kak.(KS, s. 328) // **kak:** Meyve kurusu. Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Kütahya, Bilecik, Eskişehir, Kocaeli, Sakarya, Bolu, Yalova, Tokat, Eskişehir, Çankırı, Çorum, Samsun, Amasya, Bitlis, Maraş, Sivas, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya, Muğla, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ (DS, c. 4 s. 2599).

qaq,-ğı: Su birikintisi, kak. (KS, s. 328) // **kak:** Dağ ve kayalardaki oyuklarda bulunan su birikintisi. Çanakkale Malatya Gaziantep Maraş Kırşehir Konya Adana (DS, c. 4 s. 2600).

qala: Şehir, kent. (KS, s. 330) // **kala:** Kent, şehir. Trabzon (DS, c. 4 s. 2607).

qalaq,-ğı: 1. Faraş. 2. Mala. (KS, s. 331) // **kalak:** Ağaçtan yapılmış sapı küçük kürek. Kadırga. İstanbul (DS, c. 4 s. 2609).

qanday: Beğenme, övme manasında; ne kadar (KS, s.339) // **kanday:** Ne kadar. Denizli (DS, c. 4 s. 2621).

qap,-bı: 1. Çuval. 2. Zar, kabuk. (KS, s. 342) // **kap:** Ekmek kabuğu. Bursa [DS, c. 4 s. 2630).

qara-: Bakmak, göz atmak (KS.s.344) // **kara-:** İyi görmek için dikkatle bakmak. Konya (DS, c. 4 s. 2651).

qarala-: 1.(ağız). Lekelemek, karalamak. 2. (ağız) Suçlamak, itham etmek, ayıplamak. (KS, s. 347) // **karala-:** Kötülemek, kara sürmek. Isparta, Denizli, Aydın,

Manisa, Balıkesir, Tokat, Eskişehir, Sakarya, Tokat, Ordu, Artvin, Elâzığ, Maraş, Gaziantep, Sivas, Nevşehir, Niğde, Konya, İçel, Muğla (DS, c. 4 s. 2650).

qarasu: Yeraltından çıkıp, kendi halinde akan su. (KS, s. 349) // **karasu:** Bitkilere zararlı olan, toprak altından çıkan acı su. Isparta Bursa Samsun Ağrı Niğde (DS, c. 4 s. 2654).

qarğıs: Kargış, beddua, lanet, telin, ilenç. (KS, s. 351) // **kargış:** İlenç, beddua. İzmir, İstanbul, Amasya, Giresun, Erzurum, Erzincan, Bitlis, Sivas, Konya, Adana, Tekirdağ (DS, c. 4 s. 2661).

qarğın: Eriyen karların oluşturduğu akarsu, kargın. (KS, s. 351) // **kargın:** Suların çoğalarak taşmış, kabarmış durumu. Denizli, Balıkesir, Çanakkale, Bilecik, Eskişehir, Kocaeli, Amasya, Maraş, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Osmaniye, İçel, Muğla, Edirne (DS, c. 4 s. 2660).

qarmaq,-ğı: Olta. (KS, s. 352) // **karmak:** Olta. -Sinop, Ağrı (DS, c. 4 s. 2666).

qarıq,-ğı: Karlı bir alana bakma sonucu kamaşmış göz, karık. (KS, s.354) // **karık:** Bir göz hastalığı. Rize (DS, c.4 s. 2662).

qarıq,-ğı: Ark, karık. (KS, s. 354) // **karık:** Bağ ve bahçeleri sulamak için açılan ince su yolu, ark. Isparta, Denizli, İzmir, Manisa, Balıkesir, Bursa, Tokat, Eskişehir, Bolu, Aksaray, İstanbul, Zonguldak, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Giresun, Artvin, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Konya, Osmaniye, Tekirdağ (DS, c. 4 s. 2662).

qatar: Sıra, dizi, katar (KS, s. 358) // **katar:** Seyrek altın dizisi. Balıkesir, Niğde (DS, c. 4 s. 2683).

qatıq,-ğı: 1. Ayran. 2. Süzme yoğurt. (KS, s. 360) // **katık:** Yağı alınmış yoğurt, ayran Erzincan 8DS, c. 4 s. 2683).

qatın: 1. Zevce, eş. 2. Kadın. (KS, s. 360) // **katın:** Kadın. Konya (DS, c. 4 s. 2684).

qavız: 1. Tahıl kabuğu. 2. Gonca, tomurcuk (KS, s. 362) // **kavız:** Tahıl kabuğu. Çorum (DS, c. 4 s. 2690).

qoy: Koyun (KS, s. 373) // **koy:** Koyun : Koylar kuzulamaya başladı. Tokat, Konya (DS, c. 4 s. 2942).

qon-: 1. Konmak, yere inmek. 2. Bir yere, yaşamak için yerleşmek. 3. Geceyi bir yerde geçirmek, geceleme (KS, s. 379) // **kon-:** Kısa bir süre için bir yere yerleşmek. Trabzon, Elâzığ, Ankara (DS, c. 4 s. 2915).

qonaq,-ğı: Konuk, misafir. (KS, s. 379) // **konak:** Konuk, misafir. Amasya, Tokat, Van, Muş (DS, c. 4 s. 2916).

qoyan: Tavşan. (KS, s. 388) // **koyan:** Tavşan. Tokat, Konya (DS, c. 4 s. 2942).

quvat: 1. Güç, kuvvet, derman. (KS, s. 389) // **guvat:** Kuvvet Denizli, Yozgat (DS c. 3 s. 2203).

quda: Dünür (erkek) (KS, s. 393) // **kuda:** Birbirinden kız alıp veren aileler, dünür. Kırım göçmenleri, İstanbul, Van, Bitlis (DS, c. 4 s. 2991).

qula: Kirli sarı, kula (renk) (KS, s. 396) // **kula:** Kumral. Bulgaristan göçmenleri Kocaeli, İçel (DS, c. 4 s. 2994).

qulaq: Ana arktan küçük arklara su göndermek için açılan küçük kapaklar. (KS, s. 396) // **kulak:** Arkların ya da göl ve dereden tarlaya alınan suyun ağzı. Maraş, Niğde, Antalya (DS, c. 4 s. 2994).

qulan: Yabani at. (KS, s. 396) // **kulan:** İki üç yaşında dişi tay, kısarak. Bursa, Kars (DS, c. 4 s. 2996).

qural: 1. Alet, edevat. 2. Silah, teçhizat. (KS, s. 401) // **kural:** Silah. Tunceli (DS, c:4 s. 3005).

qıdıq,-ğı: Gıdık. (KS, s. 407) // **kıdık:** Gerdan, çene altı. Çanakkale, Kocaeli, Çankırı, Çorum, Amasya, Tokat, Erzincan, Bitlis, Maraş, Sivas, Ankara, Kayseri, Niğde, Adana (DS, c. 4 s. 2787).

qılqurt: Solucan. (KS, s. 411) // **kılqurt:** kılkurdu Soğuktan, nemden davarların ciğerlerinde, nefes borularında olan ince uzun bir kurt. Afyon, Burdur, Denizli, Balıkesir, Çanakkale, Tokat, Eskişehir, Çankırı, Ankara, Konya, İçel, Antalya, Muğla, Tekirdağ (DS, c. 4 s. 2801).

legen: Leğen (KS, s. 423) // **legen:** Yemek konulan çinko kap: Çorbayı leğene koy çabuk soğusun. Erzincan (DS, c. 4 s. 3071).

may (I): Yağ. (KS, s. 427) // **may:** Yağ, tereyağ. İzmir, Bolu (DS, c. 4 s. 3139).

may (II): Tereyağ. (KS, s. 427) // **may:** Yağ, tereyağ. İzmir, Bolu (DS, c. 4 s. 3139).

maymaq: Paytak, çarpık bacaklı. (KS, s. 428) // **maymak:** Eli ayağı çarpık, ağız eğri kimse. Çorum, Elâzığ (DS, c. 4 s. 3143).

mala: Tırmık. (KS, s. 431) // **mala:** Kazılan toprağın tohum ekilmeden önce üstünden geçirilen tırmık. Türkistan göçmenleri İstanbul (DS, c. 4 s. 3108).

manat: Akçe, altın para. (KS, s. 433) // **manat:** 1. Kalp para. Kastamonu (DS, c. 4 s. 3118).

maral: Maral, geyik (KS, s. 435) **maral:** Ceylan. Azeri köyleri –Amasya, Gümüşhane, Van (DS, c. 4 s. 3128).

mola: Mezar. (KS, s. 452) // **mola:** Mezar. Bolu (DS, c. 4 s. 3209).

oymaq,-ğı: Yüksük. (KS, s. 482) // **oymak:** Yüksük. Denizli, Yalova, Eskişehir Tokat (DS, c. 5 s. 3304).

oq,-ğı: 1. Ok. 2. Kurşun, mermi. (KS, s. 485) // **ok:** Cirit, değnek. Kırşehir (DS, c. 5 s. 3275).

oñ: Sağ, sol karşıtı. (KS, s. 489) // **oñ:** Sağ. İstanbul, Konya (DS, c. 5 s. 3282).

ot: Ateş, od. (KS, s. 496) // **ot:** Ateş. Bursa, Trabzon, Muğla (DS, c. 5 s. 3294).

or: Derin çukur, hendek. (KS, s. 491) // **or:** Hendek, düşman saldırısına karşı koymak için düzenlenmiş yer. –Kütahya (DS, c. 5 s. 3287).

oraq,-ğı: 1. Orak. 2. Ekin biçme zamanı. (KS, s. 492) // **orak:** Ekin biçme zamanı. Samsun, Tokat (DS, c. 5 s. 3287).

oyan-: Uyanmak. (KS, s. 499) // **oyan-:** Uyanmak. Ankara, Niğde (DS, c. 5 s. 3302).

oyandır-: Uyandırmak, aklını başına getirmek. (KS, s. 499) // **oyandır-:** Uyandırmak. Niğde (DS, c. 5 s. 3302).

özek,-gi: Yemek borusu. (KS, s. 501) // **özek:** Yemek borusu. Konya (DS, c. 5 s. 3371).

özek,-gi: Bitkilerin kök, gövde ve dallarının ortasında boydan boya bulunan hafif, gevrek ve çoğu yumuşak bölüm, öz. (KS, s. 501) // **özek:** Ağacın, bitkinin içi, özü. Tokat, Artvin (DS, c. 5 s. 3371).

örle-: Yukarı doğru çıkmak. (KS, s. 510) // **örle-:** Yokuşu koşarak çıkmak. Adana (DS, c. 5 s. 3350).

pa: İnsan sevinç veya şaşkınlığını belirten ifade. (KS, s. 515) // **pa:** Şaşma ünlemi: Pa ele dönüştüler. Bayburt, Kars, Yozgat (DS, c. 5 s. 3377).

put: 16 kilograma eşit ağırlık ölçüsü. (KS, s. 527) // **put:** 16 Kg'lık ağırlık ölçüsü. Artvin, Kars (DS, c. 5 s. 3494).

pıs-: Ödül kopmak, çok korkmak (KS, s. 528) // **pıs-:** Korkup büzülme, sinmek. Kars, Kayseri (DS, c. 5 s. 3449).

sabaq,-ğı: Ders. (KS, s. 539) // **sabak:** Ders. Konya (DS, c. 5 s. 3509).

sabın: Sabun (KS, s. 539) // **sabın:** Sabun. Gaziantep (DS, c. 5 s. 3509).

sağız: Sakız (KS, s. 540) // **sağız:** Sakız. Sivas (DS, c. 5 s. 3516).

saz: 1. Sazlık, bataklık. 2. Çayır. (KS, s. 540) // **saz:** Çayır. Erzincan (DS, c. 5 s. 3563).

sayla-: Seçmek, oy vermek (KS, s. 541) // **sayla-:** Seçmek, ayırmak. Bulgaristan göçmenleri –İzmir, Konya, Edirne (DS, c. 5 s. 3562).

saylav: Seçim, oy verme. (KS, s. 541) // **saylav:** Seçim, seçme. Konya (DS, c. 5 s. 3562).

saq: İhtiyatlı, tedbirli, dikkatli. (KS, s. 542) // **sak:** Uyanık, tetikte. Isparta, Burdur, Manisa, Kocaeli, Tokat, Eskişehir, Trabzon, Hatay, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Nevşehir, Konya, Adana, İçel, Antalya (DS, c. 5 s. 3518).

saqa: Aşık kemiklerinin en büyüğü. (KS, s. 542) // **saka:** Aşık oyununda elde kullanılan büyük aşık. Eskişehir Erzincan Ankara Kırşehir Niğde (DS, c. 5 s. 3519).

saray: Saray (KS, s. 549) // **saray:** Hükümet konağı. Niğde (DS, c. 5 s. 3544).

sasıq: Kokmuş, kokuşmuş. (KS, s. 552) // **sasık:** Kokmuş, bayatlamış. Bolu, Bursa, Kayseri (DS, c. 5 s. 3551).

sebet: Sebet (KS, s. 558) // **sebet:** Küfe. Konya (DS, c. 5 s. 3565).

siy-: İşemek. (KS, s. 564) // **siy-:** Hayvan işemek, sidiklemek. Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Bursa, Bilecik, Eskişehir, Bolu, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Tokat, Ordu, Erzincan, Gaziantep, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, İçel, Muğla (DS, c. 5 s. 3654).

suv: Su (KS, s. 574) // **suv:** Su. Tokat (DS, c. 5 s. 3704).

suvar-: 1. (hayvana) Su vermek, suvarmak. 2. toprak, bitki vb. Su vermek, sulamak. (KS, s. 574) // **suvar-:** Sulamak, su içirmek. Isparta, Denizli, İzmir, Balıkesir, Düzce, Kastamonu, Gümüşhane, Artvin, Kastamonu, Erzurum, Erzincan, Van, Elâzığ, Malatya, Urfa, Kilis, Ankara, Nevşehir, Niğde, Konya (DS, c. 5 s. 3704).

suvat: Hayvan suvaracak yer, suvat, yalak. (KS, s. 574) // **suvat:** Çay, dere kıyılarında hayvanların su içmesine elverişli yer. Tokat, Eskişehir, Kars, Kayseri, Konya, Kırıkkale (DS, c. 5 s. 3704).

sur : Çehre, yüz, sima. (KS, s. 578) // **sur :** Yüz, çehre (çoğunlukla sıfat sözcüğüyle birlikte kullanılır): Başım öyle ağrıyor ki surum sıfatım dağılıyor (II) Bayburt, Kars, Bitlis (DS c. 5 s. 3700).

süy-: 1. Öpmek. 2. Aşık olmak, sevmek. (KS, s. 579) // **süy-:** Sevmek. Tokat 8DS, c. 5 s. 3731).

süyek,-gi: Kemik (KS, s. 579) // **süyek:** Kemik. Yalova, Tokat, Konya, Adana, Kerkük, Kırım Türkleri (DS, c.5 s. 3731).

süyem: Karış (KS, s. 580) // **süyem:** Başparmakla işaret parmağı arasındaki uzunluk. Çanakkale, Samsun, Çorum, Amasya, Giresun, Sivas, Yozgat, Kayseri, Nevşehir (DS, c. 5 s. 3730).

sümelek: Sevimsiz, cesaretsiz, tembel, sümsük (KS, s. 581) // **sümelek:** Ahmak. Giresun (DS, c. 5 s. 3713).

Sıylı: 1. Sayın, muhterem. 2. Değerli, kıymetli, önemli (KS, s. 585) // **Sıylı:** Saygıdeğer: Merhum Hasan ağa çok sıylı adamdı. Tokat (DS, c. 5 s. 3628).

sınaq,-ğı: 1. Deney, kontrol. 2. Sınav, imtihan. (KS, s. 589) // **sınak:** Denenmiş. Bolu, Giresun, Kars, Adana (DS, c. 5 s. 3610).

sınıq,-ğı: Kırık, sınıf. (KS, s. 589) // **sınık:** Kırık, çıkık. Bursa, Amasya, Giresun, Iğdır, Erzincan, Van, Diyarbakır, Urfa, Gaziantep, Maraş, Kırşehir, Niğde, Konya, Antalya (DS, c. 5 s. 3613).

sırğa: Küpe. (KS, s. 591) // **sırğa:** Küpe. İstanbul, Tokat, Artvin, Bitlis, Kayseri, (DS, c. 5 s. 3617).

sırlı: Gizemli, esrarengiz. (KS, s. 592) // **sırlı:** Sırlanmış, sır sürülmüş (küp ve çanak). Niğde (DS, c. 5 s. 3619).

silkin-: Sarsılmak, silkinmek. (KS, s. 593) // **silkin-:** Silkelenmek, üstündekileri dökmek. Manisa (DS, c. 5 s. 3637).

sinir-: Sindirmek, hazmetmek. (KS, s.594) // **sinir-:** Sindirmek, hazmetmek. İzmir, Gaziantep, Kırşehir, Konya, Adana, İçel, Kıbrıs (DS, c. 5 s. 3643).

taqır: 1. Çorak, verimsiz yer. 2. Bitki örtüsü kurumuş, çorak yer. (KS, s. 601) // **takır:** Toprakların yer yer çatlaması, kuruması durumu. Çanakkale (DS, c. 5 s. 3811).

tala-: (köpek, kurt vb.) Dişlemek, ısırarak, dalamak. (KS, s. 601) // **tala-:** Köpek ısırarak. Sivas (DS, c. 5 s. 3815).

tamaq,-ğı: Boğaz, imik. (KS, s. 605) // **tamak:** Boğaz. Konya (DS, c. 5 s. 3818).

tana: İki yaşını doldurmamış olan inek yavrusu, dana. (KS, s. 606) // **tana:** Dana. Niğde (DS, c. 5 s. 3820).

tanav: Burun, geniz. (KS, s. 607) // **tanav:** Burun deliği. Kırım göçmenleri İstanbul (DS, c. 5 s. 3821).

tap-: Bulmak. (KS, s. 608) // **tap-:** Bulmak. Amasya, Trabzon, Ardahan, Iğdır, Ağrı, Niğde, Konya, Kerkük (DS, c. 5 s. 3830).

tavıq,-ğı: Tavuk (KS, s. 616) // **tavık:** Tavuk. Düzce, Bolu, Gaziantep, Yozgat (DS, c.5 s. 3848).

tereze: Pencere (KS, s. 627) // **tereze:** Pencere. Yalova, Konya (DS, c. 5 s. 3892).

terek,-gi: Kavak, kavak ağacı (KS, s. 627) // **terek:** Ağaç. Yalova, Ankara, Tokat (DS, c. 5 s. 3891).

tomat: Salça, domates ezmesi (KS, s. 636) // **tomat:** Domates. Düzce (DS, c. 5 s. 3956).

tona-: Yağmalamak, soymak, talan etmek, gasp etmek. (KS.s.637) // **tona-:** Yağma etmek, çığnemek, ezmek. Eskişehir (DS, c. 5 s. 3960).

tor: Ağ. (KS, s.639) // **tor:** İnce örgülü balık ağı. Afyon, İstanbul, Amasya, Rize, Artvin, Erzurum, Kars, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Malatya, Gaziantep, Sivas, Adana, Kerkük (DS, c. 5 s. 3969).

torta: Tereyağı eritildiğinde kabın dibinde kalan çökelti, tortu. (KS, s. 640) // **torta:** Eritilen yağın dibe çöken beyaz tortusu. Artvin, Bayburt, Kars (DS, c. 5 s. 3971).

tök-: Dökmek, boşaltmak (KS, s. 643) // **tök-:** Dökmek. Ahıska, Kars, Konya (DS, c. 5 s. 3981).

töle-: Tölemek, ödeme yapmak. (KS, s.643) // **töle-:** Ödemek: Halil bankaya olan borcunu tölemedi. Romanya göçmenleri, Eskişehir (DS, c. 5 s. 3981).

tuman: Sis (KS, s. 651) // **tuman:** Duman. İçel (DS, c. 5 s. 3992).

tur-: Durmak, dikilmek. (KS, s.652) // **tur-:** Ayağa kalkmak, ayakta durmak. Konya (DS, c. 5 s. 3997).

tut: Dut. (KS, s. 655) // **tut:** Samsun, Malatya, Gaziantep, Maraş, Sivas, Konya, İçel

(DS, c. 5 s. 3999).

tümen: Tümen. (KS, s. 661) // **tümen:** Yığın, küme, sürü. Manisa, Samsun (DS, c. 5 s. 4012).

türen: Pulluk, saban demiri. (KS, s.663) // **türen:** Saban demiri. Bulgaristan (DS, c. 5 s. 4015).

tik (I): Dik, dümdüz (KS, s. 673) // **tik (II):** Dik. Rize (DS, c. 5 s. 3931).

tik-(II): Dikiş yapmak, dikmek. (KS, s. 673) // **tik- (I):** İğneyle dikmek. Kars, İçel (DS, c. 5 s. 3932).

tiken: Diken. (KS, s. 674) // **tiken:** Diken. Samsun, Yozgat, İçel (DS, c. 5 s. 3932).

tilek,-gi: Dilek, arzu. (KS, s. 675) // **tilek:** Arzu, dilek. Konya (DS, c. 5 s. 3933).

tilik,-gi: Dilinmiş, kesilmiş. (KS, s. 675) // **tilik:** Enine ya da boyuna kopmadan dilinmiş, parçalanmış. Çorum (DS, c. 5 s. 3933).

tirek: Direk. (KS, s. 676) // **tirek:** Direk. Kastamonu (DS, c. 5 s. 3939).

tirke-: Koşmak, eklemek. (KS, s. 676) // **tirke-:** Arka arkaya sıralamak (vagon, deve vb. şeyler için). Maraş, Niğde, İçel (DS, c. 5 s. 3940).

va : Birilerine seslenmek ilgi ve dikkat çekmek için kullanılan ünlem, hey. (KS, s. 678) // **va, vâ:** Şaşma bildiren ünlem. Afyon (DS, c. 6 s. 4091).

ur-(I): Vurmak, çarpmak. (KS, s. 689) // **ur- (II):** Üfürerek şişirmek. Uşak, Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Kütahya (DS c. 6 s. 4072).

ur- (II): Ürümek, havlamak. (KS, s. 703) // **ur- (I):** Havlamak. Isparta, Burdur, Denizli, Manisa, Bilecik, Tokat, Eskişehir, Çankırı, Amasya, Ordu, Gümüşhane, Trabzon, Ağrı, Erzurum, Erzincan, Bitlis, Muş, Elâzığ, Malatya, Maraş, Ankara, Hatay, Sivas, Kırşehir, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya, Muğla, Kıbrıs (DS, c. 6 s. 4042).

funduk,-gı: Fındık. (KS, s. 711) // **funduk:** Fındık. Denizli, Trabzon (DS, c. 3 s. 1879).

habar: Haber, bilgi, salık. (KS, s. 712) // **habar:** Haber. Düzce, Hakkâri, Niğde (DS, c. 3 s. 2245).

halva: Helva. (KS, s. 713) // **halva:** Helva. Bilecik, Tokat, Bayburt, Iğdır, Kars, Kayseri, İçel (DS, c. 3 s. 2262).

şahar: Şehir, kent. (KS, s. 735) // **şahar:** Kent. Konya (DS, c. 5 s. 3736).

il-: Asmak, takmak. (KS, s. 775) // **il-:** Çiviye bir şey asmak. Konya (DS, c. 4 s. 2533).

irilik: İrilik, büyüklük. (KS, s. 777) // **irilik:** Kalbur, elek üzerinde kalan iri şeyler. Malatya (DS, c. 4 s. 2551).

İş-: içmek, yudumlamak. (KS, s. 778) // **İş-:** İçmek. İçel (DS, c. 4 s. 2566).

Sonuç

Ağız Biliminin ehemmiyeti ve Türk Dünyası ağızları üzerine Prof. Dr. Ali Akar şunları söylemektedir.

Türk Dünyası ağızları, Türk nüfusunun ana dil olarak Türk lehçelerinden herhangi birinin konuşulduğu bölgedeki ağızlardır. Bu yönüyle Türk nüfusunun yoğunlukla yaşadığı Türkistan, Azerbaycan, İran, Anadolu ilk akla gelen ağız bölgeleri olarak kabul edilebilir. Türkistan ağızları, Türkçenin bütün eski ve genel formlarını korumaktadır. Diyalektoloji araştırmaları bakımından bu son derece önemlidir. Zira bu radikal dil yapıları, diğer bölgelerdeki Türk dilleriyle ilişkilerin boyutunu da belirlemektedir (Akar, 2018, ss. 610-614).

Yapmış olduğumuz çalışmada, Kazak Türkçesi yazı dilinde tespit edilmiş

olan 164 adet hem ses hem de anlam bakımından aynı söz varlığı unsurunun Türkiye Türkçesi ağızlarında da kullanıldığı tespit edilmiştir. (Ünlücan, 2019, ss. 20-263) Tespit edilen Kazak Türkçesi yazı diliyle Türkiye Türkçesi ağızlarındaki benzer sözcüklerin kullanım dağılımı şu şekildedir: Konya 50, Tokat 46, Niğde 36, Kars 32, Adana 31, Sivas 31, Denizli 31, İçel 30, Amasya 29, Ankara 28, Zonguldak 27, Isparta 26, İzmir 26, Gaziantep 26, Tekirdağ 26, Kahramanmaraş 25, Bolu 24, Eskişehir 23, Bitlis 24, Kayseri 23, Afyon 22, Sinop 22, Bilecik 22, Muş 22, Artvin 21, Erzincan 21, Samsun 21, Edirne 20, Kırklareli 20, Antalya 19, Bursa 19, Çorum 19, Manisa 19, Kırşehir 18, Yozgat 18, Gümüşhane 17, Muğla 17, İstanbul 17, Trabzon 17, Kastamonu 16, Balıkesir 15, Giresun 15, Van 15, Burdur 14, Hatay 14, Elazığ 14, Erzurum 14, Ordu 14, Aydın 13, Çanakkale 13, Nevşehir 12, Malatya 12, Rize 12, Iğdır 11, Ardahan 9, Kütahya 9, Bayburt 9, Çankırı 9, Kocaeli 9, Şanlıurfa 9, Kilis 9, Yalova 8, Ağrı 7, Kerkük 7, Düzce 6, Uşak 6, Sakarya 6, Diyarbakır 6, Tunceli 6, Karaman 5, Kıbrıs 4, Osmaniye 4, Bulgaristan 2, Bartın 2, Azerbaycan 2, Ahıska 2, Siirt 1, Karadeniz kıyıları 1. Kırıkkale 1. Mardin 1.

Leylâ Karahan Tasnifi

1. DOĞU GRUBU AĞIZLARI: Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Van ağızları)

Alt Gruplar I.Grup: Ağrı, Van, Muş, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Hakkâri, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Palu, Karakoçan(Elazığ) ağızları II. Grup: Kars (Ardahan, Posof hariç), Erzurum merkez, Aşkale, Ovacık, Narman, Pasinler, Horasan, Hınıs, Tekman, Karayazı, Erzincan merkez, Tercan, Çayırılı, Kemah, Refahiye, Gümüşhane ağızları

III. Grup: Ardahan, Posof (Kars), Artvin merkez, Şavşat, Yusufeli, Ardanuç (Artvin), Oltu, Tortum, Olur, Şenkaya, İspir (Erzurum) ağızları IV. Grup: Kemaliye, İliç (Erzincan), Elazığ merkez, Keban, Baskil, Ağın, Harput (Elazığ) Tunceli ağızları

2. KUZEYDOĞU GRUBU AĞIZLARI: Hopa, Borçka, Arhavi (Artvin), Rize ve Trabzon ağızları)

Alt gruplar I. Grup: Trabzon, Rize merkez, Kalkandere, İkizdere, Gündoğdu, Büyükköy ağızları

II. Grup: Çayeli, Çamlıhemşin, Pazar, Ardeşen, Fındıklı (Rize) ağızları III. Grup: Arhavi, Hopa, Borçka, Kemalpaşa, Muratlı, Ortacalar, Göktaş, Camili, Meydancık, Ortaköy (Artvin) ağızları

3. BATI GRUBU AĞIZLARI: Adana, Adıyaman, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Niğde, ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat, Zonguldak ağızları.

Alt Gruplar I. Grup: Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Burdur, Bursa, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, Isparta, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak ve Nallıhan (Ankara) ağızları

II. Grup: İzmit ve Sakarya ağızları

III. Grup: Bolu (Göynük, Mudurnu, Seben, Kıbrısçık hariç), Zonguldak, Bartın, Kastamonu, (Tosya hariç), Ovacık, Eskipazar (Çankırı) ağızları

IV. Grup: Beypazarı, Çamlıdere, Kızılcahamam, Gütül, Ayaş (Ankara), Göynük, Mudurnu, Seben, Kıbrısçık (Bolu), Çankırı (Ovacık, Eskipazar ve Kızılırmak hariç)

V. Grup: Sinop (Boyabat hariç), Samsun (Havza, Ladik hariç), Ordu (Mesudiye hariç), Giresun (Alucra ve Şebinkarahisar hariç), Şalpazarı (Trabzon) ağızları

VI. Grup: Havza, Ladik (Samsun), Amasya, Tokat, Sivas (Şarkışla ve Gemerek hariç), Mesudiye (Ordu), Şebinkarahisar, Alucra (Giresun), Malatya merkez, Hekimhan, Arapkir ağızları

VII. Grup: Tarsus (İçel), Ereğli, Konya merkez ilçesinin bazı yöreleri, Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep, Adıyaman, Darende, Akçadağ, Doğanşehir (Malatya), Birecik, Halfeti (Urfa) ağızları

VIII. Grup: Ankara merkez, Haymana, Bâlâ, Şereflikoçhisar, Çubuk, Kırıkkale, Keskin, Kalecik, Kızılırmak, (Çankırı), Çorum merkez ilçesi ile güneyindeki ilçeler, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Kayseri, Şarkışla, Gemerek (Sivas), Yozgat ağızları

IX. Grup: Konya (merkez ilçenin bazı yöreleri ve Ereğli hariç), İçel (Tarsus hariç) ağızları (Buran, 2011, ss. 46-46).

Anadolu Ağızlarının Gruplandırılması (Karahan, 1996).

I. Doğu Grubu Ağızları: Kars 32, Bitlis 24, Muş 22, Erzincan 21, Artvin 21, Gümüşhane 17, Van 15, Erzurum 14, Elazığ 14, Diyarbakır 14, Ardahan 12, Iğdır 11, Bayburt 9, Şanlıurfa 9, Ağrı 7, Kerkük 7, Tunceli 6, Ahıska 2, Azerbaycan 2. Mardin 1, Siirt 1, Doğu grubu ağızlarında Kazak Türkçesi yazı diliyle aynı olan sözcük sayısı tekrarlar ile birlikte 221'dir.

II. Kuzeydoğu Grubu Ağızları: Trabzon 17, Rize 12. Kuzeydoğu grubu ağızlarında Kazak Türkçesi yazı diliyle aynı olan sözcük sayısı tekrarlar ile birlikte 29'dur.

III. Batı Grubu Ağızları: Konya 50, Tokat 46, Ankara 28, Sivas 31, Niğde 36, Denizli 30, Samsun 21, İçel 30, Isparta 26, Amasya 29, Eskişehir 22, İzmir 26, Muğla 17, Gaziantep 26, Kayseri 23, Bolu 24, Burdur 14, Kastamonu 16, Kahramanmaraş 25, Adana 31, Çorum 19, Hatay 14, Afyon 22, Manisa 19, Ordu 14, Aydın 13, Yozgat 17, Balıkesir 15, Malatya 12, Antalya 19, Kırşehir 5, Kütahya 9, Çanakkale 13, İstanbul 17, Bursa 19, Giresun 15, Çankırı 9, Nevşehir 12, Kocaeli 9, Zonguldak 7, Tekirdağ 10, Sinop 7, Bilecik 6, Edirne 7, Kırklareli 5, Düzce 6, Kilis 9, Uşak 6, Sakarya 6, Karaman 5, Osmaniye 4, Yalova 8, Kıbrıs 4, Kırıkkale 5, Bulgaristan 2, Bartın 2, Karadeniz kıyıları 1.

Batı grubu ağızlarında Kazak Türkçesi yazı diliyle aynı olan sözcük sayısı tekrarlar ile 923'tür.

KISALTMALAR

c. Cilt

s. Sayfa

DS. Derleme Sözlüğü¹

Kzt. Kazak Türkçesi

KS. Kazak Türkçesi Sözlüğü²

TDK. Türk Dil Kurumu

Tta. Türkiye Türkçesi Ağızları

¹ DS: "Derleme Sözlüğü" (Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1993)

² KS: "Kazak Türkçesi Sözlüğü" (Koç, Bayniyazov, & Vehbi, 2012).

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2018, Ocak-Şubat). Diyalektoloji Çalışmaların Türk Dil Birliğine Katkıları Üzerine. *Yeni Türkiye*, (99), 610-614.
- Buran, A. (2011). Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*, 41-54.
- Demir, N., & Yılmaz, E. (2010). *Türk Dili El Kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1999). Ağız bilim Araştırmalarının Gerekliliği. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni* (s. 4-13). TDK Yayınları.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. TDK Yayınları.
- Kayra, E. (1991). Lehçe Bilimi ve Dil Haritaları. *Türk Dili*,, 299-306.
- Koç, K., Bayniyazov, A., & Vehbi, B. (2012). *Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. UDK.
- Kulamshava, B. (2016). İki Diili Sözlüklerde Kültürel Öğeler Sorunu-Kültürel Öğeler ve Terimleştirme Üzerine. E. Boz, F. Bozkurt, F. Doğru, D. Kamacı, E. Aslan, & N. Girişen (Dü.), *Üçüncü Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss. 79-92). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Naqısbekov, O. (1972). *Qazaq Tilinin Avoşpalı Govori*. Çılım Yayınları.
- Sarıbayev, Ş. (1976). *Kazahskaya Regyonal'naya Lek*. Nauka.
- Sızdıkova, R. (1993). *Kazak Edebi Dilinin Tarihi*. Almatı.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (Cilt I-VI). (1993). TDK Yayınları.
- Ünlücan, N. (2019). *Söz Varlığı Açısından Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Ağızlarının Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Ardahan Üniversitesi.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

ULUSLARARASI GÖÇ VE AFGAN GÖÇMENLER ÖRNEĞİ The Example of International Migration and Afghan Immigrants

Kutay ÜSTÜN*
Berivan VARGÜN**

ÖZET

Tüm dünyayı ilgilendiren ve önemli bir sosyal hareketlilik ve değişim sürecini de beraberinde getiren göç olgusu, tarih boyunca ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel nedenlerle gerçekleşmiştir. Göç nedenleri kadar sonuçları açısından da önemli bir konudur. İçinde yaşanan toplumsal süreçlere göre değişen boyutlarıyla göç, tarihin her döneminde çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Özellikle, savaşlar, çatışmalar, siyasal baskılar gibi nedenlerle insanlar göç etmektedirler. Türkiye göç dalgalarından yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Afganistan coğrafyasında yaşanan çatışmalar, iç karışıklıklar, politik ve ekonomik nedenlerle Afganistan'dan yoğun bir göç dalgası Türkiye'ye gelmektedir. Uluslararası koruma başvurusu yapan göçmenler arasında, Afgan göçmenler ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'nin Afganistan'dan göç ile gelen göçmenler için hem bir hedef ülke hem de transit ülke konumunda olması, uluslararası koruma arayışında olan Afganların Türkiye'ye göçlerinde etkili olmaktadır. Çalışmada Van üzerinden giriş yaparak Ankara'ya gelen ve burada yaşayan 20 Afgan göçmenle derinlemesine görüşmeler yapılmış, göçmenlere Kartopu Örneklem Tekniği ile ulaşılmıştır. Akrabalık, arkadaşlık, aile bağları gibi göçmen ağları, göçün akışını etkilemektedir. Afgan göçmenlerin çoğunlukla belirli mahallelerde yaşamayı tercih etmeleri dikkat çekicidir. Göçmen gittiği yere tüm değerlerini beraberinde götürür. Bu yüzdendir ki göç, kültürel ve toplumsal etkileri olan bir olgudur.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Yerleşim, Network, Kent

ABSTRACT

The phenomenon of migration, which concerns the whole world and brings along an important process of social mobility and change, has occurred throughout history for economic, social, political, and cultural reasons. Migration is an important issue in terms of its consequences as well as its causes. Migration, with its dimensions changing according to the social processes experienced in it, has emerged in various forms in every period of history. In particular, people migrate due to reasons such as wars, conflicts and political pressures. Due to the conflicts, internal turmoil, political and economic reasons in the geography of Afghanistan, an intense wave of migration comes to Turkey from Afghanistan. Afghan immigrants take the first place among the immigrants who apply for international protection. The fact that Turkey is both a destination country and a transit country for immigrants from Afghanistan has been influential in the migration of Afghans seeking international protection to Turkey. In the study, in-depth interviews were conducted with 20 Afghan immigrants who came to Ankara through Van and lived here, and the immigrants were reached by Snowball Sampling Technique. Migrant networks such as kinship, friendship and family ties affect the flow of migration. It is noteworthy that Afghan immigrants mostly prefer to live in certain neighborhoods. The immigrant is the one who takes all his values with him wherever he goes. That is why migration is a phenomenon that has social and cultural effects.

Keywords: Migration, Immigrant, Settlement, Network, City.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, kutayustun@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2572-2264

** Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, berivanvargun@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-8984-3607

Geliş/Received: 15/05/22

Kabul/Accepted: 09/06/22

Üstün, K & Vargün, B. (2022). "Uluslararası Göç ve Afgan Göçmenler Örneği", BELGÜ, Sayı 6, ss. 76-86.

Giriş

Sosyal bir olgu olan ve küreselleşmeyle birlikte boyutları genişleyen göç olgusu, insanlık tarihi kadar eskidir. İçinde yaşanan toplumsal süreçlere göre değişen boyutlarıyla göç, tarihin her döneminde çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Pek çok disiplinin çalışma konusu olan göç olgusu, içeriğinde pek çok tanım, terim ve kuram barındırır. Disiplinler arası bir kavram olan göç, yapısı gereği farklı anlamlar içermektedir. Marshall'a göre göç, "Bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini" içermektedir (1999, s. 685).

Göç, "uluslararası bir sınırı geçmek veya bir devlet içinde yer değiştirmek" olarak tanımlanır. "Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna; mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir" (Perruchoud ve Redpath, 2009, s. 22). Akgür, göçü, "Belli bir yerleşmede yaşayan nüfusun belli bir kesiminin çeşitli nedenlerle, bulunduğu yerden kalkıp başka bir yere yerleşmek üzere ya da nispeten sürekli olarak gitmesi" olarak tanımlar (1997, s. 41). Yalçın'a göre göç "ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli, yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir" (2004, s. 13). Göç olgusu, göç alan ve veren toplumu etkileyen, çok boyutlu bir konudur. Everett S. Lee'ye göre göç; "genel olarak kalıcı veya yarı kalıcı bir ikamet değişikliği"dir. Lee, burada göçlerin; hareketin mesafesi, iç göç, dış göç, gönüllü vs. olmasının bu tanım açısından kısıtlama getirmediğini belirtir (1966, s. 49). Tutar ve Özyakışır'a göre en basit tanımıyla göç, "insanların bir amaca yönelik olarak buldukları mekânı terk etmeleridir. Diğer bir ifadeyle göç, birey veya toplulukların bir yerden, ülkeden veya toplumdan başka bir yere, ülkeye veya topluma gitmeleridir. Buna göre göç, yatay hareketliliğin yoğun şekilde yaşandığı bir hayatı gerektirmektedir" (2013, s. 31).

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu içerisinde göçün tanımı, "Yabancıların, yasal yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını, Türkiye'den çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı" ifade etmektedir (YUKK m.3/1-ı). Kanun içerisinde tanımda geçen "yabancı" kavramı "Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi" olarak ayrıca tanımlanmıştır (YUKK m.3/1-ü). Bu tanımlar 2016 yılında yayımlanan Türkiye Göç Raporu'nda da aynı şekilde yer almıştır (Türkiye Göç Raporu, 2016, s. 21).

Sosyal, kültürel, politik, ekonomik boyutlarıyla çok yönlü bir olgu olan göç, pek çok sebebe dayalı olarak gerçekleşse bile fiziki bir hareketliliğin çok daha ötesindedir. Göçün nedenleri, göç şekli, göçün hareketlilik boyutu, göçle ilgili teorilerin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Küresel ölçekte çeşitli nedenlerle yaşanan göç olgusu ve çevresinde gerçekleşen değişim, dönüşüm süreçleri, göç alanında disiplinler arası çalışmaların yapılmasına ve kuramlar geliştirilmesine de sebep olmuştur.

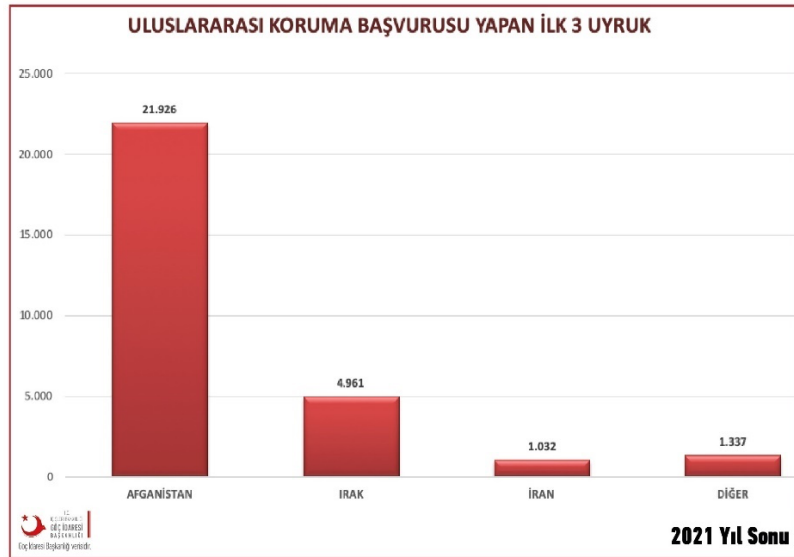
Göç türlerinin tanımlanması ve kategorize edilmesi oldukça karmaşıktır. Çeşitlenen göç sebep ve süreçlerinin değişik sonuçlara yol açması, göçü bir nüfus hareketinden öte bir sosyo-kültürel değişim olgusu, ekonomik bir dönüştürücü haline getirmiştir. Farklı göç tiplerini ortaya çıkaran etkenler temel olarak göçün nedenleri, aktörleri ve mekanizmaları tarafından belirlenir. Uzaklık faktörüne göre göçler, iç göç ve dış göç olmak üzere ikiye ayrılırken, göç etme biçimlerine göre ise göçler, bireysel, kitlesel ve zincirleme olmak üzere üçe ayrılabilir. Akım yönüne bağlı olarak göç olgusu kırdan-kente, kentten-kente, kırdan-kıra ve kentten-kıra olarak sınıflandırılabilir (Kaygalak, 2009, ss. 10-13). Göçler; iç göç, dış göç-uluslararası göç, zorunlu göç ve gönüllü göç olmak üzere genel hatlarıyla da

sınıflanabilir. Giddens, bir ülke sınırları içerisinde yerleşmek üzere bir yerden başka bir yere yer değiştirme hareketini iç göç; bir ülke sınırlarını terk ederek bir başka ülkeye yerleşme sürecini dış göç olarak tanımlar. Bunun yanında dış göçün, kaynak ülke ile hedef ülkeyi birbirine bağlayarak küresel göç örüntülerini meydana getirdiğine dikkat çeker. Göç hareketleri, toplumun etnik ve kültürel farklılığına eklenmekte ve demografik, ekonomik ve toplumsal yapıdaki dinamiklerin biçimlenmesine yardımcı olmaktadır. *The Age of Migration* (Göç Çağı) adlı eserlerinde, göçü farklı bir perspektiften açıklayan Castles ve Miller, göç olgusunun, çok boyutlu, göç alan ve göç veren ülkedeki herkesi etkileyen bir eylem olarak tanımını yaparken göçün, ekonomik, politik ve şiddet gibi pek çok faktörden kaynaklandığını belirtmektedirler. Castles ve Miller'e göre, çağımızda yaşanan göç olayları beş temel eğilim göstermektedir. Bunlar; Göçün Küreselleşmesi, Göçün Hızlanması, Göçün Farklılaşması, Göçün Kadınlaşması ve Göçün Siyasallaşmasıdır (1998, ss. 8-9).

Göçün nedenlerini açıklamaya çalışan teorilerin en çok bilinenlerden biri itme çekme teorisidir. Everett S. Lee, bu kuramında göç sürecinde yaşanan mekândaki itici ve çekici faktörlere odaklanırken gidilmesi hedeflenen mekândaki itici ve çekici faktörlere de odaklanarak göçün nedenlerini açıklamaya çalışır. "A Theory of Migration" adlı çalışmasında Lee, göçe yol açan faktörleri; yaşanan yerle ilgili faktörler, gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler, işe karışan engeller ve bireysel faktörler olarak sıralar (1966, s. 50). Lee'ye göre insanlar göç kararı verirken bu faktörleri dikkate alırlar. Castles ve Miller, göçün sebepleri arasında, düşük gelir ve düşük yaşam standardı, ekonomik fırsatların yokluğu ve politik baskıları itme faktörleri olarak yorumlarken, yüksek kazanç, iş gücü talebi, ekonomik fırsatlar ve politik özgürlükleri ise çekme faktörleri olarak yorumlar (Castles & Miller, 1998, s. 20-21). Zolberg, geçmişteki ve günümüzdeki göçlerin çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru olduğunu belirtmektedir (1983, s. 9). Abadan Unat ise göç akımının çevreden merkeze doğru olduğuna dikkat çekerken, dünya sistemleri kuramına göre uluslararası göçü, kapitalist gelişmenin neden olduğu kopma ve yer değiştirmelerin doğal sonucu olarak görür (2002, s. 15). Göç Sistemleri kuramı ise göç akışının amaçlarının sorgulanması ile bütün ilişkiler ağını ele alan çok boyutlu bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, göç alan ve veren ülkeler arasındaki ilişkiler, kültürel bağlantılar, aile ve toplumsal ağlar, devletlerin karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi söz konusudur (Castles & Miller, 2008, s. 36). Massey ve ark., Göç Sistemleri kuramını, yaklaşımlar arasında genelleme yapabilme yeteneğine sahip ve pek çok yönden hipotez ve öngörüler ortaya koyabilen bir teori olarak görmektedir. Bir uluslararası göç sistemi büyük ölçekli göçmen akımının bulunduğu göç veren ülkelerle, bir veya birden fazla göç alan ülkelerden oluşan bölgeyi ifade etmektedir. Göç sistemleri teorisinde göç akımlarının zaman ve mekâna göre tutarlı ve istikrarlı bir yapıya sahip olması beklenmektedir. Göç sistemleri kuramına göre iki ülke arasındaki göç akımı, genel olarak geçmişte var olan ticari, siyasi, kültürel ve sömürgecilik gibi çeşitli bağlantılar ve ilişkilerden kaynaklanır ve bu ilişkilerin bir sonucu olmasından dolayı göç sistemi içerisinde yer alan ülkelerin, coğrafi yakınlığının pozitif etkisi olmakla birlikte bu ülkelerin coğrafi olarak illaki birbirlerine yakın olmaları gerekmez, aralarında ticari, ekonomik ve siyasi ilişkiler kurulu olan ülkeler açısından coğrafi uzaklık göç akımının oluşumu için bir engel değildir (Massey vd., 2014, ss. 33-34). Göç sistemleri kuramı, uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret ve ülkeler arasındaki göç trafiğini düzenleyen veya kontrol eden geniş çaplı kurumsal birtakım faktörleri ifade eden makro yapılar ile mikro yapıların etkileşimlerini içerir. Makro yapılar içerisinde; göç alan ve göç veren ülkelerin göçü kontrol etmek ve düzenlemek amacıyla yaptıkları kanunlar, ülkeler arası siyasi ve ekonomik ilişkiler ve düzenlemeler dahil edilmektedir (Castles & Miller, 2008, s. 37). Massey'e göre "ülkeler politik kargaşaya, ekonomik dalgalanmaya veya sosyal değişime yanıt olarak sisteme dahil olabilirler ya da ayrılabilirler" (Massey vd., 2014,

s. 34). Burada mikro yapılarla kastedilen ise göç süreci ve sonrasında karşılaşılan sorunlarla mücadelede göçmenler tarafından enformel şekilde geliştirilen toplumsal ağlara atıf yapılmaktadır. Akraba, aile, arkadaş, cemaat gibi toplumsal ilişkiler aracılığıyla, ekonomik ve sosyal açıdan yardımlaşma sağlanmakta ve enformel toplumsal ağlar çerçevesinde gidilecek ülke hakkında bilgi, iş bulma, çevreye, topluma ve kültüre uyum sağlama gibi konularda gerekli yardımlaşma ve bilgi alışverişleri ile göç süreci gerçekleşmektedir (Castles & Miller, 2008, s. 37). İlişkiler Ağı (Network) kuramıyla benzer şekilde göç sistemleri kuramı içerisinde de mikro yapılar ölçeğinde değerlendirilen göçmen ağları, göç kararının alınmasından itibaren göç üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, göç kararı bireysel bir karar değil, aile tarafından alınan bir karardır. İlk giden göçmenin göç zincirini başlatması ve bu zincirin oluşması daha sonra onları takip edecek göçmenlerle göç akımını sürekli hale getirecektir. Mikro yapılar içerisindeki ağlar (aile, akraba ve arkadaş gibi), göç sürecinin göçmenler ve aileleri açısından daha güven içerisinde sürdürülmesini sağlamaktadır (Castles & Miller, 2008, s. 38). Göçü, şimdiye kadar bahsi geçen kuramlardan farklı olarak göçmen ve göçmenlik üzerinden anlatmaya çalışan İlişkiler Ağı (Network) kuramına göre öncü göçmenler, göç alan ve veren ülkeleri birbirine bağlayan bir alt yapı oluştururlar. Bir toplumdaki ilk göç edenlerin yani öncü göçmenlerin, gittikleri ülkenin toplumsal ve siyasal yaşamına katılım göstermek için birtakım engellerin üstesinden gelmek zorunda kalmakla birlikte henüz yabancı oldukları toplumda çıkarlarını savunmak ve dile getirmek için de bir araya gelmeye ihtiyaç duymaktadırlar (Faist, 2003, ss. 179-180). Arkadaşlık, akrabalık gibi bağlarla, göçmenler ve yerleşik halk arasında toplumsal ve sosyal yaşam içerisinde çeşitli şekillerde kurulan ilişkilerin yaratacağı ağ içerisindeki iletişim olanakları, yardımlaşma, göç edilen yere dair bilgi akışı sayesinde göç etmenin maliyet ve riskleri düşecektir. Belirli bir yerde bulunan göçmenlerin sayısı, belirli bir eşiği aştıktan sonra göç akış hızı artacak ve göçün maliyet ve riskini düşüren ağ ilişkilerinin kurulması ise kolaylaşacaktır (Massey vd., 2014, s. 28). Gurak ve Caces, göçmen ağlarının spontane ve geçici olmadıklarını ve bu ağların, ilişkilerin büyümesi ve gelişmesiyle zaman içerisinde büyüyen bir yapıya sahip olduklarını değerlendirirken ağa dahil olan bireylerin bu katılımlarını kavramsallaştırmadıklarını, hatta katılımlarını tanımlamada “ağ” kelimesini hiç kullanmadıklarını belirtirler (1992, s. 152). Gurak ve Caces’ e göre göçmen ağlarının önemli fonksiyonları vardır. Bunlar; göçün maliyetini düşürmesi, göç nedeniyle ortaya çıkan, çıkabilecek olan aksaklıkları azaltması, göçmenlerin geldikleri toplumla bağlarını devam ettirmesini sağlaması ve koruması, nereden nereye göç edileceğinde rol oynaması ve göçmenlerin yerleştikleri yere adaptasyonun sağlamasıdır (s. 153). Göçmen ağlarının göç üzerinde önemli olumlu etkileri bulunmaktadır. Gittiği yerde kimsesi bulunmayan bir göçmen ile kendisine yardımcı olabilecek tanıdıkları, akrabaları, yakınları, arkadaşları bulunan bir göçmenin durumu farklıdır. Yalçın’a göre bir yere ilk defa göç eden öncü göçmenler, göçün yarattığı sorunlarla, en çok baş etmek zorunda kalan kişilerdir bununla birlikte bir süre geçip ağlar kurulduktan sonra, yeni gelen göçmenlerin, onların geçmişte karşılaştığı sorunlarla karşılaşmaları engellenmektedir (Yalçın, 2004, ss. 52-53). Gurak ve Caces’e göre göçmen ağlarının en önemli işlevi göç edilen yere adaptasyondur. Adaptasyon kısa dönemde göç edilen yerdeki zor koşullara uyum, uzun dönemde ise göç edilen yerdeki belli başlı toplumsal kurumlara entegrasyonu ifade etmektedir. Göçmenler yerleştikleri bölgede dışa kapalı ve komünal bir yapı oluşturduklarında ise göçmen ağlarının varlığı entegrasyon sürecini olumsuz etkileyebilmektedir (Gurak & Caces, 1992, ss. 153-155). Göçmen ağları, “kendilerine katılanları, içinde buldukları ülkenin toplumundan yalıtımda önemli araçlar sağlarlar.” Yalçın’a göre bu durum kurulan ağların bir sonucudur ve bilinç dışı gerçekleşmektedir (Yalçın, 2004, s. 54). İlişkiler Ağı (Network) kuramına göre göç

dalgaları iki ülke arasında kurulan ağı harekete geçirmekte ve sonradan göç edenler, kendilerinden önce göç edenlerin tecrübelerinden faydalanmaktadırlar. Burada açıklanmaya çalışılan kuramlar, referans niteliği taşımakla birlikte, göç olgusunu açıklayan kuramlar elbette ki çalışmada bahsedilen kuramlarla sınırlı değildir. Günümüzde göç, dünyanın pek çok ülkesini derinden etkileyen ve tartışılan bir konudur. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ülkelerinden göç edenlerin sayısındaki artış oranının oldukça yüksek olması, dünya toplumları için yadsınamaz bir gerçek olarak varlığını sürdürmektedir. Birleşmiş Milletler verilerine göre bu artış, son 20 yıldaki hızıyla artmaya devam ederse dünyadaki uluslararası göçmenlerin sayısının 2050'de 405 milyona ulaşması beklenmektedir (Türkiye Göç Raporu, 2016). Küresel toplumsal değişim sürecinin bir belirtisi olan uluslararası göç, insanların dünya üzerinde kitleler halinde hareket etmesine sebep olmaktadır (Buffoni, 2017, s. 325). Doğal afetler, kıtlık, kuraklık, iklim değişikliklerinin yanı sıra toplumlar ve devletler arasında yaşanan çatışma ve savaşlar gibi pek çok nedenden kaynaklanan zorunlu göçler aynı zamanda kitlesel göç hareketlerini tarif etmekte ve referans olmaktadır. Bununla birlikte etnik, siyasi veya başka sebeplerle ortaya çıkan iç savaşlar, iki ülke arasında çıkan savaşlar ve kargaşanın neden olduğu göç de zorunlu göç kategorisinde değerlendirilmektedir (Özyakışır, 2013, s. 12). Özellikle savaşlar, çatışmalar, siyasi baskılar gibi nedenlerle insanlar göç etmektedir. Türkiye bu göç dalgalarından yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Özellikle Afganistan ve Suriye gibi ülkelerde yaşanan savaş, şiddet gibi çok ciddi sorunlar nedeniyle insanlar ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Suriye'deki iç savaş nedeniyle ülkesini terk eden 5,6 milyon (5,682,097) Suriyelinin 3,7 milyonu (3,724,240) Türkiye'ye gelmiştir (UNHCR, 2022). Afganistan coğrafyasında yaşanan çatışmalar, iç karışıklıklar, politik ve ekonomik nedenlerle Afganistan'dan yoğun bir göç dalgası Türkiye'ye gelmektedir.

Şekil 1: Uluslararası koruma başvurusu yapan ilk üç uyruk (Göç İdaresi Müdürlüğü, 2022)

Göç İdaresi verilerine bakıldığında, uluslararası koruma başvurusu yapan göçmenler arasında, Afganistan'dan gelenler ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'nin Afganistan'dan göç ile gelen göçmenler için hem bir hedef ülke hem de transit ülke konumunda olması, uluslararası korunma arayışında olan Afganların Türkiye'ye göçlerinde etkili olmaktadır.

Şekil 2: Yakalanan düzensiz göçmenler (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2022)

Göç İdaresi verilerine bakıldığında, Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenler arasında Afgan göçmenler ilk sırada yer almaktadır. Afganistan coğrafyasında yaşanan çatışmalar, iç karışıklıklar, politik ve ekonomik nedenlerle birlikte özellikle ABD müdahalesini izleyen süreçle birlikte 2003 yılından itibaren Afganistan’dan yoğun bir göç dalgası Türkiye’ye gelmiştir. Bu göç dalgası, yakın dönemde yaşanan bazı zorunlu göç dalgalarından farklı bir şekilde “örneğin 2011’den itibaren Suriye’den ya da 1989’da Kuzey Irak’tan yayılanlardan farklı olarak, ani ve yoğun biçimde birdenbire yaşanmamış, dalga dalga yayılarak devam etmiştir” (Bozok & Bozok, 2018, s. 417). 1979 yılında Sovyetlerin Afganistan’ı işgal etmesi ile başlayan ve kırk yılı aşan süreç milyonlarca Afgan göçmenin dünyanın pek çok ülkesine göç etmesine sebep olmuştur. “Afgan mültecilerin Türkiye ile teması 1979 yılında Afganistan’ın Sovyet İşgaline dayanmaktadır. TBMM’nin 1982 yılında çıkardığı “Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye’ye Kabulü ve İskânına Dair Kanunun” ilk maddesinde Türk soylu Afgan ailelerinin Türkiye’ye yerleşmek isteyenlere imkân vermektedir” (Kahraman, 2017, ss. 142-143). Kırk yılı aşan bu süreçte göç, Bozok ve Bozok’un (2018) dediği gibi “dalga dalga yayılarak devam etmiştir.” Afganistan’daki, işgaller, çatışmalar, iç karışıklıklar, güvensiz bir biçimde yaşamı sürdürmeye ve yaşama tutunmaya çalışan Afgan göçmenleri göçe zorlamaktadır.

Yöntem

Çalışmada Van üzerinden giriş yaparak Ankara’ya gelen ve burada yaşayan 20 Afgan göçmenle derinlemesine görüşmeler yapılmış, göçmenlerin göç deneyimleri ve özellikle Ankara’da yaşamlarını devam etme süreçleri ve yaşadıkları semtte/mahallede kendileri gibi göçmen olan kişilerle aile, akraba, arkadaş bağlantıları gibi mikro iletişim ağları ve bağları üzerine görüşülmüştür. Yerinden göç etmek zorunda kalan insanlar, yaşamış oldukları ekonomik sıkıntılar, terör, güvenlik sorunları ve iç çatışmaların etkisiyle ülkelerini terk etmek zorunda kalmaktadırlar. Araştırma kapsamında görüşme yapılan Afganistan’dan Türkiye’ye göç eden ve yerleşen göçmenlere, Kartopu Örneklem Tekniği ile ulaşılmıştır. Kartopu Örneklem Tekniği ile kişiden kişiye ve kişilerden de durumlara (Baltacı, 2018, s. 246) ulaşılmaktadır.

Bulgular

Araştırma kapsamında Ankara il merkezinde 14 kadın ve 6 erkek katılımcı ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaşları 19 ile 45 arasında değişmektedir. Katılımcıların tamamı önce Van’a daha sonra Ankara’ya

geldiklerini belirtmişlerdir, Türkiye'ye gelme ve burada kalma süreleri 3 ile 7 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların tamamı Türkçe konuşmaktadırlar. Kadınların büyük çoğunluğu göç esnasında evli ve çocuk sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Görüşme yapılan kadınların 10'u evli, 3'ü bekâr, 1'i ise duldur. Görüşme yapılan evli kadınların hepsi çocuk sahibidir. Sahip olunan çocuk sayısı 2 ile 6 arasında değişmektedir. Katılımcı erkeklerin 2'si evli, 4'ü ise bekar. Evli olan 2 erkek, çocuk sahibidir.

Katılımcı göçmenlerin bazıları isimlerini söylemek istememişlerdir. 6 yıldır Türkiye'de yaşadığını belirten bir kadın, diğer göçmen kadınlarla görüşme yapmamızda bizlere yardımcı olmuştur. Göçmenlerin neredeyse tamamı geçim sıkıntısı yaşadıklarını, evli olan kadınlar, eşlerinin geçici işlerde çalıştığını, eşlerinin iş bulma gücünü çaktığını belirtmişlerdir. Göçmen erkeklerin 3'ü işsiz olduklarını işi olanlar ise geçici işlerde ve sigortasız çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Göç kararı almada ve yerleşim yeri belirlemede, katılımcı göçmenlerin Ankara'da yaşamayı tercih etme sebeplerinin başında, kendilerinden önce Ankara'ya gelen ve burada yaşayan akrabalarının, tanıdıklarının olması önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmelerimiz sırasında 35 yaşında olan ve 5 çocuğu bulunan bir kadın, "Savaş ve vahşet yüzünden Türkiye'ye kaçtık" derken, önce İran'a daha sonra İran'dan Van'a geldiklerini, Van'da 23 gün kaldıktan sonra Ankara'ya geçtiklerini anlatmıştır. Neden Van'da kalmadıkları kendisine sorulduğunda ise kendilerinden önce erkek kardeşinin göç ettiğini ve kardeşinin o zaman Ankara, Dışkapı'ya yerleştiğini ifade etmektedir. 6 yıl önce Türkiye'ye geldiklerinde, Van'da kalmak istediklerini ancak kardeşinin kendilerini Ankara'ya çağırıldığını anlatırken "burada Dışkapı diye bir yer var, burada bizim gibi Afganlar yaşıyor, Küçük köyümüz gibi burası" dediğini böylece Ankara'ya geldiklerini ve burada yaşamaya karar verdiklerini belirtmektedir.

22 yaşında ve bekar olan bir erkek katılımcı, ilk defa Türkiye'ye geldiğinde 17 yaşında olduğunu ve çok zorlu yollardan geçtiğini söylerken Ankara'da yaşamak istemesinin sebebini burada arkadaşlarının ve akrabalarının olmasına bağlamaktadır. 25 yaşında olan eniştesinin kendinden önce Ankara'ya gelmiş olması ve onu da yanına çağırması ile başlayan süreç, zorluklarla dolu olsa da bugün Ankara'da birlikte yaşadıklarını anlatırken Afganistan'da olan ablası ve yeğenlerini de getirmek istediklerini ifade etmektedir.

22 yaşında, evli ve 4 çocuklu bir katılımcı (eşi ve çocukları Afganistan'dadır) akrabaları ve arkadaşları Türkiye'ye geldikten sonra, Türkiye'ye gelme kararı verdiğini belirtmektedir.

Görüşmelerimiz sırasında kardeş olduklarını söyleyen iki genç kadın (yaşları 18 ve 19), kendilerinden önce ağabeylerinin Türkiye'ye geldiğini, ağabeylerinin, yerleşim süreçlerini tamamladıktan sonra da kendilerini çağırıldığını belirtmişlerdir.

Genel olarak katılımcıların Ankara'ya gelme ve Ankara'da yaşamaya devam etme sebeplerinin başında, kendilerinden önce göç eden yakınlarının olması gelmektedir. Görüşme yaptığımız Afgan göçmenler için Ankara, akrabalarının olduğu ya da aralarında akrabalık bağı olmasa bile Afganistan'dan tanıdıklarının olduğu, kendilerini "yalnız hissetmedikleri ve güvende oldukları" kent anlamına geliyordu. Görüşmeciler arasında, bir kişi hariç, başka kentlerde yakınları olanlar yoktu. Kardeşi İstanbul'da yaşayan bu göçmen kadın, kendisi ve ailesinin İstanbul'da yaşamayı düşünmediklerini çünkü orada sadece kardeşini tanıdığını, yakınlarının çoğunun ise Ankara'da yaşadığını belirtirken, İstanbul'un kendileri için çok karmaşık bir yer olduğunu da ifade etmiştir. "Tıpkı köyden kente göç olgusunda olduğu gibi sınır ötesi göç kararı almında ve yerleşim yeri seçiminde daha önce göçe karar veren ve göç eden akrabalarla iletişim, onların yardım ve deneyimlerini değerlendirme, yerleşim yeri belirlemede, önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır" (Vargün, 2019, s. 140). Göç etme kararıyla başlayan süreç, sonrasında gidilecek yerin belirlenmesi ve yerleşim yerinin seçilmesi gibi hayati

adımların atılmasında, akrabalık ve hemşerilik bağları yardımlaşmanın ve iletişimin kurulmasında önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçmenler, yerleşim yeri belirlemede en önemli etkenin aile üyeleri ve akrabalarının olduğuna dikkat çekmişlerdir. Ayrıca görüşmeler sırasında göçmenlerin vurguladığı bir başka nokta ise Ankara Dışkapı'da kendileri gibi çok fazla Afgan göçmen olduğu ve Dışkapı'nın her yere çok yakın mesafede (kendi ifadeleridir) olmasıdır. İkamet edilen yerleşim biriminin şehir merkezinde olması, göçmenler tarafından tercih edilen bir durumdur.

Dışkapı, Ankara'nın Altındağ ilçesine bağlı bir semttir. Ankara özelinde değerlendirecek olursak, Altındağ ilçesi yoğun göç alan bir bölgedir. Tarihsel süreç içerisinde Ankara, başkent olması ile hızlı bir kentleşme hareketine sahne olmuştur. İç göçle Ankara'ya gelen göçmenler, yerleşim için ilk olarak Altındağ Tepesi'ni seçmişler ve böylece gecekondulaşma başlamıştır. 1950'lerde Altındağ'da Atıfbey, Yenidoğan, Hıdırlıktepe, Aktaş gibi gecekondu bölgeleri oluşmuştur. 70'lere gelindiğinde ise Ankara'nın nüfusu bir milyonu bulmuş ve 2000'li yılların başlarında Altındağ ilçesi için yeniden imar çalışmalarına başlanmıştır (Akalın, 2017, ss. 16-17).

1940'lı yıllarla başlayan iç göçle birlikte göçmenler, kent merkezine yönelmiş, kent merkezinde bulunan plan dışı alanlara gecekondu yapılarak buralara yerleşmişlerdir. Yüksekliği nedeniyle bir eşik oluşturduğu için Jansen Planı'nda yerleşme dışı bırakılan Altındağ tepesi ve daha sonrasında çevresi göçmenlerin yerleşim alanı haline gelmiştir. Ankara İli ve Altındağ İlçesindeki nüfus değişimlerine baktığımızda; özellikle iki kırılma dönemi olan 1960-1970 yılları arası ile birlikte 1970-1980 yılları arası dikkat çekmektedir. 1960-1970 yılları arası dönemde Ankara nüfusu 1.6 katına çıkarken Altındağ İlçesinin nüfusu ise 2.2 katına çıkmıştır. İkinci kırılma dönemi olan 1970-1980 yılları arasında ise Ankara nüfusu 1.4 katına çıkarken Altındağ İlçesi ise 1.8 katına çıkmıştır (Bektaş & Yücel, 2013). Altındağ ilçesi bugün sadece iç göçle kente göçen göçmenleri sınırları içerisinde barındırmakla kalmayıp, Afganistan, Suriye, Irak gibi ülkelerden gelen göçmenleri de kendine çekmiştir. Çeşitli dönüşümlere sahne olan ilçe, özellikle Siteler Sanayi Bölgesi'nin sınırları içinde olmasının da etkisiyle göçmenleri kendine çekmiş ayrıca ilçede 2013 yılıyla birlikte başlayan kentsel dönüşüm süreciyle eski hane sahipleri göç etmiş ve hane sahiplerinin yerine Afganistan, Suriye gibi ülkelerden gelen göçmenler yerleşmişlerdir. Altındağ Dışkapı'daki Afgan göçmenlerin bazılarının oturma izni alma konusunda sorunlar yaşamaları, onların eğitim, sağlık, çalışma gibi hak ve hizmetlere erişme konularında da sıkıntılar yaşamalarına sebep olmaktadır.

Katılımcılara, yerleşim birimi ve komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesi çerçevesinde herhangi bir sorun yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda komşuluk ilişkilerinde sorun yaşamadıklarını hatta kimi zaman komşularının kendilerine yiyecek ve giyecek yardımlarında bulduklarını ifade etmişlerdir. Göçmenler yaşadıkları yerleşim biriminde kendileri gibi Afganistan'dan gelen göçmenlerle daha çok iletişim halinde olduklarını, kendilerine gelen herhangi bir yardımlaşma pratiği kapsamında bunları yakınları ve komşuları ile paylaştıklarını ifade etmişlerdir.

Göç deneyimleri açısından travmatik hikayelere sahip olan katılımcılar Afganistan'da yaşanan sorunlar yüzünden geri dönmek istemediklerini belirtirken, geride kalanlar için özlem ve endişe duyduklarını ifade etmişlerdir. Yakınlarını da bir gün Türkiye'ye getirmek istediklerini belirten katılımcılar, Türkiye'de bir yaşam kurduklarını ve artık burada yaşamlarını sürdürmek istediklerini ifade etmişlerdir. "Özellikle yeniden yerleşme sürecinde akrabalarını izleyen ve onların yerleştikleri mahallelere, diğer akraba ve tanıdıklarıyla yerleşen ve bu sürece uyumlanmaya çalışan göçmenler için geri dönüş zorlu bir süreçtir" (Vargün, 2019, s. 149).

Sonuç

Ankara Dışkapı'da yaşayan Afgan göçmenler özelinde düşünüldüğünde

Network teorisinin Afgan göçünü açıklayabildiği görülmektedir. Akrabalık, arkadaşlık, aile bağları gibi göçmen ağları, göçün akışının Türkiye üzerine yönelmesine sebep olmuştur. Afgan göçmenlerin çoğunlukla belirli mahallelerde yaşamayı tercih etmeleri dikkat çekicidir. Aynı yerleşim yerinde kurulan sosyal ilişkiler, akraba, aile, arkadaş bağlantıları gibi “mikro ilişkiler ve etkileşimler” şeklinde ifade edilen bağlantılar Afgan göçmenlere, yardımlaşma gibi önemli kaynakları sağlamaktadır. Bu durum Afgan göçmenler açısından Türkiye’yi göçe elverişli ve güvenli bir hale getirmektedir. Ayrıca Türkiye’nin Afganistan’dan göç ile gelen göçmenler için hem bir hedef ülke hem de transit ülke konumunda olması, uluslararası korunma arayışında olan Afganların Türkiye’ye göçlerinde etkili olmaktadır.

Dünya üzerinde tüm toplumları ilgilendiren bir konu olarak göç, çok çeşitli boyutları olan bir olgudur. Göç sadece fiziki olarak bir yer değiştirme ya da coğrafi olarak bir hareketlilik değil sosyal boyutları olan bir konudur. Göçmenlerin yerleşim yeri belirleme ve göçe karar verme süreçlerinde özellikle yakınlarından, akrabalarından, ailelerinden ve arkadaşlarından etkilenecek kendilerinden önce göç etme kararı alan ve göç eden öncü göçmenleri takip ederek yerleşim birimi belirledikleri görülmektedir.

Afganistan’da yıllardır bitmeyen çatışmalar, savaş, can güvenliği sorunları, ekonomik sıkıntılar insanları göç etmeye zorlamıştır. Afgan göçmenler açısından Türkiye’ye göçün ve Ankara’ya yerleşimin temelinde, kendilerinden daha önce Türkiye’ye göç eden yakınlarının olması bulunmaktadır. Neden Altındağ, Dışkapı’ya yerleştiniz diye sorulan soruya; kardeşinin kendilerini Ankara’ya çağırırken “burada Dışkapı diye bir yer var, burada bizim gibi Afganlar yaşıyor, Küçük köyümüz gibi burası” dediğini söyleyen göçmen kadının cevabı oldukça manidardır. Göçmenler için akrabalarının ya da tanıdıklarının olduğu yerleşim birimi, “kendilerini yalnız hissetmedikleri ve güvende oldukları” yerdir.

Yapılan görüşmelerde göçmenler, göçe karar verdiklerinde aslında ne tür zorluklar yaşayabileceklerini bildiklerini ama bunu göze alarak göç sürecini başlattıklarını ifade etmişlerdir. Zorunlu bir göç çeşidi olan Afgan göçü, aniden gerçekleşmeyen ve tedrici oluşan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. İletişim ağlarını kullanan göçmenler, kendilerinden önce göç eden yakınlarının yaşadıkları zorlukları bildiklerini anlatırken, kendilerinin de zaman zaman o zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir. 25 yaşında olan bir erkek katılımcı, göç sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaştığını ve bu zorlu süreçleri, hatırlamak bile istemediğini söylemiştir. Görüşme yapılan erkek göçmenlerin tamamı geçici işlerde çalıştıklarını, bu işleri de kendileri gibi geçici işlerde çalışan yakınları aracılığıyla bulduklarını ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan kadınlardan biri hariç hiçbiri, bir işte çalışmamaktadır. Dışkapı’nın merkezde olması ve daha önce de söylediğimiz gibi kendilerinden önce göç eden yakınlarının burada ikamet etmeleri, Afgan göçmenleri buraya yönlendirmektedir. Dışkapı’nın “sıcak ve her yere yakın olduğuna” dikkat çeken göçmenler, istedikleri yere yürüyerek gidebildiklerini de ifade etmişlerdir. Kadın ya da erkek ayrımına gitmeden Afgan göçmenler için göç, ne kadar zorlu olursa olsun, bildikleri, zorluklarına yakınları vasıtasıyla geçmişten aşına oldukları, içinde kendi tarihsel ardını ve kültürel bağlarını da getiren bir süreçtir.

Göç nedenleri kadar sonuçları açısından da önemli bir konudur. Göç sadece fiziksel olarak bir yer değiştirme, bir hareket hali değildir. Göçmen gittiği yere tüm değerlerini beraberinde götürür. Bu yüzden ki göç, kültürel ve toplumsal etkileri olan bir olgudur.

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akalın, M. (2017). Kentsel Dönüşüm Projelerinin Suç Oranlarına Etkilerinin Değerlendirilmesi: Ankara/Altındağ Örneği. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 5-33.
- Akgür, Z. G. (1997). *Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlik (1970-1993)*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bektaş, Y., Yücel C. (2013). Ankara-Altındağ Tepesi Gecekondu Bölgesi'nde Mekansal Ayrışmanın Gözlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Megaron*, 8(2), 115-129.
- Bozok, N., Bozok, M. (2018). "Göçmen İstekleri" Yaklaşımı Işığında Beykoz, Karasu Mahallesi'deki Refakatsiz Afgan Göçmen Çocukların Yaşamlarını Sürdürme Mücadeleleri. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 5(2), 416-440.
- Buffoni, L. (2017). Küreselleşmiş Koşullarda Yoksulluğu Yeniden Düşünmek. A. Giddens (Ed.). *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, (G. Altaylar, Çev.). Say Yayınları.
- Castles, S., Miller, M. J. (1998). *The Age of Migration*. Mcmillan.
- Castles, S., Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (B. U. Bal, İ. Akbulut, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulaşımı Toplumsal Alanlar* (A. Z. Gündoğan, Çev.). Bağlam Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Çev.). Kırmızı.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2022). Erişim Adresi: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>
- Gurak, D. T.; Caces, F. (1992). Migration Networks and The Shaping of Migration Systems. *International Migration Systems: A Global Approach*, 150-176.
- Kahraman, F. (2017). Karanlıkta Kalanlar: Türkiye'de Bulunan Afganlı Mültecilerin Durumu. Ş. Aslan, & C. (Ed.). *Current Debates In Sociology & Anthropology*, 141-151. IJOPEC Publication Limited.
- Kaygalak, S. (2009). *Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*. Dipnot Yayınları.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3, 47-57.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınbay, D. Kömürçü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J. E. (2014). Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi. (S. Dedeoğlu, B. Oskay, Ç. Özbek, İ. Sirkeci, M. M. Yüceşahin, Çev.). *Göç Dergisi*, 1(1), 11-46.
- Özyakışır, D. (2013). *Göç Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*, Nobel.
- Perruchoud, R., Redpath, J. (2009). *Uluslararası Göç Hukuku, Göç Terimleri Sözlüğü*. Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, 18.
- Tutar, H., Özyakışır, D. (2013). Tra2 Bölgesinden İstanbul'a Göç Hareketlerinin Nedenlerine İlişkin Bir Araştırma. *Sosyoloji Konferansları*, 47 (2013-1), 31-58.
- UNHCR, (2022), Syria Refugee Response, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>
- Türkiye Göç Raporu. (2016). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Vargün, B. (2019). Migrant Women in Van: Home and Daily Life, As A Reflection On Belonging, M. Bulut, K.Şahin (Ed.). *Anthropological Perspectives on Transnational Encounters in Turkey: War, Migration and Experiences of Coexistence*, Transnational Press.
- Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.
- Zolberg, A. R., (1981). International Migrations In Political Perspective, In: *Global trends In Migration Theory and Research on International Populations Movements*. Kritz, M.M. Keely, C. B. Tomas, S. M. (Ed.). Staten Island, N. Y.:Center for Migration Studies.

Hakem Değerlendirmesi: Dış, bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %50

İkinci yazar: %50

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %50

Second Author: %50

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

KAZAK ŞAİRİ MEŞHUR JÜSİP KÖPEYULI'NIN ESERLERİNDE ALLAHUTAALA'NIN GÜZEL İSİMLERİ*

The Beautiful Names of Allah in The Works of The Kazakh's Poet Meshur Jusip Kopeyuli

Moldir İLGİSHEVA**

ÖZET

Kazak edebiyatında Hoca Ahmet Yesevi Hazretlerinden başlayıp Allahutaala'nın (c.c.) birbirinden güzel isimleri ile sıfatlarını okumak ve faziletlerinden yararlanmak isteyen Kazak mutasavvıfları çoktur. Onlardan biri ve en önemlisi Kazak mutasavvıf şairi Meşhur Jüsip Köpeyuli'dir. Mutasavvıf, İslam medeniyeti ile manevi değerlerini savunmuş, akıllı ile ilmin insan için Allah'ı (c.c.) tanımaya vesile olacak araç olarak görmüştür. Şüphesiz ki; Allah'ın (c.c.) tek, Peygamberimiz'in (s.a.v.) O'nun elçisi olduğuna inanan şairin kalp gözünün açık olduğu bilinmektedir. Şair kendi eserlerinde ilmi ve dini bilgileri birleştirerek İslam dininin Kazak topraklarında doğru anlaşılmasına ve yayılmasına katkıda bulunmuştur. Meşhur Jüsip temiz kalbi ve akli duygularıyla hareket etmiş, şeriat temellerini kendi eserlerine yansıtmıştır. Mutasavvıf, Modern Kazak Edebiyatına tasavvuf edebiyatının edebî türlerini getirmiş, İslam dininin özünü manzum ve mensur eserlerine yansıtmıştır. O yüzden Meşhur Jüsip'in şiirleri din ağırlıklıdır. Şair, kâinat ile insanı yaradan Yüce Allah'ın (c.c.) muhteşem sanatkarlığını ayrıca eserlerine konu edinmiştir. Allahutaala'nın (c.c.) ilâhî isimlerine yer vererek Esmâ-i hüsnâ gibi edebî türlerde eserlerini ortaya koymuştur. Esmâ-i hüsnâ Allah'ın en güzel (yüzden bir tane eksik) isimlerini belirtir. Allahutaala'nın (c.c.) güzel isimlerini bilmek, anlamlarını öğrenmek hem de eserlerine ilham alarak dile getirmek amaç edilmiştir. Allah'ın isimlerinin bilinmesinin, ezberlenmesinin ve anlamlarının bilinmesinin önemi Allah resulü Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hadislerinde belirttiği üzere çok önemlidir. Mutasavvıf Meşhur Jüsip gibi veli şairler bunun bilincindedir.

Anahtar Kelimeler: Kazak edebiyatı, Tasavvuf, mutasavvıf, İslam, Esmâ-i hüsnâ

ABSTRACT

In Kazakh literature, there are many Kazakh poets who want to read Allah's (c.c.) beautiful names and adjectives, starting with Hoca Ahmet Yesevi, and benefit from his virtues. One of them and the most important is Kazakh Sufi poet, Meshur Jusip Kopeyuli. The Sufi defended Islamic civilization and its spiritual values, and saw reason and science as a means for people to know Allah. Without a doubt; It is known that the poet's heart was open, believing that Allah is the only one and that our Prophet is His messenger. The poet contributed to the correct understanding and spread of Islam in Kazakh lands by combining scientific and religious information in his own works. The Meshur Jusip acted with his pure heart and mental feelings and reflected the foundations of Sharia in his own works. Sufi brought the literary genres of Sufi literature to Modern Kazakh Literature and reflected the essence of Islam in his poetic and prose works. Therefore, the poems of Meshur Jusip are predominantly religious. The poet also mentioned the magnificent craftsmanship of Almighty Allah, who created the universe and man, in his works. By including the divine names of Allah in his works, he wrote his works in literary genres such as Esmâ-i Hüsnâ. Esmâ-i Hüsnâ indicates the most beautiful (one hundred missing) names of Allah. It is aimed to know the beautiful names of Allahutaala (c.c.), to learn their meanings, and to express them by being inspired by his works. The importance of knowing the names of Allah, memorizing them and knowing their meanings. It is very important, as stated by the hadisths of Muhammad. Parent poets such as Sufi Meshur Jusip are aware of this.

Keywords: Kazakh literature, Sufism, Sufi, Islam, Esmâ-i Hüsnâ

* Bu makale, Moldir İLGİSHEVA tarafından hazırlanan "Kazak Şairi Meşhur Jüsip Köpeyuli'nin Eserlerinde Klasik Türk Edebiyatı Motifleri" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, molya_88_1@mail.ru, ORCID: 0000-0002-2317-7832

Geliş/Received: 25/04/22 Kabul/Accepted: 14/06/22

İlgisheva, M. (2022). "Kazak Şairi Meşhur Jüsip Köpeyuli'nin Eserlerinde Allahutaala'nın Güzel İsimleri", BELGÜ, Sayı 6, ss. 87-95.

Giriş

Kazak mutasavvıf şairi Meşhur Jüsip Köpeyuli 1858 yılının Recep ayında Pavlodar vilayetine Bayanavıl iline bağlı Kızıltav ilçesinde dünyaya gelmiştir. Meşhur Jüsip'in seçtiği yol İslam yoludur. Şairin kaleminden doğan eserler insanın ilk olarak Müslüman olmasını tembihler. Şair kendisini şiirlerinde şöyle izah etmektedir:

Kalemin yarıp için, ucun kesip,
Giydiren sade söze sanatla kıyafet.
Zatı Argın, uyuğu Kazak, sloganı Alaş,
Köpeyev soy ismi, Meşhur Jüsip! (Köpeyuli, 2013a, s. 21).

On yaşında tuttum kalemi, yazdım hattı,
Dünyada gördüm herşeyi sert ve tatlı.
At verip, para verip aldığım yok,
Yer yüzünde Meşhur adımlı.
Bu adı yoktan var edip Rabbim verdi,
Sözümü halk küpe edip kulağına taktı.
Muska oldu bazılarına da söylenen sözüm
Beni de ayakaltı etmez oldu.
Ben dediklerimle avunurum,
Leylâm yok, heybem de yok divaneyim. (Köpeyuli, 2013b, s. 180)

Hayatı boyunca dinî eğitim alan şair, Kazak halkını aydınlatmayı, cehalet karanlığından aydınlığa çıkarmayı amaçlamıştır. Dinî ağırlıklı eserleri kaleme alan, dönemin büyük şairi Meşhur Jüsip Köpeyuli: "Ben Allah'ı (c.c.) tek diye tanıyorum, var diye biliyorum, her şeyden üstün ve her şeyin gerçek sahibi olduğuna şahadet ediyorum. Bunlara içten ve şüphesiz inanıyorum. Allah'ı (c.c.) öğrenmeye ve tanımaya aklım, beynim, güç ve kudretim yetmiyor." (Köpeyuli, 2013d, s. 169) diyerek kendi acizliğini dile getirmiştir.

Allahutaala'nın (c.c.) varlığını ve birliğini, Yaradana (c.c.) olan sevgisini hemen hemen her eserinde dile getiren Meşhur Jüsip, Rabbinin (c.c.) kahharı ile cezasından da korkar ve mümin kullara layık sükûnetle eserlerinde münâcat eder:

Zorluk, önünüzde öyle bir gün var,
Sabah olmaz biz biçareye, çıkmaz gece var!
Allah'tan öyle bir emir, soru gelirse,
Söyle: O zaman bulurdun nasıl bir cevap?
Acayip susadığımda gördüm bir şa¹,
Ağabeyler, içim yandığından ediyorum, Ah!
"Men Rabbüke!"² diye sorduğu an Münker ile Nekir,
Dilime yardımcı ol, Rabbim Allah! (Köpeyuli, 2013a, s. 115)

Meşhur Jüsip Köpeyuli 19. yy'ın şairlerinde var olan bir tasavvuf terbiyesine sahiptir. Hatta veli nazarından mahrum olmadığını, bir ya da birkaç tasavvuf ehlinin sohbetinde bulunduğu tarihi bir gerçektir. Meşhur Jüsip'in kendisi: "Bismillahi Rahmani Rahim, Rabbim, Allahutaala'dır. Nebîyim ve Peygamberim Muhammed Mustafa sâllallahu âleyhi ve sellem'dir. Dinim İslam, kitabım Kur'an-ı Kerim'dir. Kiblem Kâbe'dir. İtikat ve mezhebim Mezhebi ehli sünnet vel-cemaat'tir. Amelde mezhebim İmam-ı Âzam, millet-i İbrahim Aleyhisselâm'dır." (Köpeyuli, 2013d, ss. 213-214) demiştir. "Ahiretin Ekini" adlı şiirinde şair, Yüce Yaratıcı Allâh (c.c.) hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuştur:

Ya, Rabbi, Cabbar Hak, konuşsun diye bizlere,
Vermiş idin dil ile çene.
Vazife ederim halkıma, benimle ol, kutsal ruh.
"Tek!" diye bil Allâh'ı, iki deme!

¹ Şa sözünün anlamı yoktur. Çevirmen transkripsiyon ederken hata yapmış olabilir. Hatta şeytan veya şişe, çeşme kelimelerinin biri de olabilir. Fakat maalesef net bir bilgimiz yoktur.

² Kabirde meleklerinin sorusu: Senin Rabbin kimdir?

Çok konuşup, küfredip, gam yeme.
"İki!" diyerek Allah'ın yolundan saparsan,
Binersin ahiret günü keder gemisine. (Davıtov, 1990, s. 35)

20. yy'ın başlarındaki Kazak edebiyatının en büyük temsilcilerinden biri olan Meşhur Jüsip Köpeyuli, İslam dünyasındaki yeni modern okulu "Usul-u Cedidi'n mensubudur.³ Bu İslam okulunun taraftarı olan şair, eserlerinde Kazak halkının birliğini, beraberliğini ve özgürlüğünü istediğini dile getirmiş, İslamî dünya görüşünü yansıtmıştır.

Esmâ-i hüsnâ

Arapça esmâ ile hüsnâ kelimelerinin birleşiminden ortaya çıkan edebî terim Allah'ın (c.c.) en güzel isimleri için kullanılmaktadır. Yani, akademiysen açıklamalara göre Kur'an'da ve hadislerde sabit olan Allah'ın (c.c.) ilâhî isimlerinin tamamını söylemeye denilir. İslam dini geleneğine göre ise "Allah'ın doksan dokuz güzel ismi" üzerine kurulan edebiyat türüne verilmiş addır. Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste: "Allah'ın Resûl'ü (s.a.v.) buyurdu: Muhakkak ki, Allahutaala'ya mahsus olarak doksan dokuz isim vardır. Her kim bu doksan dokuz ismi ihsâ [sayma, ezberlemek, manalarını şuurla anlamak] eylese Cennet'e girer, sonsuz saadete ulaşmış olur." (Tatlısu, 1967, s. 13) demiştir. Allahutaala'nın güzel isimlerini ezbere bilmenin faydalarını Ebû Bekir İbnü'l-Arabî şöyle sıralar: "Birincisi, Esmâ-i hüsnâ, Allah (c.c.) hakkında yücelik ve aşkınlık ifade eder ve kullarda saygı hissi uyandırır. İkincisi, zikir ve duada kullanılmaları hâlinde kabule vesile olur ve sevap kazandırır. Üçüncüsü, kalplere huzur ve sükûn verir, lütuf ve rahmet ümidi telkin eder. Dördüncüsü, bilginin değeri bilinenin değerine bağlı bulunduğu ve bilinenlerin en şerefli de Allah (c.c.) olduğu için Esmâ-i hüsnâ bilgisine sahip olanlara bu bilgi meziyet ve şeref kazandırır. Beşincisi, Esmâ-i hüsnâ Allah (c.c.) için vacip, caiz ve mümtenî olan sıfatları içermesi sebebiyle onun hakkında yeterli ve doğru bilgi edinmemize imkân verir (Topaloğlu, 1995, s. 404). Mutasavvıflar tarafından birçok Arapça, Farsça, Türkçe manzum ve mensur Esmâ-i hüsnâ kaleme alınmıştır.

Önemli örneklerin biri Gazâlî'nin "El-Masadü'l-esnâ fi şerh-i esmâ'illâhi'l-hüsnâ" adlı eseridir. Nâmî'nin "Tavsif-i Esmâ Zımnında" başlıklı terki-i bendinde:

Der-İsm-i Sübhân
İlâhî sen o Sübhân-ı münexxehsin gill u gışdan
Ki vasf-ı zât-ı pâkündür mukaddes fehm ü dânişden
Kerîm-i bî-şerîk ü bî-nazîr u Ferd ü Vâhidsin
Garaz 'irfân-ı vahdâniyyetündür âferinişden
Bilinmez küh-i zâtunün ü ân erbâbı 'âcizdür
Murâd evsâf-ı kudretdür bu dâniş-gâh-ı bînişden
Virürsin derdi sensin çekmeğe kudret viren âhir
İdersin lütfi hem sensin haberdâr âh u nâlišden
Hakîm-i bî-ilelsin sen kadîm-i lem-yezelsin sen
Umûr-ı 'akd u hallündür zuhur iden nümâyışden
Görinen mâsivâda 'aks-i esmâ vü sıfâtundur
Mu'arrâ vü münezzeh cümlesinden yine zâtundur. (Akkuş, 2007, s. 41)

Meşhur Jüsip Köpeyuli'nin Eserlerinde Allahutaala'nın Güzel İsimleri

Kur'an-ı Kerim'de (Fussilet: 41/303): "Ben şüphesiz Müslümanlardanım deyip salah ile çalışarak Allah'a (c.c.) davet eden kimseden daha güzel sözlü de kim olabilir?" (Elmalı, 2015, s. 303) buyurmuştur. Şiir de böyledir. Allah'a (c.c.) itaat eden, Allah'ın (c.c.) dinine davet eden, Allah'ın (c.c.) dinini tebliğ eden, Allah'ın (c.c.) güzel dedikleriyle güzelleşen, O'nun rızasını gaye edinen şiir güzeldir. Mutlak ve hakiki güzel şiir budur. Mevlâna ve Yunus Emre başta olmak üzere mutasavvıf

³ Konuşmacı Aset Pazılov (Derleme Yapılan Yer: Bayanavıl, Eskeldi, Kazakistan), Görüşme tarihi: 7-8.09.2018.

şairlerimizin şiirleri bu sebeple görkemlidir (Yüksel, 2014, s. 22). Mutasavvıf Meşhur Jüsip'in her konuda ve her zaman başvurduğu ilk kaynak Kur'an-ı Kerim olmuştur. Allah'ın (c.c.) hak olduğuna bütün kalbiyle inanan evliyâ, insanın yaratılışının ilk sebebinin Allah'ı (c.c.) tanımak ve ona sığınmak olduğunu ihtiyatla belirtmiştir. Aslında hatasız tek gerçek söz Allah'ın (c.c.) kuluna seslendiği Kur'an-ı Kerim'dir.

Meşhur Jüsip eserlerinde en güzel isimlerin tek sahibi olan Cabbar Hak'a (c.c.) isimleriyle hitap ederek zikretmiştir. Meşhur Jüsip'in "Allahutaala'nın Çok Sıfatının Varlığı" adlı eserinde, Yaradan'ın (c.c.) insanlara bildirilen doksan dokuz adının ve onunla beraber sıfat ile birlikte gelen esmalarını dile getirmiştir:

Allah'ın kendisi tek, kudreti bol,
Bir gaip adı vardır, heybeti bin.
Tevrat, İncil, Ebur'da dokuz yüzü,
Kur'an'da doksan dokuz adı var hak.
Bir adın biliyorlarmış peygamberler,
Bilmez onlardan başka kimseler.
Sıfatı ile zatı da ayrı değil
Mekân durağı da yok, ey ümmet.
Önü, arkası, altı, üstü, sağ, solu yok,
Ağız, burun, ayak, kafa, göz, kolu yok.
Hiçbir şey benzemez O'na, O hiçbir şeye,
Kitabın dediğinden farklı düşünme çok.
Yok diyerek Allah'ta anne baba,
Bir de yok diye biliniz kadın çocuk.
Hepsi bir Allah'ın kudretinde,
Kimseye muhtaç değil Hak Teâlâ.
Bilen, işiten hem gören,
Varı yok, nice yoğu var edici.
Diridir, ölmez Kadir, olmaz aciz,
Konuşan, ne isterse bilendir!
Yoldaşı yok, kusursuz ve ayıp
Bilememen, Hikmet sırrın bize gaip.
Bilginlerin atasözü var: "Az söz altın" diye,
Konuşayım biraz millete yayıp. (Köpeyuli, 2013a, ss. 116-117)

Kazak edebiyatının büyük şairi Meşhur Jüsip'in eserleri arasında Allahutaala'nın (c.c.) en görkemli isimlerini andığı manzum ve mensur çalışmaları önemli bir yere sahiptir:

Bir Allah tesellisi yok, tektir,
O'nun yok anne baba, oğlu kızı.
Doğmaz, kendisi de kimseden doğmadı,
Böyle der: "Kul hüvellâhü"⁴ Kur'an sözü.
O, Allah cesim⁵ gevher, ariz⁶ değil,
Olmaya farklı farklı ayrılmaz.
Allah'ı hiçbir şeye benzetmeye
Hiçbir şeyin O'na benzemesi uygun olmaz!
Dünyada hiçbir şey yok eşit O'na,
Kendi zatından Kayyûm⁷ yaşatan.
Olmaz örnek yapıp hiçbir şeye
Benzemez hiçbir şeye dünyada olan.
Kendisi tek, ihtiyacı olmayan, kaygısız Allah,
Tüm ihtiyaç kendisine olan kolay.
Sıfatı: bilgin değil, karî değil.
Kendisinin düzenine göre olan öyle.
Hayatta bir sıfatı Kudretinin
Kendisi ne isterse, kudretiyle.

⁴ İhlas Suresi 112/1: "O: Allah tek bir ahattır!"

⁵ Arapça sıfat. 1. Büyük, geniş. 2. İri, kocaman, cesametli. 3. Önemli.

⁶ Arapça sıfat. Geniş, enli.

⁷ El-Kayyûm - Allah'ın "Varlıkları diri tutan" ismidir.

Sizin gibi dirliği can ile değil,
Farklıdır diriliği kendi zatının.
İlim var bir sıfatı, bilin kesin!
Allah'a hiçbir şey değil meşgul.
Tıkırtısını karıncanın taşa basan
Bilir kudretiyle hatasız tanıyıp.
Kudreti, bir sıfatı, gücü yeter,
Her şeyi yapacağım derse, hepsine yeter.
Sıfatı, zatı bir de Kayyûm'dur,
Hiçbir şey yok O'nun gücü yetmeyen.
Cesimdir bir sıfatı gördüğü hak,
Görmesi gözle değil, sen buna bak.
Kendisinin görmesi kudretiyle,
Belirsiz, eceli yok gördüğü tam.
Semi⁸ idi diğer sıfatı, işitendir,
Her zaman duyurmakla iş yapmaktadır.
Gizli söz duyulmaz kadar fısıldayan,
O, Kudret kulağına hemen ulaşır.
Er-Râfi⁹ bir ismi o Allah'ın,
Kendi istedikleri gerçekleşir O'nun.
Bir dal çimen kıpırdamaz düzensiz,
Göğsünde, sen anlarsın, varsa canın.
Her işi yapacağım derse, yapacak O,
Çalışır hiç yorulmadan, kudreti büyüktür.
Bir dikenin herhangi bir yerine saplanması,
Allah'ın düzeni olmadan olmaz hiç.
Mahlûkatta, rızık O'nun adını
Allah'ın kimse bilemez gerçek zatını.
Herkesin rızık kendisine
Yaradan böylece yapıp mahlûkatını.
Sıfatı sekiz olan: biri Kelâm¹⁰,
Konuşur kudretiyle Allahutaala'm.
Konuşması bizim gibi dil ile ağızla değil.
İnsan gibi dil ile ağza ihtiyacı olmaz.
Sözünde harf ile ses yoktu,
"Yalan" diye, Hakk'ın sözün ihmal etme.
"Ve kellemallahu Musa"¹¹ diye,
Musa ile Tûr dağında konuşmuştu.
Sıfatı ezeldir¹² Kayyûm,
Kendi zatıyla olan daima.
Delilim buna "Kul hüvellâhü",
Bilirsiniz yazı tanıyan isen molla.
Var Allah gökte de yerde de değil,
Mekânın bir Allah'ın kimse bilmez.
Vâsi¹³ sahibi dört taraftan pâktir Allah,
Müminin Allah diyen gönlündedir. (Köpeyult, 2013a, ss. 199-201)

Mutasavvıf'ın bir eser değil de farklı zamanlardaki dinî ve tasavvufî fikirlerini not düşürdüğü yazılarının biri olan "Bismillahirrahmanirrahim" adlı nesirinde Yaradan Hakk'ın (c.c.) sübûtü¹⁴ sıfatlarını işlemiştir:

⁸ Es-Semi' - Allah'ın "Her şeyi iyi işiten" ismidir.

⁹ Er-Râfi - Allah'ın "Şeref vererek yükselten" ismidir.

¹⁰ Arapça isim. 1. Söz, ifade; 2. Söyleyiş, söyleme; 3. Dil, lehçe; 4. Din. İlm-i kelâm (Allah'ın varlığı, birliği, peygamberlik ve ahiret gibi iman esaslarından bahsedene, bu esasları akli ve nakli delillerle İslam inançlarına uygun olarak ispat etmeyi amaç edinen ilim).

¹¹ Nisa Suresi 4/164: "Hem gerek sana evvelce naklettiğimiz peygamberleri ve gerek nakletmediğimiz peygamberleri gönderdiğimiz gibi, hem de Allah'ın Musa'ya kelâm söylemesi gibi".

¹² Arapça sıfat. 1. Başlangıçta olmayan, kadim; 2. Ezelden beri devam ediyormuş gibi eski olan, çok eski.

¹³ Arapça sıfat ve isim. 1. Geniş; 2. "İlmi, ihsan ve ikramı sonsuz genişlikte olan" anlamında esmâ-i hüsnadan (Allah'ın en güzel isimlerindendir)dir.

¹⁴ Arapça isim. "Sübüt" varlığı, gerçekliği kesin olarak ortaya çıkma, gerçekleşme, tahakkuk etme. "Sübütü" sübûta ait, gerçek, zahir ve sabit olmakla ilgili: Allah'ın sübütü sıfatıdır.

Allahutaala'nın sübûti sıfatların bilmek farzdır. Hayat, İlim, Kudret, Semi, Basar, İrade, Kelam, Tekvin'dir. Hey, manası: Allahutaala târik'tir¹⁵. Herkeste olmaz, fakat hayata has ve can birlikte değil, her şeye kendi zat-ı kayyum olan farklı hayattır. Sıfatı ile târik'tir. İlim anlamı Allahutaala her şeyden haberdardır. Hem bilmek akıl ve zihnin birleşmesi değil, her şeyi kendi zat-ı kayyum olan ezeli¹⁶ ilim sıfatı ile görmesidir. Kadir manası: Allahutaala her istediği şeye gücü yetendir. Fakat gücü yetmek kuvvet hareketiyle değil, her şeye kendi zat-ı kayyum olan ezeli Kudret sıfatı ile. Semi manası: Allahutaala her sözü ve her davacıyı duyurandır. Fakat duyurması kulakla değildir. Her şeye kendi zat-ı kayyum olan ezeli Semi sıfatı ile. Basar manası: Allahutaala her şeyi görendir. Fakat görmek gözle görmekle değildir. Her şeye kendi zat-ı kayyum olan Basar sıfatı ile. İrade sıfatının anlamı: Allahutaala her şeyi isteyen ve dileyendir. Fakat arzulamak gönülle bir değildir. Her şeye kendi zat-ı kayyum olan ezeli İrade sıfatı ile. Kelam (Mütekellim) manası: her şeyi konuşturandır. Fakat konuşması hem ağız ve dil ile değildir, hem de harf, ses ile değildir. Her şeye kendi zat-ı kayyum olan ezeli Kelam sıfatı ile. Tekvin manası: Allahutaala var olan şeyi yoktan yaratandır. Fakat yoktan var etmesi gayrıdan (başka) yaratmakla aynı değildir. Her şeye kendi zat-ı kayyum olan ezeli Tekvin sıfatı ile. Allahutaala'nın bu anlattığımız sübûti sıfatlarının hepsi ezeli. Hem ebedidir. Dahi zat-ı kayyum'dur. Lakin zatının kendisi değil, zatından ayrı da değildir. Allahutaala'nın anne babası yoktur. Hem karısı hem de çocuk çocuğu yoktur. Allahutaala hiçbir şeye benzemez. Allahutaala yiyip içmez, uyumadan her an her zaman diliminde mahlûkatlarının hâlerinden hiç gafil olmaz ve hiçbir şey onun âleminin dışında değildir. Allahutaala mutlak. Hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Allahutaala'nın sıfatları kâmindir. Nekais¹⁷ yoktur. Allahutaala tüm isimleri ve tüm sıfatları ile birlikte Kâdim'dir. Hem Dâim'dir. Hiçbir hadis ve fanî değildir. Allahutaala'nın başlangıcı yoktur, eceli yoktur. Allahutaala'nın sonu yoktur, ebedidir. Allahutaala'nın gökte, yerde yeri yoktur. Tüm altı cihâten¹⁸ pâktir. (Köpeyuli, 2013e, ss. 21-22)

Sonuç

20. yy'nın ilk yarısında Kazak toplumunda dini düşünceler ilerlemiş ve Meşhur Jüsip Köpeyuli, Şakerim Kudayberdiuli gibi aydınların eserlerinde İslami ruhi düşünceler ve kendi içinde Hanefilik mezhebinin Sünnî değerlerinin ön plana çıkması buna sebep olmuştur. Çocukluğunda dini eğitim gören, Kur'an-ı Kerim'i ezbere bilen, dini eğitici terbiye gören Meşhur Jüsip, eserlerini yazdığı zaman önceden söz ettiğimiz gibi şeriat kanunlarını rehber edinmiştir.

“Güzel söze can semirir. Canın gıdası kulağa hoş gelen sözdür. İnsan hayatı boyunca sağlığında iken kulağına hoş gelecek söz duymaya istekli olup çabalaması lazımdır” (Köpeyuli, 2013c, s. 304) diyen Meşhur Jüsip Köpeyuli, insanlara fayda getirecek, kulağa hoş gelen ahlaki eserler yazmaya özen göstermiştir. Zira mutasavvıfa göre şiiri şiir yapan önemli kriter taşıdığı anlam yüküdür.

İslam ilmini, Kazak halkının gelenek, görenek ve medeniyeti ile birleştirebilen âlim Meşhur Jüsip:

Birisi fakir ise: 'Allah böyle yarattı'; birisi kötü ise: 'Allah böyle kötü yarattı'; birisi cahil ise: 'Ne yapsın, Rabbimiz cahil kılmış' demenin Allah'a iftira atmak olduğunu, herkesin eninde sonunda hak ettiğini bulacağını ve sebebinin kendi davranışlarında araması gerektiğini söylemiştir. Meşhur Jüsip, Allah'ın (c.c.) kimseyi zorla fakir veya biçare kılmayacağı, kimseyi kötü niyetli olarak yaratmayacağı, kimseyi doğuştan cahil kılmayacağı görüşündedir. Ona göre Allah, nimetlerinin hesabını yapan ve onları insan bedeninde koruyamayacak kadar güçsüz, çaresiz biri değildir. İnsanda olan herhangi bir eksiklik kendi niyetinden, kendi zayıflığındandır. (Pazılov, 2007, s. 93)

¹⁵ Arapça isim. “Tarik” takip edilen yol, usûl demek. Farsça sıfat. “Târik” karanlık, belirsizlik demek. Kiril harfinde ve Kazakça da uzatma olmadığı için şair hangisini söyledi bilinmiyor.

¹⁶ Arapça sıfat. Başlangıcı olmayan, kadim.

¹⁷ Arapça isim. 'Nekayis - nekais - nakayis - nakais' eksiklikler, noksanlıklar.

¹⁸ Arapça isim. Cihetler, yönler, taraflar, hususlar.

Mutasavvıf Meşhur Jüsip'e göre ilk önce insanın çabalaması lazımdır. Ancak ondan sonra Allahu Teâlâ (c.c.) bizim bu niyetimize, çabamıza göre "Halik" ismine göre bereket gerçekleştirecektir. Şairin bu düşüncesi, Kazak halkının, yaratan ile kulu arasındaki ilişkinin belirttiği "Senden hareket (çalama), benden bereket" atasözü ile uyum bulmaktadır. Meşhur Jüsip, Kazak medeniyeti ile manevi dünyadaki bu pozitif düşünceleri bir araya getirmek ve toplumda ortaya koyarak önemli bir konu yapmak için kimseye benzemeyen, değişik konularda eserler yazmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdullah, S. el-M. (2015). *Ameller Niyetlere Göredir*, (Sahin hadisi). Erişim Adresi ve Tarihi: <http://tevhididavet.com> -16 Ekim 2019.
- Akkuş, M. (2007). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebî Türler ve Tarzlar*. Fenomen Yayınları.
- Elmalılı, M. H. Y. (2015). *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali*. Öztürk Abdülvehhab (Haz.). Kahraman Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1981). *XIV. Yüzyılda Divan Edebiyatı: Divan Edebiyatında Şiir Kavramı*. Çevren Yayınları.
- Davitov, S. (1990). *M.J.Köpev Tañdavlı Şığarmaları* (M.J. Köpeyev Seçilmiş Eserleri), C. 1. Gılım Yayınları.
- Köpeyuli, M. J. (2013a). *Şığarmaları* (Meşhur Jüsip. Eserleri), C. 2. Erlan Arın (Ed.). EKO Yayınları.
- Köpeyuli, M. J. (2013b). *Şığarmaları* (Meşhur Jüsip. Eserleri), C. 4. Erlan Arın (Ed.). EKO Yayınları.
- Köpeyuli, M. J. (2013c). *Şığarmaları* (Meşhur Jüsip. Eserleri), C. 12. Erlan Arın (Ed.). EKO Yayınları.
- Köpeyuli, M. J. (2013d). *Şığarmaları* (Meşhur Jüsip. Eserleri), C. 14. Erlan Arın (Ed.). EKO Yayınları.
- Köpeyuli, M. J. (2013e). *Şığarmaları* (Meşhur Jüsip. Eserleri), C. 17. Erlan Arın (Ed.). EKO Yayınları.
- Pazılov, A. (2012). *Mâşhür Jüsip jâne Din Qağidastarı* (Meşhur Jüsip ve Dini Kanunlar). PrimaLux Yayınları.
- Pazılov, A. (2007). *Babalar Mirası jâne Mâşhür Jüsip* (Babalar Mirası ve Meşhur Jüsip Köpeyev). PrimaLux Yayınları.
- Pala, İ. (2015). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları.
- Tatlısu, A. O. (1967). *Esmâ'ül-Hüsnâ Şerhî*. Sönmez Neşriyat Yayınları.
- Topaloğlu, B. (1995). *Esmâ-i Hüsnâ*, C. 11, TDVİA, İstanbul.
- Yüksel, M. (2014). *İslam'a Göre Şiirin Anatomisi ve Şairin Portresi*. Şahıs.

Kaynak Kişi

Meşhur Jüsip Köpeyuli'nın torunu Aset Pazılov, 44 yaşında, S. Toraygırov adındaki PDÜ "Vatan Tarihi" bölümü öğretim üyesi, "Meşhur ilmi" araştırma merkezinin üyesi, M.J.Köpeyuli türbesi ile İskeldi'deki müzesinin müdürü, Bayanavıl'da ikamet etmektedir. Görüşme konuyu "Meşhur Jüsip Köpeyuli'nın Hayatı ile Eserleri". Görüşme tarihi: 7-8.09.2018.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: 100%

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.